Шота Руставелі

Витязь у тигровій шкурі

ВСТУП

Той, що силою своєю сотворив будову світу,
Вклав у всі живі створіння душу, з духом неба злиту,-
Він нам, людям, дав цю землю, многобарвну, повну цвіту,
Дав царям свою подобу, величаву й гордовиту.
Ти, єдиний боже, твориш в світі образ тіл усіх;
Дай же сил, щоб я у битві з сатаною не знеміг,
Сповни прагненням міджнура до останніх днів моїх,
І, коли прийду до тебе, полегши тяжкий мій гріх!
Лева владного, що гідно носить спис, і меч, і щит,
І Тамар, царицю-сонце, світлий лал її ланит,-
Чи посмію їх вславляти, чи складу пісенний спит?
Як солодкий мед вкушати, так вдивлятись в їхній вид!
Про Тамар тепер співаймо, лиймо ключ кривавих сліз;
Я колись виборні оди їй на славу вже приніс,-
Гішер плес я взяв чорнилом, а комиш калямом стис,
В серце тих, що спів мій чують, пісня влучить, наче спис.
їй на честь солодкі вірші скласти звелено мені,
Славословити волосся, вії славити рясні,
Лали вуст, зубів кристали, щільно зімкнуті й тісні.
Може й олов'яний молот бити камені міцні!
Прагну я для свого твору вміння, серця й слів добірних.
Дай, мій розуме, для мене сил, цим намірам покірних,
Щоб явити Таріелу поміч в злигоднях незмірних,
Славить трьох героїв сяйних, мов раби ті,— в дружбі вірних.
О, приходьте! Таріела всі оплачмо, як один!
Де зродився той, що був би Таріелу рівний він?
Я, Руствелі, вірш складаю, в груди зранений на скін,
І устенну давню повість я нижу в разок перлин.
Я, Руствелі, збожеволів, побиваючись за тою,
Що підвладне їй вояцтво, військо, ладнане до бою,
Знемагаю і ніколи ран любовних не загою,-
Хай землі дасть на могилу чи цілющого напою!

Цю стару іранську повість, що й в картвельській мові квітне,
Передавану з рук в руки, наче перло те самітне,
Я знайшов і віршем виклав — діло виконав помітне,
І від гордої красуні жду на схвалення привітне.
Хоч і сліплять очі любі, прагну бачити їх знову:
Серце, що міджнуром стало, на землі не знайде схову.
Я молю: врятуй хоч душу, плоть спаливши буйнокрову!
Де на славу трьох героїв взяти сили віршу й слову?
Хай всі люди поважають долю, кожному надану:
Працівник хай знає працю, войовник — відвагу бранну;
Хай пізнає шал кохання, хто обрав собі кохану,-
Хай його шанують люди, хай він їм являє шану.
Царством мудрості одвіку віршування зветься гоже,
Людям корисно у вірші зачувати слово боже,
Бо тоді в їх душах радість неодмінно переможе.
Тим вірш добрий, що він стисло викласть мову довгу може.
Для коня найкраща проба — довгий, безупинний шлях,
Для грача у м'яч є спитом пильний зір і влучний змах,
Для поета — вірш просторий, де б він мав розгін в словах.
Якщо сила слів змаліла і, ослабши, вірш зачах,-
Придивіться до поета в мить, як вірш у нього зблідне
І почне тоді кульгати річ картвельська, слово рідне,-
Він відступить для розгону і уміння явить гідне:
Вправно діючи чоганом, діло завершить побідне.
Не зовіть того поетом, хто випадком, ненавмисне,
Кілька слів пустих, нікчемних, у нудного вірша втисне,
Хоч і пнеться до поетів, хоч бундючиться він злісне,
Хоч, немов той мул, ґвалтує: "Ти найкраща, власна пісне!"
Є такі, але й інакших знаю віршників багато,
Що не годні слів добрати із разючого булата.
Це — мисливці недолугі. їх стріла, легка й щербата,
Непридатна бити звіра, поціляє в звіренята.
Треті є іще відмінні: не бракує їм кебети
Прикрашати співом сварку, гулі, гульбища й бенкети,-
Досить з них, якщо їм скажуть: "Склав співаннячко дзвінке ти".

Лиш в значних, величних творах визначаються поети.
Той — поет, що труд свій творчий береже, мов дань велику,
Щоб даниною такою тішить діву сонцелику,
Дум своїх вславлять владику і кохать її довіку,
Тільки їй одній віддати мови звучної музику.
Знайте всі: одну красуню славлю я пісенним хором,-
Це для мене честь велика, не потала і не сором;
В ній — моє життя, в жорстокій, з гнівним, як в пантери, зором;
Я ім'я її вславляю, перлом вквітчую прозорим.
Славлю я любов високу, душ піднесених потугу,
Що її не вкласти в слово, в нашу мову недолугу.
Дар небес — таке кохання, неземне стремління духу,-
Хто до нього прагне, мусить знести горе, злидні й тугу.
Мудрецям незрозуміла почуття такого суть,-
Всі слова для нього кволі, і не всім його відчуть;
Це — не хтиве перелюбство, вгрузле в плотську каламуть,
Це — любов, яку коханці за зразок собі беруть.
По-арабському шаленець і міджнур — слівце одне,
Бо і справді шаленіє, хто глибин чуття сягне.
Є такі, що дух їх лине в поривання неземне,
Інший має ницу вдачу — він красунь не промине.
Хто міджнуром є, той в серці повен красоти ясної,
І душа його ясніє в мудрості та супокої,
Діє він так щедро й палко, як поводяться герої.
Не кохає той, хто зрікся бути вдачі отакої.
Незбагненна таємниця є в міджнуровім коханні,
І до нього не рівняти любодійництва погані;
Хіть — одне, кохання — інше, поміж них безодні й хлані,-
їх не плутайте, вслухайтесь в ці поради, мною дані!
Вірним є міджнур в коханні — хтиві він ганьбить пороки;
Бувши з милою в розлуці, відчуває біль глибокий,
Бо віддав сповна все серце їй, хоч гнівній, хоч жорстокій.
Я ганьблю любов бездушну, де є тільки скоки-цмоки.
Отакі діла, коханці, ви коханням не зовіть:
Нині — ця, а взавтра — інша, теж покинута за мить,-

Це похоже на хлопчачу, не приборкану ще хіть.
Тільки той, хто зрікся світу, вміє щиро полюбить.
Знак найвищої любові — почуття свої таїти,
Вічно згадуючи любу, повсякчас відлюдно жити,
У розлуці з нею мліти, пломеніти і горіти;
Хоч би й гнівалась кохана,— їй годити і служити.
Заховати тайну серця треба від найближчих навіть,-
Можна стогоном жальливим честь коханої знеславить.
Ні, закоханий нікому почуття свого не явить,
Через неї він палає, та вогонь за радість править.
Хто всім плеще про кохання — чи довіри годен зроду?
Він, нашкодивши коханій, діє і собі на шкоду,-
Чим себе зрятує, чутку сам пустивши між народу?
Ні, міджнур коханій діє не на зло, а на догоду.
Удає людина часом, мов укохану голубить,-
Чом же він ганьбить коханку, а, бува, й про неї трубить?
Хай нелюбу зневажає, та навіщо глумом губить?
Більш, як душу, більш, як серце, злий злостиве слово любиті
За коханою тужити — це міджнурові не встид;
Хай самотній він блукає, наче світ йому огид,
Хай, розставшись з нею, мріє про її сліпучий вид,
Та палкі чуття міджнура людям виявлять не слід.

ПРО РОСТЕВАНА, АРАБСЬКОГО ЦАРЯ

Ростеван був цар арабів,— з ласки бога владував,
Щедрий, скромний, величавий, проводир звитяжних лав,
Сам — звитяжець незрівнянний, охоронець людських прав,
Милосердий, справедливий, ще й речисто промовляв.
Цар, не мавши сина, доньці віддавав усю любов.
І вона над світом сяла, з сонцем зрівняна немов.
Хто її узрів — цей погляд душу й розум в тих зборов;
Щоб їй славу скласти, треба сто сот тисяч мудрих мов.
Тінатін — її наймення хай відоме буде всім!
Як вона зросла, то сонце світлом тьмарила своїм.
Володар величний скликав всіх вазірів в пишний дім,
Посадив їх поруч себе і сказав привітно їм.

Мовив так: "На спільну раду ви прийшли; питаю вас:
От, коли троянда в'яне,— чи в саду нема прикрас,
Чи отам не розцвітає юна квітка в той же час?
Ніч безмісячна надходить, сонця блиск уже пригас.
Вік марчіє мій. А старість — це найтяжча із недуг.
Не сьогодні вмру я — взавтра. Світу так вершиться круг.
Як блищати може сяйво, що іде уже за пруг?
Хай дочка, ясніша сонця, царствує над всім навкруг!"
Відрекли вазіри: "Царю! Про літа свої старі
Нащо ви згадали? Втішна нам троянда й в тій порі,
Як прив'яне. Запашніше розцвіта вона вгорі.
Навіть з місяцем ущербним чи змагатися зорі?
Не кажи так, володарю! Не зав'яв троянди цвіт,
Всіх чужих порад мудріший навіть хибний твій одвіт,
Але слухатись покірно звикли ми багато літ:
Передай же трон красуні, що осяла сонцем світ.
З ласки бога буде править, хоч і діва ще, цариця;
Вміння й мудрість є у неї — нам лестити не годиться,
Бо ділами, як промінням, вже засяла сонцелиця.
В лева рівні левенята — чи самець то, чи самиця".
Автанділ спаспет був славний, амір-спасалара син,
З кипарисом рівен зростом, був як сонце й місяць він:
Підборіддя ще не вкрила мужня прорість волосин,
Та його вбивали стріли — довгі вії Тінатін!
Він свою любов міджнура у душі таїти звик;
Як її не бачив довго, то в'ялив троянди щік,
А як бачив — рану серця пломінь непогасний пік.
Годне співчуття кохання, що разить людей навік!
Автанділ зрадів, почувши владаря свого ухвалу
Передать дочці державу, і надумав так помалу:
Буду бачити частіше лик просвітлого кристалу,-
Може, знову оживлю я щік своїх троянду в'ялу!"
Воля владаря арабів рознеслась по всій країні:
"Віддаю над вами владу я дочці своїй єдиній,-
Хай вона зоріє сонцем кожній, що прийде, людині.

Всі до нас збирайтесь, будьмо Тінатін вславляти нині!"
Йдуть араби. Рушив війська здвиг, не бачений ще доти.
Автанділ — воєначальник тьмочисленної кінноти —
І Сограт — вазір найближчий, що ділив з царем турботи,
Встановили трон коштовний дивовижної пишноти.
Батько сам перед народом Тінатін веде до трону,
Садовить і власноручно царську подає корону,
Берло віддає, вдягає в одяг з пурпуру й віссону.
Світлосяйні очі діви сяють людям крізь запону.
Відступили і вклонились всі, що тут зібрались, люди;
їй на славу линуть кличі, линуть співи звідусюди,
І солодкі звуки сурем, і кімвалів перегуди.
Тільки діва плаче, хилить крила ворона на груди.
Недостойна — так вважає — в руки взять державу й владу,
І бринять по щоках сльози, мов струмки в трояндах саду.
Цар навчає: "Завше батька молоде зміняє чадо —
Цей закон ствердивши нині, відчуваю я відраду.
Не ридай же, доню, слухай, що тобі скажу сьогодні:
Ти — цариця аравійська, взявши берла верховодні,
Прийняла під владну руку царство й натовпи народні,-
Будь же скромна та розважна, справи звершуй благородні!
Блиск на гній і на троянди сонце рівно ллє в просторі —
Хай же рівно знають ласку сильні й кволі, дужі й хворі.
Щедрість зв'яже непокірних, а покірні й так в покорі,-
Будь же щедра! Відпливають й знов вертають води в морі.
Кипарис — краса Едему, щедрість — владарів оздоба.
Перед щедрим тихнуть чвари, поникає ворохоба.
їсти й пити — в цьому користь; бути скнарим — не подоба.
Що сховав — згубив навіки, що роздав — твоє до гроба".
Донька вислухала мудро слово батька неоцінне,
Щоб у пам'яті лишити назавжди вчення незмінне.
Веселиться цар, гуляє і вино кружляє пінне,-
Тінатін затьмила сонце, сонце ж стало тінатінне.
Скарбника старого кличе, їй відомого давно,
І велить: "Розкрий скарбниці, з них зірви моє клейно,

Принеси сюди багатства, що цариці їх дано".
Він несе, й вона дарами роздає своє майно.
Що з дитячих літ збиралось — зникло протягом доби.
Збагатіли і шляхетні, і звичайний люд з юрби.
Потім каже скарбникові: "Що отець казав — зроби!
Роздаруймо до останку нагромаджені скарби!"
Наказала: "Все, що маю, всі скарбниці відчини!
Ти же, вірний мій стайничий, добрих коней прижени!"
Роздавала всім багатства, коней цілі табуни;
Ті скарби хапало військо, наче здобич од війни.
Мов розбійники, тягали, що було, з її скарбниць,
Румаків добірних брали, аравійських кобилиць.
Як метіль, що з неба віє,— так щедроти слала ниць,
Без дарунків не лишила ні мужчин, ні молодиць.
Перший день минув бенкету — ріки трунків, гори страв.
Пишну учту влаштували для усіх вояцьких лав;
Тільки, голову схиливши, цар чомусь засумував.
"Він чому смутний? Що сталось?" — шепіт в залі пролунав.
З місць почесних над юрбою Автанділа сяє зір —
Там сидить, за лева дужчий, війська славний проводир.
Поруч нього коло столу сів Сограт, старий вазір,-
Кажуть: "Що царя турбує? Що смутить душевний мир?"
Кажуть: "Видно, зародились у царя похмурі думи,
Не могли ж його смутити ці п'янкі, бенкетні шуми?"
Автанділ сказав: "Сограте! Запитаймо привід стуми,
Пожартуймо з ним і, може, жартом звіємо журбу ми".
Встав Сограт, вазір владики, й Автанділ, прекрасний тілом;
Келих сповнивши по вінця, перед владарем змарнілим,
Посміхаючись поштиво, коліньми стають на килим,
І вазір тоді промовив проречистим словом смілим:
"Зажурився ти, владарю, мисль твою журба зборола.
Правий ти! Скарби пропали, у скарбниці — пустка гола,-
Все дочка пороздавала, милостива й світлочола.
Нащо горе скликав? Ліпше не давав би їй престола!"
Посміхнувшись, цар прослухав слово радника завзяте,

Дивувався, як наважився він царю таке сказати.
І озвався тихим словом: "Ти гаразд зробив, Сократе,
Та збрехав би той, хто скаже, що скупий я на витрати.
Ні, смутить не те, вазіре. Я журюся з мислі тої,
Що минула юність, чую кроки старості лихої,
Та в усій моїй країні не зродились ще герої,
Котрі вивчились би в мене діла — справи бойової.
Доручив клейноди царські я дочці своїй в наділ,
Бо господь не дав нам сина, що навчився б ратних діл,-
Так, як я, м'яча жбурляти, бити з лука градом стріл.
Перейняв у мене дещо, може, тільки Автанділ".
Витязь вислухав, що мовив цар вазіреві тому,
Похилившись, посміхнувся — личить посмішка йому;
Блиск його зубів сліпучих всюди розвіває тьму.
Цар питає: "Чом сміємся? Засоромився чому?"
Знов питає: "Чи кумедним ти вважаєш мій одчай?"
Витязь мовив шанобливо: "Я скажу, та слово дай,
Що з мого завзяття, царю, не розсердишся украй,-
Не вважай це за зухвальство і мене не погубляй".
Цар сказав: "З образи навіть не ображусь, втишу гнів!"
Тінатін іменням клявся, найпрекраснішої з дів.
Автанділ тоді озвався: "Сміло я заговорив:
Скромний будь, не вихваляйся, добрим луком — поготів!
Автанділ — твій раб, та з лука він не гірш за тебе б'є,
Тож давай змагатись, царю,— військо виборне твоє
Буде свідком поєдинку. Чи на це догода є?
Хай суддею у змаганні нам мисливський лук стає".
"Що ж, приймаєм виклик. Герці ми не раз уже вели.
Не зрікайся ж слів — провірим влучність нашої стріли.
Треба, щоб за свідків герцю кращі витязі були.
Хай покаже поле ловів, хто з нас заживе хвали!"
Автанділ свою дав згоду. Склали договір двобою,
Залунав і сміх, і співи, жартували між собою
І погодились, заклавшись, з постановою такою,
Що ходитиме без шапки переможений днів троє.

Цар сказав: "Дванадцять ловчих будуть їздити за нами,
Полюватиму на звіра я з дванадцятьма рабами,
Шермадін же твій — з тобою, не бракує в нього тями.
Хай обчислять нашу здобич, бродять хащами й полями".
Ловчим мовив: "їдьте в поле на світанку ще, як темно,
Виганяйте всяких звірів, походжайте недаремно.
Ви ж на герць ідіть дивитись,— війську цар промовив чемно,-
Учті — край. Бенкетували з вами весело й приємно".
Рано-вранці їде витязь, осяйніший за лілеї.
Вуст палкі рубіни грають, пломенить багрець киреї,
Золотий серпанок в'ється, кінь басує на алеї,
І царя він просить вийти із хоромини своєї.
Цар, узброєння вдягнувши, радо виїздить на лови.
Облягли мисливці поле, мов його взяли в закови.
Сурми грають урочисто. їдуть вершники в діброви,
Вкупі б'ють, стріляють з луків — це закладу їх умови.
Цар звелів: "Дванадцять ловчих,— всі слідом за мною сміло,
Пружні луки приношайте, подавайте добрі стріли,
Стежте пильно і зважайте, скільки звіра ми забили".
От з усіх просторів звірі табунами повалили.
Позбігалися, в тлумище позбиравшись незугарне,
Кози, олені, і тури, й високострибучі сарни.
їх ганяв слуга й владика — о видовище прегарне! —
Ось невтомні руки й луки, і стріла не йде намарне.
Сонця промені затьмарив копитами збитий порох,
Звіра били, кров точили по долинах неозорих...
І приносили їм слуги купи стріл метких та скорих.
Здобич зранена валялась по лісах, по темних зворах.
Гнавши звіра перед себе, перемчали поля схили,
Забивали, плюндрували, бога правого гнівили,
Аж поля темніли багро, кров'ю звірів червоніли.
"Він — як дерево Едему" — люди звали Автанділа.
Проскакали довге поле, проминули кручі й строми —
Струменить за полем річка, протікає в скель проломи.
Звір сховався в нетрі темні, в непролазні буреломи.

Два суперники спинились, щоб спочинути з утоми.
Сміючись, пишався кожен: "Тільки я стріляв путяще!"
Дружньо, мило жартували, коні йшли напризволяще,
Тут раби їх наздогнали, перебравшись через хащі.
Цар велів їм: "Мовте правду, хто із нас мисливець кращий?"
І раби озвались: "Кажем правду з вашого наказу:
Він вас, царю, переважив. Не вважайте за образу,
Пощадіть,— та вам до нього не рівнятись цього разу.
Автанділ, як влучив звіра, так і клав його відразу.
Сто раз двадцять вбито звірів — скажем це ми і не змилим,
Та за вас на двадцять більше впало перед Автанділом,
Бо ні разу він не схибив, бив тварину кожним стрілом,
Ваших стріл знайшли ж багато на землі, укритих пилом".
Цар сприйняв цю вість, неначе хтось здолав його у шахи,
Щиросердо він втішався з Автанділа переваги,-
Так троянду соловейко любить в час палкої спраги,
Як любив владар ласкавий учня, повного відваги.
З басунів зійшли мисливці, в холодку лягли на трави.
Мов колосся, тьмочисленні позбирались війська лави,
І прийшло дванадцять ловчих — з найбравіших кожен бравий,
Поглядають на бескеди, на ріку, на тихі плави.
ЯК ЦАР АРАВІЙСЬКИЙ ПОБАЧИВ ВИТЯЗЯ В ТИГРОВІЙ ШКУРІ
Раптом бачать: невідомий витязь сів край річки й плаче,
Коло нього на повідді чорний кінь стоїть терпляче;
Умереживши всю зброю, перло світиться гаряче.
На троянди щік упали сльози, паморозь неначе.
Витязь, голову убравши в тигрову смугасту шкуру,
Вкривши шкурою такою ж кремезну свою статуру,
Канчука-залізов'яза у руці затиснув хмуро.
Бачать, хочуть роздивитись — шлють гінцем до нього джуру.
Джура-раб іде до левня, що продовжував ридати,-
Грізний з вигляду, він плакав, похилив чоло на шати;
Кришталевий дощ зрошає вій густих рясні агати.
Раб прийшов, та він і слова не схотів рабу сказати.
Раб не в силі слова змовить. Ляк його проймає й душить.

Він, жахнувшись, поглядає, та цареві вірно служить,
Тож підходить ближче й каже: "Цар воліє..." Не зворушить
Ані клич, ні слово левня — він ридає, ревно тужить.
І не чує, і не бачить він з-за слізної полуди,
І на те він не зважає, що гукають зайшлі люди,
Дивно схлипує, зітхає, мов огонь запав у груди;
Кров змішалася із слізьми, і криваві ринуть пруди.
Розум левня, мислі й мрії прагнуть іншого десь краю!
Знов цареве повеління раб проказує з одчаю,
Та його не чує витязь, тільки плаче та ридає,-
Кетяг цих троянд прекрасних квітки уст не розкриває.
Так одвіту й не діждавши, повернувся раб до стану.
"Він мене не хоче слухать,— раб промовив Ростевану.-
Я гадаю: ваша ласка не потрібна тому пану,
Що сліпить, неначе сонце,— я, мабуть, незрячий стану".
Цар, здивований і гнівний, люті в серці не стаїв
І гукнув до вірних ловчих, до дванадцяти рабів:
"Бойову беріте зброю в руки, звиклі до боїв,-
Приведіть сюди того ви, що у березі там сів".
Ловчі рушили. Бряжчала зброя їх завзятих лав,-
Лиш тоді очуняв витязь, що ховався між купав;
Він навколо озирнувся, військо зором пронизав,
Тільки змовив: "Горе, горе!", більш нічого не сказав.
Втер рукою журні очі,— і сльоза з очей зника.
На собі меча поправив, підтягнув сагайдака
І, повіддя взявши в руки, верхи сів на румака.
ТІ То йому погрози рабські, клич раба-войовника?
Щоб схопити левня, військо обступило навкруги.
Лихо, що він з ними скоїв! їх жаліли б вороги —
Розбивав лоби лобами, бив і нищив до ноги,
Канчуком навпіл панахав, повен гнівної снаги.
Цар, розгнівавшись, вояцтву каже гнатись навздогін,
Витязь їде, на гонитву не погляне навіть він;
Хто ж його доскочив, жити не лишився ні один.
Ростевану горе — слати вояків своїх на скін.

І тоді за ним помчали Автанділ і Ростеван,-
Він же гордо їхав далі, коливався юний стан,
Гнався кінь, Мерані чорний, і встелявся сяйвом лан.
Витязь бачив, що женеться цар за ним, щоб взяти в бран.
Наближався цар до нього у гоньбі несамовитій,-
Він тоді, коня хльоснувши, зник з очей тієї ж миті,
Наче в прірву провалився чи в небесній щез блакиті,
Годі й сліду розшукати на дорозі, пилом вкритій!
Довго стежили, шукали, але згинув навіть слід,-
Тільки див отак зникає, духів безтілесних рід.
Хто поранений був — мився, по мерцях ридав нарід;
Цар сказав: "Нам бог зміняє час утіх порою бід.
Завершив він лютим горем мій веселий, щасний вік,
Обернув на тугу радість, на журбу мене прирік
І до смерті серце зранив — де, який шукати лік?
Хай святиться божа воля і віднині, і навік!"
Більш не кликав полювати, а зітхання тужні множив,
Скакуна на шлях додому повернув і підострожив.
Ловчі луки поховали, клич їх звірів не тривожив;
Хтось казав: "Владар наш правий!", хтось же тихо святобожив.
Цар ввійшов, смутний, похмурий, до найдальшого покою
І пустив лиш Автанділа, наче сина, за собою.
Люди вийшли із хоромів занімілою юрбою.
Змовкла арфа, і кімвали не бринять дзвінкою грою.
Тінатін, коли дізналась про події таємничі,
Підійшла, край входу стала — сонцем сяли світлі вічі,-
В скарбника спитала: "Спить він чи й не засне після стрічі?"
Той відмовив: "Тужить сильно, аж змінився на обличчі.
Автанділ там з ним, до себе не пустив нікого з нас,
Він чудного левня бачив, світ очей йому загас".
Тінатін же відповіла: "Входити туди не час.
Як мене спитає, скажеш, що приходила якраз".
Цар гукнув, коли від серця трохи туга одлягла:
"Де моя перлина й радість, втіха й сяєво чола?"
Відповів скарбник: "Недавно тут була, бліда, як мла,

Та про ваш одчай почула і, смутна, назад пішла".
Цар звелів: "Ідіть покличте, бо я в тузі згину доти!
їй скажіть: чом не приходиш? Чом не втишуєш скорботи?
О життя єдине батька, звесели ж печаль його ти!
Він розкаже про причину, що породжує турботи!"
Волі батьківській скорившись, Тінатін до батька йде,-
Наче місяць повновидий, сяє чоло молоде.
Цар її цілує ніжно і ласкаву річ веде:
"Нащо ждала, щоб покликав? Пропадала досі де?"
Діва мовить: "Ваша туга і з небес зметe світила.
Як дізнається людина, що журба вас охопила,-
Чи насміліться й поглянуть, хоч була б яка пресміла?
Я гадала: ніж тужити, ліпше зважить все до діла".
Він сказав: "Моя дитино, затужив я дуже сам,
Але ти — моя розрада, втіха зомореним очам,
Вигляд твій загоїть смуток, він лікує, мов бальзам.
Я повім причину туги — ти причину цю затям.
Стрів я лицаря чудного, вояка ще юних літ,-
Зір його, як промінь, слався на похмурий краєвид;
Я не знаю, чом той витязь плакав так, ридав навзрид,
Та розгнівавсь, бо вітати нас він не схотів як слід.
Як мене побачив, скочив на коня й погнався чвалом.
Я звелів його схопити — він поклав все військо валом;
Не звітав мене по-людськи; як диявол, щез провалом.
Чи з людиною я стрівся, може,— з марищем несталим?
Бог дари свої солодкі обернув на сумовиті,
Я забув про дні веселі, світлий час, щасливі миті;
Все мені — тягар пекучий, все мені — жалі неситі,
І ніщо мене не втішить, скільки житиму на світі".
Відказала діва: "Сміло я тобі промовлю, тато,-
Нащо ремствуєш на бога і на долю так затято?
Скаржишся в журбі на того, що нам щастя дав багато,
Той не вчинить зла, хто діє завше добре, мудро й свято.
Ось така моя порада: ти — владика всіх владик
І твої безмежні землі, їх не зміряти й за рік.

Надішли ж збирати вісті ти гінців у кожен бік,
Скоро знатимеш: чи привид стрівся вам, чи чоловік.
Як людиною був лицар, що мандрує по землі,-
Десь його таки ж побачать: в місті, в полі, на селі.
А як ні — то був диявол, що лукавства чинить злі.
Так покинь же вболівання, кинь же смутки та жалі!"
Кличе цар гінців і каже йти в держави кожен край, їм велить:
"Пильнуй невпинно і часу не зволікай,-
Все зроби, щоб одшукався той мандрований силай.
Де не зможеш буть — листовно там наказа надсилай".
Посланці пішли, ходили, цілий рік бродили скрізь,
Виглядали, обшукали шир долин, нагірну вись,
Та ніхто його не бачив, мов сховався він кудись.
Марно змучившись, додому спохмурніло подались.
Повіщають: "Обходили ми простори всіх безмеж,
Не знайшли того тужливця, марно змучились од стеж,
І нема людей на світі, що його стрівали б теж.
Ми тобі не прислужились. Може, інших дій вживеш?"
Цар промовив: "Правду каже любій доні серце віще:
То нечистий дух, диявол, що, як ворог, світом рище,
Появив свою оману і жалю завдав мені ще.
Та тепер я кину смуток,— побиватися навіщо?"
Так сказав. Розваги й втіхи стали знову панувати,
Звідусіль збирались блазні, співаки та акробати.
Цар дари роздав народу, всіх покликав у палати.
Де такий іще владує цар і щедрий, і багатий?
Автанділ, у спочивальні сівши пізньої години,
Веселиться і співає, арфи звук солодкий лине.
Раптом входить, мову мовить негр, прислужник
Тінатіни: "Зве струнківша за алое вас до себе на гостини".
Найжаданніше віщують юнаку слова оті,-
Він вдягає ліпші шати, різнобарвні й золоті,
Щоб свою троянду вперше споглядать на самоті.
Радість — любу зустрічати, зір втопити в красоті!
Автанділ іде гордливо, голови не хилить вниз —

Він побачить ту, що в нього стільки виточила сліз.
Наче блискавка, чудова красота дівочих рис,
Хоч сидить вона похмура, смуток серце їй затис.
Тінатін прекрасні перса горностай укрив пухкий,
А чоло сповив серпанку найпрозоріший сувій.
Протинають кожне серце стріли довгих чорних вій,
І вгорнули шию коси, мов ланцюг блискучих змій.
З-під багряного серпанку, з-під перлового вінця
Поглядає сумно діва і вітає молодця.
Ніжно просить Автанділа сісти поруч на стільця.
Повен радощів великих, став лицем він до лиця.
"Я німію, вас жахнувшись,— він сказав, схилившись долі,-
Як зустрівся з сонцем місяць — гасне він на видноколі;
Я тепер боюсь за себе, мислі всі мої в неволі.
Ви скажіть — що вас турбує, чим зцілити ваші болі?"
Почала поважно діва річ виборну і гарячу,
Мовить: "Я тебе уперше коло себе зблизька бачу,
Тож здивуєшся, почувши справу цю, мені болячу,
Та скажу тобі про хворість, що красу від неї трачу.
Пригадай, як з Ростеваном ви на лови йшли юрбою,-
Там чудний скорботний витязь вам зустрівся над рікою.
Розповідь про це зачувши, я позбулась супокою,-
Обдивись бодай всю землю, та знайди його, герою!
Хоч не змовив ти до мене досі й слова у розмові,
Але знаю: через мене ти палаєш од любові,
Градом сліз побивши щоки, серце змивши шалом крові.
Ти — любові світлий бранець, ти — в любовному закові.
І тебе служити змусять дві причини безсумнівні:
Ти, по-перше, смілий витязь. Де іще тобі є рівні?
А, по-друге, ти міджнур мій, відданий своїй царівні.
Так іди шукати левня, починай же мандри дивні!
Зробиш це — і ще міцніше я тебе любити стану,
Бо звільниш мене від муки, згониш демонську оману.
Дай моїй душі надію, як фіалоньку духмяну,
І вертай, мов лев, до мене обійнять свою кохану!

Скрізь шукай його три роки, ввесь цьому віддавшись ділу.
Відшукаєш — переможцем повертай розважить милу,
Не знайдеш — зустріли, значить, ви тоді нечисту силу;
Пригорнеш свою троянду не зів'ялу й не змарнілу.
Дам я клятву: як тим часом з іншим стану я у парі,
Будь то навіть сонце в плоті, що зійшло б до мене в чарі,-
Хай мене позбавлять раю, віддадуть пекельній карі,
Хай уб'є твоє кохання, хай згорю в твоїм пожарі!"
Витязь мовив: "Ти, як сонце, сяєш крізь агати-вії!
Що тобі сказати маю? Що промовити посмію?
Я чекав на смерть, натомість ти дала життя й надії.
Наче раб слухняний, рушу в мандри, в розшуки і в дії".
Витязь мовив ще: "О сонце, бога сонячне створіння,-
Ти сузір'я всі скоряєш словом владного веління.
Недостойний я такого, щедро сланого, проміння.
Світить сяєво ласкаве на троянд моїх цвітіння".
Поклялися обопільно і свою ствердили віру,-
їхні душі звеселіли, почали розмову щиру.
Серце змучене юнацьке лиш тепер зазнало миру.
З губ, як біла блискавиця, сміх блискоче потаймиру.
Сіли поруч, милувались, все забувши в ці хвилини,
І очей агати стрілись, і знизались уст рубіни.
Він сказав: "На тебе глянуть — божевілля для людини.
Твій вогонь палає, серце ж попеліє від огнини".
Він пішов, нестерпні муки відчуваючи в розстанні,
Оглядавсь назад безумно, погляд кинувши останній.
Квітку щік, лиця кристали росять сльози ненастанні.
Серце з серцем поріднилось — поклялися у коханні.
Шепотів: "В розлуці рано на троянду ляже тлін.
Мов рубін, допіру сяяв — став жовтіший за бурштин.
У розлуці ж довгій, дальній, що робитиму один?
Це — закон, щоб для коханки йшов коханий на загин".
Ліг на ложе, слізьми росить він обличчя осяйне,
Плаче, хилиться, тріпоче — так тополю вітер гне;
Задрімає, в сні побачить, що кохана промайне,-

Затремтить з тяжкої муки, тужно й голосно гукне.
Став ревнивий у розлуці, людям він не довіря,-
Впали сльози на троянди, на лице богатиря.
Він прокинувсь, тільки в небі змеркла ранішня зоря,-
Одягнувся і поїхав, щоб побачити царя.
До царя послав еджіба, найвірнішого із слуг:
"До моєї мови, царю, приверни ласкаво слух —
Вся земля тобі покірна, владен меч твій, владен дух;
Понесу я вість про тебе по державах всіх навкруг.
Недругів б'ючи у битвах, я пройду крізь гони й гони,
Тінатін прославлю всюди, всі здолаю перепони,
Звеселю покірних, знищу невпокорених загони,
Присилатиму дарунки, часто слатиму поклони".
Цар потішився цим дуже і звелів йому ректи:
"Леву личить не зрікатись воєн, бранної мети,-
Дух твій мужній вимагає сам такої тяготи.
Вирушай же, хоч і тяжко, що від нас відходиш ти!"
Увійшов, вклонився витязь і сказав ось так йому:
"Похвалу царя надмірну я покірливо сприйму.
Може, бог мені осяє дальньої дороги тьму,-
Знов тоді я, з волі бога, ваші ноги обійму!"
Пригорнути Автанділа цар простер старечі руки —
Обіймає щиро вчитель учня, гідного науки.
Витязь встав, пішов із зали. Був цей день їм —
днем розлуки. Ростеван, сумирний, мудрий, гірко плакав од розпуки.
Витязь вирушив сміливо у незнану даль шляхів,
їхав двадцять день, з'єднавши з млою ночі світло днів;
Вищих повелінь скрижалі всесвіт перед ним розкрив.
Тінатін згадавши, серцем витязь палко пломенів.
Він в маєток свій приїхав — йде назустріч люду здвиг,
І несуть йому дарунки натовпи вельмож значних;
Хто побачив Автанділа — радість сяяла для тих,-
Та, збираючись в мандрівку, він баритися не міг.
Володів він містом дужим. Між узгір був той осад,
Кам'яна, міцна твердиня проти вражих чвар і звад.

Автанділ там веселився, полював три дні підряд,
Та й покликав Шермадіна, щоб спитать його порад.
Вже раніш про Шермадіна наша повість річ вела,-
З паном раб зростав укупі, знав усі його діла,
Та не знав іще, що витязь од любовних мук пала,-
Лиш тепер йому розкрита тайна владаря була.
Витязь мовив: "Шермадіне, це мені й сказати встид,-
Ти ж бо вірником найближчим був мені багато літ,
А проте не знав нічого, що тяжкий терпів я гніт.
Нині ж з волі володарки знов мені розкрився світ!
В Тінатін я закохався, і коханням був забитий,
І з нарцисів ллялись сльози на троянд померзлі квіти.
Тільки зараз таємниці не схотів я затаїти,
Бо її слова впоїли щастям дух мій сумовитий.
Так вона мені звеліла: "Юнака, що десь ізник,
Розшукай, і, як вернешся,— стану я твоя навік.
Будеш ти, ніхто інакше,— мій коханий чоловік!"
Слово це на рани серця полилось мов справжній лік.
Так, по-перше, владареві появлю я службу сталу,
Бо коритися цареві личить вірному васалу,
А, по-друге, ця красуня серце визволить од палу,-
Випроби зламать не можуть мужа волю витривалу.
Поміж всіх панів і хлопів ми з тобою — ближчі друзі,
Тож послухай же, благаю, радцю мій в усякій тузі:
Доки буду я блукати — будь за владаря в окрузі,
Бо твоїй лиш довіряю я і мудрості, й потузі.
Над підданцями, над військом ти правуй, твердий і чулий,
Шли таких гінців до двору, щоб почути все сягнули,
Шли дарунки їм коштовні, шли за мене їм цидули,
Щоб відсутності моєї владарі і не відчули!
Будь такий, як я, завзятий і до ловів, і до бою,
Жди мене три роки, тайну зберігаючи святою!
Як вернуся,— цвіт алое ще засяє красотою,
Не вернусь,— тужи невтішно, вболівай і плач за мною.
Лиш тоді печальну звістку владареві надішліть.

Про мою пишіть загибель, про мою останню мить;
Напишіть: його недоля — доля людських всіх порідь,-
І скарби роздайте бідним: срібло, золото і мідь.
Послужи іще ревніше, як буття кінчу я бренне,-
Не забудь про мене зразу, про моє життя шалене,
Все зроби, як я благаю, помолись тоді за мене,
Пригадай дитинство наше, по-хлопчачи навіжене!"
Шермадін почув цю мову — душу геть журба роздерла,
Із очей гарячі сльози заструміли, наче перла. Він сказав:
"Ідеш — і радість у моєму серці вмерла. Ти не спинишся,
та нащо дав мені владарські берла?
Чи я зможу замість тебе владувати непохитно?
Чи маєтками твоїми зможу правити пожитно?
Хай земля б мене приспала, ніж тебе пустить самітно,-
Тож візьми мене з собою мандрувати кругосвітно".
Витязь відповів: "Послухай річ мою без лжі і кпини:
Як блукає десь коханець,— прагне він до самотини.
Без труда не дістаються людям дорогі перлини.
Спис нехай простромить груди віроламної людини!
Хто, крім тебе, ще оцінить пристрасть, в мене забуялу?
Хто! крім тебе, може дати раду і наказ васалу?
Зміцнюй тверджі прикордонні, стримуй ворогів навалу.
Добрий бог — мене, можливо, не віддасть він на поталу.
Нарівні біда потрапить і одну людину, й сотні.
Оборонять сили неба — не страшні путі самотні.
Не вернусь я за три роки,— вдягнеш одяги скорботні,
Дам указа, що над краєм ти владуєш відсьогодні".
ГРАМОТА АВТАНДІЛА ДО ЙОГО ПІДДАНЦІВ
Склав листа: "Мої підданці, добрі радці, вірні учні,
З нами в справах одностайні, з нами в битвах нерозлучні,
Наших слів ви — вірні тіні, наших дум ви — слуги влучні,
Прочитайте ж, всі зібравшись, письмена ці власноручні.
Хай почують всі, що пише охоронець супокою:
Ось пишу слова напутні я вам власною рукою,-
На короткий час рушаю, знехтувавши тут гульбою,

Склавши клопіт про поживу лиш на лука з тятивою.
Пильні справи кличуть. Отже, з батьківщини я відходжу
І в своїх самітних мандрах цілий рік пробути можу,
А тому я всіх благаю, хлопа, воїна й вельможу:
Доки я вернуся, будьте царству за міцну сторожу.
Над усім народом владу я лишаю Шермадіну
Доти, докіль не вернуся, чи десь в мандрах не загину.
Хай він сяє наче сонце, щоб ваш цвіт не відав тліну,
Хай, як віск, розтопить чвару, непокори й зла причину.
Вам відомо, що його я шанував, як сина й брата,-
Він стає за Автанділа понад вами владувати.
Загримить до бою сполох — буде він, як я, завзятий.
Не вернуся ж — плачте ревно, одягніть жалобні шати".
Склавши так в листі пораду, ніжномовну і сувору,
Взявши черес, повний злота, закінчив роботу спору
І сказав: "Я верхи сяду лиш на полі коло бору,
Де війська мої збирались". Тої ж миті рушив з двору.
Він звелів: "Ідіть од мене, не дозволю йти нікому!"
І лишився самотою, відпустивши всіх додому,
Повернув коня й погнався по чагарнику густому.
Тінатін згадає тільки — порина душа в судому.
Геть од війська віддалився, мчав крізь поле й оболоні.
Хто з людей його здоліє наздогнати у погоні?
Чи береженого богом наженуть мечі та коні?
Лиш тяжку журбу за нею ніс, як рану, він у лоні.
Закінчивши лови, пана почали шукати люди,
Та ніде не відшукали одчайдушного заблуди.
Засмутилося вояцтво, туга сповнила їм груди,-
Обходили, обшукали кінно й пішо всі усюди.
"Як не ти — кого ще, леве, настановить бог над нами?"
Скрізь питали, скрізь шукали, пошалівши від нестями,-
Не дізнались, де він їхав та якими сторонами,
І все військо, зажурившись, заливалося сльозами.
Шермадін, вельмож зібравши, Автанділове послання
Прочитав, як то веліла воля владаря остання.

Це почувши, всі стогнали від великого страждання,
Побивалися невтішно, помарніли від ридання.
Всі сказали: "Світ без нього видається за оману.
Тільки ти прийняти годен честь намісницького сану.
Визнаєм, слухняні й вірні, владу ми, тобі надану!"
І йому, слузі й васалу, всі вклонились, наче пану.

ПРО ТЕ, ЯК АВТАНДІЛ ШУКАВ ТАРІЕЛА

Мудрий Езрос в "Діоносі" свідчить так про людські долі:
"Годні жалощів троянди, вкриті інеєм, схололі".
Годен жалощів і витязь, поставніший від тополі,
Що вітчизну залишає, самотою їде в полі.
Автанділ промчав те поле за чотири перегони,
В край чужий в'їздить, минає він Аравії кордони;
З Тінатін розставшись, в тузі серце витязя холоне:
"Був би з нею — не ридав би, на життя б не слав прокльони".
Вкрив засніжену троянду завірюхи дикий шал.
Часом він аж смерті прагнув і, виймаючи кинджал,
Говорив: "Цей світ встромляє в серце сотні лютих жал.
Занедбав я у печалі арфу, ліру і кімвал".
І його троянда в'яла, вже ясних не знавши днів.
Серцю мовив: "Будь терпляче!" — так себе і бадьорив;
Безліч міст чужих проїхав, бачив безліч всяких див,
З ким стрівався по дорозі — з тими дружньо говорив.
Він ридав,— і геть у море сльози ллялись звідсіля;
Був кулак — за узголов'я, ложем — камінь та земля.
Мовив: "Люба, я до тебе серцем лину іздаля,
Бо мене і смерть за тебе не страшить, а звеселя".
Він по всій землі проїхав, край одвідав не один,
Звідав всі шляхи під небом до чудних чужих країн,
Та про зниклого тужливця не почув ніде новин.
Без трьох місяців три роки вже пробув у мандрах він.
Він побачив край суворий, край страшного здичавіння.
Місяць їхав там, не стрівши ані жодного створіння.
І Рамін та Віса навіть не страждали так з тужіння,-
Все ж до любої своєї цілоденно слав моління.

Він добрався до верхівлі височезних диких гір,-
Перед ним розкрились доли, на сім день ходьби завшир.
Під горою бігла річка, між бескед крутивши вир,
І з обох боків до неї підступив похмурий бір.
Сівши там, лічив він, скільки день до строку вже пройшло,-
Зо два місяці лишилось. Тож смутив своє чоло.
"Раптом все змарніє діло!" — страшно й здумати було.
Хто родитись вдруге може? Хто добром оберне зло?
Зупинивсь і думу думав він, страждаючи з одчаю:
"Повертати? Та невже я стільки років марно згаю?
Чим красуню сонцелику я порадувати маю,
Якщо зниклого тужливця так ніде й не розшукаю?
Не вернуся,— скільки мушу змарнувати днів і літ,
Щоб побачити бодай би дивного тужливця слід?
Строк кінчиться,— і сльозами Шермадін заллє свій вид,
До царя піде і скаже, що покинув я цей світ.
Як просив я, він розкаже, що кінець прийшов мені,-
Гірко це їм буде чути, прийдуть їм тужливі дні.
Як тоді живим вернути з мандрувань по чужині?"
Плачучи, він так міркує, думи зважує сумні.
"Справедливості твоєї чом я, боже, не зазнаю?
Чом в нічев'я обертаєш блуканину цю безкраю?
Радість вигнавши із серця, дав гніздитись там одчаю.
Не посохнути ніколи сліз невпинному ручаю!"
Він сказав: "Найкраща рада — це терпіння ненастанне.
Геть загибель передчасну! — тож і серце хай не в'яне.
Я без бога не здолаю діло виконать жадане.
Те, що має бути,— буде; що судилося — те стане".
Він сказав: "Померти ліпше, як життя в ганьбі тягти!
Повернувшись з мандрів, стрінеш Тінатін прекрасну ти,-
Що відкажеш, як спитає, чом його не зміг знайти?"
В думах цих пішов над лісом крізь дрягву й очерети.
"Я зустрів усе живуще, всі країни перейшов,
Та ніде не бачив левня навіть сліду підошов;
Правду кажуть, що не витязь — див тоді нас поборов!

Годі плакати даремно, марно лити сльози й кров!"
Автанділ до гір лісистих перебрався крізь потік,
їхав чвалом і вслухався у тужливий шум осик.
Він зморився, бездоріжжям не один блукавши рік,
І вже вкрила чорна прорість кришталеве поле щік.
Він рішив назад вертати, й сльози стигли на обличчі
Витязь крикнув: "Стійте, люди! Ви вертаєте з розбою?"
Відповіли: "Заспокойся! Зжалься над долею лихою!
Поможи нам,— не поможеш, то проймися й ти журбою,
Сівши з нами, заридавши і зарісши бородою".
Автанділу розповіли — і слова їх мчали в леті,-
Про своє життя, про лихо і дістали рани де ті:
"Ми утрьох брати. І кожен — володар на рівній треті
Міста дужого й значного в славних землях, в Хатаеті.
Чули ми, що добрі лови в цих місцях. Тож підготовчі
Закінчивши справи, вийшли, а за нами — військо й ловчі.
Місяць нищили тут зграї і оленячі, і вовчі,
На полях, на скелях, в пущі наточили крові й жовчі.
Ми, брати, в ділах ловецьких всіх стрільців перемогли,
Стали втрьох тоді змагатись і сваритись почали.
"Так, як я, ніхто не вміє слати бистрої стріли!" —
Кожен з нас пишався. Правди ж розпізнати не могли.
От сьогодні, відіславши ловчих з ворохами шкір,
Ми собі сказали: "Нумо, кінчимо в змаганні спір.
Тут лишившись, позмагаймось, в кого ліпший стріл та зір!
Будем бить не те, що вкажуть, а як сам наскочить звір".
Трьох лишили зброєносців, щоб слугу мав кожен брат,
Решті ж — війську та мисливцям — наказали йти назад.
Полювали по узгір'ях, на полях, між круч і гряд,
Жоден птах од нас не скрився, звіра клали взапопад.
Раптом тут з'явився витязь. Вид його вгорнула мла,
Кінь під ним — Мерані чорний, перло блискало сідла;
Шкуру тигрову накинув він на плечі й круг чола.
Жодна мрія отакої красоти ще не сягла.
Ми дивилися і сліпли, тільки зір його сяйне,

І казали: "Як не з неба,— значить, сонце він земне",
І схотіли захопити те видіння осяйне,-
От і стогнемо віднині, долю кожен з нас клене.
Я, найстарший, того левня попросив мені віддать,
Похвалив коня середній, румакову масть і стать,
Захотів лише молодший в герці лицаря здолать,-
Так погодившись, до нього ми наблизились на п'ядь.
Губи левня, як троянди, прикрашали блиск алмазу,-
Він в замисленості гордій нас оглянув, і відразу
Ми в очах його узріли і зневагу, і відразу.
Вчувши крик, провів рукою по бичу-залізов'язу.
Наймолодшого пустили, най би сам устряв до січі.
Той, на витязя помчавши, "Стій-но! Стій-но!" —
крикнув двічі. За меча не взявся витязь. Ми спинились на узбіччі.
Раптом — бич упав на брата, кров скипіла на обличчі.
Брату голову розкраяв канчука єдиним змахом,
Повалив у прах зухвальця, кров його змішавши з прахом,
Кинув долі, наче трупа, нам, завмерлим бідолахам;
Сам же, гордий і суворий, вільно далі їхав шляхом.
Тихо, повагом поїхав у тигринім убранні...
"Он, поглянь,— неначе сонце, витязь їде на коні!" —
Показали Автанділу подорожники сумні:
Там виднівся чорний огир проти сонця вдалині.
Снігом сліз уже не крилась Автанділова щока —
Недарма забрали мандри стільки сил в мандрівника!
Бо коли людина знайде те, чого вона шука,-
Забувається все горе, туга гоїться тяжка.
Він сказав: "Братове! В мандрах я по різних землях був,
Того витязя шукавши, батьківщину занебув,-
Лиш од вас почув я звістку, що ніде досіль не чув!
Хай вам дасть господь ласкавий, щоб ваш розпач проминув.
Бог втолив мені сьогодні всі бажання і труди,-
Хай і вашому ж він брату дасть рятунок із біди!"
Показавши свій притулок, їм сказав: "Ідіть туди,
І самі спочиньте, й брата покладіте край води".

Це сказавши, витязь рушив, залишив понурий люд.
Мчав конем, летів, неначе сокіл, звільнений від пут.
Як назустріч сонцю місяць, вгору гнався він отут,
Пригасало в нього в грудях полум'я скорбот і смут.
їдучи, майбутню зустріч він обдумував помалу:
"Може слово нерозважне лиш піддать шаленцю шалу!
Мудрий мусить в кожній справі обмірковувать ухвалу,
Не втрачати супокою, постанову мати сталу.
Шаленіючи в нестямі, розлютившись божевільно,
Він нікого не пускає підійти до себе щільно,
Тож і наша зустріч боєм закінчиться неухильно,-
Хтось із нас тоді поляже". Отже, він ховався пильно
І казав: "Невже даремно я терпів такі тортури?
Пристановище на світі єсть у кожної натури,-
Хай же десь до свого схову скаче витязь цей похмурий,
Та знайду я шлях до нього крізь які завгодно мури..."
Так блукали манівцями, мандрували дві доби,
Заморились, зголодніли, потомилися з ходьби,
Без угаву й відпочинку йшли на гори та горби,
На поля з очей ронили сльози розпачу й журби.
Вдень ішли й прийшли надвечір до крутих стрімких бескед.
В них були печери, в прірві ж поринала річка в лет,
Над рікою став стіною тьмочисленний очерет,
І дерева височезні нахилялися вперед.
Перебрівши річку, витязь простував крізь верболіз.
Автанділ, коня припнувши, сам на дерево поліз
І, з найвищої гілляки пильно глянувши униз,
Бачив: витязь до печери йшов, ллючи потоки сліз.
Лицар, вбраний в шкуру тигра, чагарі рясні продер.
В чорне хутро заповита, вийшла дівчина з печер,
Гірко плачучи, спинилась, стогін на вустах завмер.
Підійшов до неї витязь, пригорнув її тепер.
Він сказав: "Асмато, сестро! Всі мости упали в море!
Не змогли знайти ми тої, що за неї терпим горе!"
Бив себе у груди й слізьми вкрив лице своє прозоре,

Обіймав зомлілу діву, мов дитя кохане й хворе.
На собі волосся рвали, аж стемніла темінь гаю.
Обіймалися обоє, пригорталися без краю.
Не було риданням їхнім ні спочинку, ні розмаю.
Автанділ здаля дивився й дивувався з їх одчаю.
Діва першою притихла, вгамувавши в серці біль.
Завела коня в печеру, внісши трав туди й пахіль;
Зброю лицаря забрала, знявши з нього без зусиль,
А тоді ввійшли в печеру й не виходили звідтіль.
Як дізнатись Автанділу, що їм душу так пекло?
Вийшла діва, вбрана в хутро, вже як зовсім розсвіло,
Привела коня й серпанком втерла огирю чоло,
Внесла тихо, щоб не брязнуть, зброю витязя й сідло.
Витязь той, напевне, довго не затримувавсь ніде.
Плаче дівчина й руками б'є у лоно молоде,
Бо прощається вже витязь, на коня сідать іде.
Спохмурніло, стуманіло личко дівчини бліде.
Автанділ дививсь на левня, на красу просвітних рис,-
В нього гарні чорні вуса, бородою ж не заріс.
Автанділ чув пах алое, що вітрець йому приніс.
Для красуня вбити лева, як для лева — вбити кіз.
Лицар рушив звідти. Слалась перед ним стара дорога,
Де за хащами долина починалася розлога.
Автанділ дививсь на левня, заховавшись якомога,
І казав: "Чудесно справу розв'язала ласка бога.
Чи господь ласкавий міг би ліпшу ще створить нагоду?
Полоню я діву й змушу все життя їх з віку, з роду
Розказати, а натомість і свою повім пригоду.
Так і битви з ним уникну, й подолаю перешкоду".
Злізши з дерева, коня він одв'язав і з'їхав з кручі
До печери. Навстіж двері розчинилися рипучі,
Звідти виринула діва, сльози ронячи пекучі,
Бо гадала, що вернувся той красунь, кристал сліпучий.
Як узріла незнайомця, заметалась, скільки сил,
І побігла, щоб сховатись десь поміж дерев і брил.

Та схопив, немов куріпку, тую діву Автанділ,
Тільки лементом дівочим залунав охресний діл.
Але діва не скорилась,— люттю зір її пала.
Затремтіла, мов куріпка в гострих пазурах орла,
Все якогось Таріела звала, руки простягла.
Автанділ уклінно клявся, що не вчинить діві зла.
"Я — людина, син Адама,— він казав їй,— помовчи!
Бачив я бліді фіалки і троянду у плачі,
Розкажи мені про того, з хутром тигра на плечі.
Лиха я не заподію! Не виснажуйсь кричачи".
Діва мовила розважно, хоч і сліз ще є сліди:
"Як шаленець ти — отямся, не шалений — відійди!
Просиш розказать причину горя нашого й біди?
Ні, на розповідь одверту не надійся і не жди".
Так сказала: "Нащо, левню, ці благання шлеш мені?
Є діла, що їх не спише і перо, й слова земні. "Розкажи"
– ти раз промовиш, відповім сто раз я:
"Ні!" Ліпший сміх, ніж плач, та нині я волію дні сумні".
"Ти не знаєш, діво, скільки я зазнав пригод і бід,
Як я, витязя шукавши, обійшов даремно світ.
От знайшов тебе! І хоч би я тобі навіки збрид,
Не пущу, аж доки правди не розкажеш ти як слід".
Діва мовить: "Де ти взявся? Хто ж бо я і хто ж бо ти?
Відійшло від мене сонце і не може помогти!
Відповім тобі я просто — нащо мову цю тягти? —
Що б не діяв ти зі мною, не доб'єшся до мети!"
Знову він її благає, зарошає слізьми вії,
Та, нічого не добившись, знемагає в безнадії.
Очі враз стають криваві, серце прагне злої дії,-
Він схопив ЇЇ за коси і ножа притис до шиї.
Крикнув їй: "Тебе звільнити? Відпустить тебе у пущу?
О, невже ти прирікаєш на печаль мене ще дужчу?
Я до тебе й не торкнуся, як розкажеш правду сущу,
А як ні,— хай бог карає, та я вб'ю тебе, вмирущу!"
"Ти обрав поганий засіб тайну звідати чудову:

Як не вб'єш мене,— так само далі житиму я знову,
І тоді навіщо маю довірять твоєму слову?
А заб'єш,— як розпитаєш ти померлу, безголову?"
Знову каже: "Звідки й хто ти? Наша бесіда пуста!
Мій живий язик ніколи тайн не викриє спроста!
Вбить мене тебе я змушу — воля це моя і мста.
Розірви ж мене, як нищать непотрібного листа.
Я померти не боюся, хай приходить смерть хутчій,-
Висхнуть сліз тоді потоки, зникне біль тоді тяжкий;
Я ціную світ не більше, аніж висівок одвій!
Як тобі сказати правду? Хто ти, витязю, такий?"
Сам собі промовив витязь: "Не доб'юся так нічого.
Мушу вигадать і вдатись я до засобу нового".
Він її пустив і, сівши, знов ридав, стогнав убого, їй казав:
"Тебе образив — як же жити після цього?"
Хмура дівчина сиділа, безвідрадна і журлива.
Автанділ ридав, не змігши розгадати цього дива;
У саду з троянд рожевих сліз рясних бриніла злива.
Раптом, жаль відчувши в серці, заридала гірко й діва.
Жаль їй витязя сумного, сліз затримати несила,
Хоч і словом не озвалась,— як чужа з чужим, сиділа.
Він примітив, що майнула в серці діви мисль несміла,
І, упавши на коліна, так сказав їй: "Діво мила!
Знаю — ти мені не віриш, хоч тут в розпачі загину:
Я для тебе — зайда, здатний на образу і на кпину.
Я молю тебе: довірся хоч на мить мені єдину,
Адже сказано, що треба сім разів прощать провину.
Заслужив своїм безглуздям я твоє чуття вороже,
Але пожалій міджнура, на кохання зглянься гоже.
Звідки ждать мені помоги, хто, крім тебе, допоможе?
Душу я віддам — людина дати більшого не може".
Тільки дівчина зачула, що він каже про кохання,
То помножився стократно плач її, тяжкі зітхання,-
Не всміхнулась, застогнала, аж здригалася з ридання.
Глянувсь бог на Автанділа і втолив його бажання.

Думав він: "Від слів любовних як бліднішають рум'янці!
Видно, змушує хтось плакать, завдає жалю цій бранці".
І промовив: "Навіть смерті не лякаються коханці.
До міджнурів, люба сестро, мають жаль і злі поганці.
Я, міджнур, любові бранець, мусив мук тяжких зазнати,
Бо мені звеліла люба йти і витязя шукати;
Там, де був я, навіть хмара не посміє пролітати,-
Вас знайшов аж тут, і можеш врятувать мене одна ти!
Образ витязя навіки сповнив душу сумовиту;
Через нього став шаленцем і сумний блукав по світу.
Тож склади свій вирок, діво: чи звільни мене від гніту,
Давши жить, чи вбий, прирікши на журбу несамовиту!"
І приємніші, ніж перші, він почув слова дівиці:
"Ти знайшов найліпший засіб допитатись таємниці.
Спершу тільки лють збудили у душі загрози ниці,
Та тепер здобув ти друга і сестру над всі сестриці.
Вірно ти зробив, так палко заклинаючи любов'ю,-
їй я вірю, не піддавшись ні грозьбі, ні краснослов'ю.
Дам розраду і пораду я твоєму безголов'ю,
Послужу тобі я ревно і життям своїм, і кров'ю.
Пам'ятай же: як моєї ти послухаєш поради,-
З тим, кого хотів зустріти, тут зустрінешся ти радо;
Не послухаєш — не стрінеш, скільки б сліз не лив з досади,
Прокленеш життя, загинеш од нестерпної надсади".
Витязь мовив: "Давню байку пригадав я зненароку:
Два якихось чоловіки вкупі йшли, піддавши кроку,
Та один із них зненацька у криницю впав глибоку.
Другий бідкався і плакав, бігав з того, з цього боку.
Він гукав до ями: "Друже, залишайся тут, пожди,-
Побіжу я по мотузку, щоб тебе тягти з води!"
Здивувавсь тоді і крикнув хлопець, що зазнав біди:
"Як же я не буду ждати? Звідси ж я втечу куди?"
От і ти тримаєш, сестро, рятівничий мотузок:
Я нічого не подію без твоїх указівок,-
Ти — бальзам од божевілля, так порадь же дальший крок!

Хто б став голову здорову в полотна вгортать шматок?"
Мовить дівчина: "Мені це міркування до вподоби!
Ти — достойний, добрий витязь, в цьому сумнівався хто би?
Тяжко змучившись, знемігши, як од лютої хвороби,
Ти знайшов, нарешті, левня незрівнянної подоби.
Докладніш тобі про нього не повість ніхто в природі,-
Якщо сам він не розкаже, то й повірить іншим годі!
Почекай, щоб він вернувся, і спитай при цій нагоді;
Жди,— нехай троянд не миють сліз потоки повноводі.
Я скажу, якщо почути хочеш наші імена ти:
Таріел — так зветься витязь, в шалі змушений страждати,
А мене, вогнем пойняту, ти Асмат повинен звати,-
Не один, а сотні зойків починають серце рвати.
Більш нічого не промовлю, хоч з тобою й однодумці:
Він блукає і полює, і буяє шал в безумці.
Ми живем отим, що з ловів принесе в мисливській сумці,-
І не знать, чи скоро прийде, чи баритись мав на думці.
Прошу я: зажди на нього, не відходь звідсіль нікуди.
Може, я його вблагаю, як додому він прибуде.
Може, жаль і милосердя западе до нього в груди,-
Втішиш ти тоді кохану, все почувши без облуди".
Витязь дівчини послухав, з нею мисль свою погодив.
Раптом шум вони почули: хтось крізь річку перебродив,-
То, засявши, як місяць, Таріел на гору сходив.
Заховались вдвох — не в силі Автанділ стаїти подив.
Діва мовила: "До тебе бог являє ласку скору,-
Заховайся ж до печери, щоб не бачив він знадвору,
Бо іще ніхто й ніколи не чинив йому відпору.
Може, якось вмилостивлю душу витязя сувору".
Тільки, вбігши до печери, Автанділ у тьмі зника,-
Таріел уже підходить, відкидає канчука,
Обіймає діву, плаче, сльози ллються, як ріка;
Автанділ же поглядає на обох із тайника.
Кришталевий лик тужливця зжовкнув з туги, як бурштин.
Стисши діву, вбрану в чорне, побивався довго він.

Зброю дівчина забрала, а коню дала спочин. Змовкли.
Вії, наче леза, перетнули слізний плин.
Автанділ, немов той бранець, крізь щілину поглядав,
Діва килим з шкури тигра простелила, щоб сідав,-
Долі сів журливий витязь, і ще дужче застогнав,
І кривавими сльозами заволожив свій рукав.
Стала діва розкладати тихе вогнище з гілок,
Бо гадала, що шаленець з'їсть печеного шматок,-
Подала найліпший кусень без прожилля, без кісток,
Але виплюнув, не з'ївши,— сил забракло й на ковток.
Він схилився, задрімавши, та прокинувся за мить,
Раптом скочив, гучно скрикнув, мов злякавсь яких страхіть,
І забився грудьми об камінь, аж по тілу кров струмить.
Геть роздряпавши обличчя, діва в розпачі сидить.
Мовить так: "Скажи, що сталось? Спам'ятайся, схаменись!"
Витязь каже: "Пригадав я, як давно іще колись
Стрів царя якогось з військом, що виходило з узлісь.
Полював він, і мисливці по долинах мчали скрізь.
Спалахнув я, бо людину тяжко бачити для мене.
Не схотів я з ним зустрітись, серце жалував палене,
Одвернувсь од них, поблідши; між гілля сховавсь зелене.
Розсвіло б — від них пішов би, та зухвальство їх шалене..."
В десять тисяч раз сильніші сльози діва ронить знову,
Мовить: "Тільки звіра бачиш, як на мандри йдеш в діброву.
Людську ти забув розвагу, людську ти забув розмову,
їй же цим не допоможеш, згубиш юність повнокрову.
Перейшов ти гори й доли до межі, до виднокруга
І невже не міг нікого ти обрать собі за друга?
З ним в супроводі блукав би,— може, менша б стала туга.
Вмре вона, як ти загинеш. В чім тоді твоя заслуга?"
Каже він: "Цю раду, сестро, дух твій щирий підказав,
Та ніхто нікому ліків од душевних ран не дав.
Ні, ще той не народився, хто мені б за брата став!
Радість — вмерти, дух звільнити від земних турбот і справ.
Не створив господь людини, що була б така, як я,

Хоч і прагну я зустріти друга, брата, силая!
Гніт тяжкий мій поділити зважиться душа чия?
Тільки ти єдина, сестро, люба вірниця моя".
Діва так тоді сказала: "Згляньсяна пораду щиру
І повір мені — дай боже — як премудрому вазіру.
Не втаю того, що сталось, що поверне нас до миру.
Може той загинуть марно, хто загається надміру".
Відповів: "Кажи ясніше! Що це за пересторога?
Як створить собі людину можу я без волі бога?
Хоче бог мене карати — що ж зарадить тут тривога?
Дійсно, став я диким звіром, сам себе довів до цього".
Діва вимовила: "Доки не складеш ти клятви, доти
Не введу сюди людини, котра з власної охоти
І піде з тобою, й зможе поділити всі турботи.
Поклянись, що не зачепиш, не заб'єш мечем його ти!"
Відповів він: "Я зрадію, як з таким зустрінусь мужем,
І клянусь найменням любим та своїм коханням дужим
Що я зла йому не вдію, що ми злюбимось і здружим,
Наші долі спільно зв'яжем, міць подвоїм і спотужим!"
Діва йде привести левня, що в печері занімів:
Щоб розвіяти тривогу, шепотить: "Затихнув гнів",
І веде вперед за руку — зір його з-під чорних брів
Висявав і, наче сонце, Таріела засліпив.
Таріел назустріч звівся, повен подиву й тривог.
Наче сонце й місяць разом, сяяли вони удвох;
Перед ними і алое — лиш нікчемний, сірий мох.
До семи планет небесних прирівняю їх обох!
Один одного не знали, та зустрілись, наче любі,
І розкрилися троянди — їх уста прозорозубі;
Цілувались, пригортались і ридали в тузі-згубі,
Сльози сяяли на віях, на агатовому рубі.
Витязь руку Автанділа міцно стиснув у долоні.
Проливали, сівши вкупі, сльози чисті та солоні.
Лиш Асмат ласкавим словом стала їм на перепоні:
"Не вбивайтеся, розвійте тьму на сонячному лоні!"

Сльози, наче іній, зникли з Таріелової квітки,
І сказав він Автанділу: "Хто ти? Йдеш куди і звідки?
Розкажи, не крийся — тайни тільки вдвох ми будем свідки.
Леле, навіть смерть од мене відцуралась навпослідки!"
Автанділ відмовив красно словом гарним, як єдваб:
"Таріеле! Леве дужий, повний милості й приваб!
У державі Аравійській мій маєток. Я — араб.
Я палаю від любові, що й забить мене могла б.
Єсть дочка в мого владики,— палко я її кохаю,
Та тепер вона царює над народом мого краю.
Хоч про мене і не чув ти, але ми стрічались, знаю,-
Пригадай, як ти понищив царську рать, що вийшла з гаю.
Ми тебе уз річки стріли — ти, сумний, сидів один.
Мій владар тебе покликав. Був сердитий дуже він,
Бо не йшов ти. Ми погнались за тобою навздогін.
І тоді збагрив ти кров'ю шир земний на кілька гін.
Не мечем, а канчучищем сік лоби та шоломи;
Раптом зник з очей безслідно, як погнався цар з людьми.
Не знайшли ми навіть сліду,— щез, немов примара тьми.
Вкрай тоді розлютувавшись, розгубилися всі ми.
Цар печалився, примхливий,— примхи ж є у всіх владик,-
Та тебе ніхто не бачив ні зблизька, ні віддалік.
І тоді мене послала розшукати, де ти зник,
Діва, як ефір, тендітна, осяйна, як сонця лик.
Повеліла: "Розшукай-но сонцерівного хоч слід.
Я тоді втолю бажання, стрінеш ласку ти й привіт!"
Наказала сліз потоки проливати троє літ.
Дивно, як в розлуці з нею я дивлюсь іще на світ!
Не знайшов я анікого, щоб тебе він де зустрів,
Тільки от недавно здибав трьох зухвальців, трьох братів,
Що одного з них ти зранив, канчуком своїм побив,
І мені свою пригоду старший брат їх розповів".
Таріел згадав, як військо знищив він колись в бою,
І промовив: "Давню справу пригадав я, не втаю,-
Ти і твій владар зі мною здибались в гірському краю,

Плакав я тоді, згадавши погубительку свою.
Що в нас спільне? Що ви хтіли? Чи в якій завадив справі?
Я ридав, а ви втішались, жартували на галяві,
І мене в полон забрати наказали рабській лаві,
Так забрали замість мене слуг своїх тіла криваві.
Я, побачивши, що їде сам владар на подвиг бранний,-
Пожалів твого владику, гнів спинивши невблаганний,
І з очей я ваших згинув, наче привид той туманний,
Бо за мить став невидимцем кінь мій дивний, незрівнянний.
Швидше, ніж моргнути оком, можу я з очей зникати,
Як, бува, мене обляжуть прикрі люди — супостати;
Ще ніхто, крім трьох тих турків, не посмів на мене стати,
Та й вони за їх зухвальство дочекалися відплати.
А тепер — ваша! Вітаю добросердий твій прихід,
В тебе стан — як в кипариса, як у сонця — сяйний вид,
Зазнавав і ти багато злиднів, і скорбот, і бід,
Та й нещасному на бога покладать надію слід!"
Автанділ сказав: "Ти годен сам хвали від мудреця,-
Не заслужена ще мною щедра похвала оця!
Ти ж бо — сонця світлий образ, грієш душі та серця;
Навіть сльози не змінили красоти твого лиця!
Змусив ти мене забути найдорожче у житті,
Я зрікаюсь їй служити, наші сходяться путі.
Залишитися з тобою нині маю на меті;
Адже яхонт є дешевший за емалі золоті".
Таріел сказав: "Я в тебе дружнє й вірне серце бачу,
Але як тебе відзначу за любов твою гарячу?
Є закон: хто став міджнуром, цінить той міджнура вдачу.
Якщо ти кохану кинеш, чим тобі за це віддячу?
Вірний службі господині, ти пішов мене шукать,-
От знайшов — бог милосердий до появлених завзять.
Як я зможу розказати, чом по світу став блукать?
Адже серце лиш від згадки спалахне, мов жар багать".
Таріел в розпуці змовкнув, блиск його лиця загас,
До Асмат тоді промовив: "Коло мене ти весь час

І хіба моїх не знаєш невигойних ран та враз?
Знову цей плачущий витязь повергає серце в сказ.
Те шукать, чого Всевишній не створив ще,— марний труд!
У вогні рождене серце через це палає тут. Путь скінчилась.
Я — в тенетах і не видеруся з пут. Що я маю замість втіхи?
Ветху бурку й сіна жмут!
Бог, в єдинім сонці явлен, гнівний в карі, щедрий в дарі,
Дав дві милості сьогодні, на благання зглянувсь ярі:
Через мене щастя створить він закоханій цій парі,
А мені дасть спопеліти у роздмуханім пожарі!
Як свої чуття комусь ти віддаєш, мов брату й другу,
То повинен ради нього йти на смерть і на наругу.
Бог одну людину губить, та зате рятує другу.
Хай хоч що зі мною буде — про свою повім я тугу.
Ти, Асмат, іди до мене, принеси води з собою:
Може, вмлію, то на груди бризни чистою водою;
Може, трупом упаду я,— плач невтішно наді мною,
Відпочину, як в колисці, під землею сировою!"
Сів на землю, розстебнувшись, оголивши груди й плечі.
Був, як сонце в темних хмарах; очі згасли молодечі,
Зуби зціпив, рота стиснув і не міг почати речі;
Раптом скрикнув він, і сльози полились в нестримній течі.
Голосив: "Моя кохана! Через тебе загибаю!
О моє життя, надіє, ясна втіхо, мій розмаю!
Хто зрубав тебе, не знаю, деревино пишна раю!
Чом в огні не спопеліло серце, спалене до краю?!"

ТАРІЕЛОВА РОЗПОВІДЬ ПРО СЕБЕ, КОЛИ ВІН УПЕРШЕ ОПОВІДАВ АВТАНДІЛОВІ

"Слухай пильно та уважно сповідання пресумне
Про діла, що, їх згадавши, мій язик життя клене.
Ні, вона не дасть розради, звівши з розуму мене,
Не затихнуть сліз потоки, біль і розпач не мине!
Знають всі про сім індійських королів. З них кожен — пан,
Та на шість держав владує лиш могутній Фарсадан,
Дух сміливий, серце щедре, сонця лик і лева стан,

Володар над королями, над військами — отаман.
Мій отець царем став сьомим, ворогів повергши в прах.
Звали батька Саріданом,— знав немало він звитяг
І, як хто йому перечив, він на тих наводив жах;
Полював, гуляв, не відав злої долі бідолах.
Він ненавидів самотність, що його годилась сану,
І рішив: "Я маю землю, в битвах з ворогами дану,
Маю, від турбот звільнившись, втіху, пишність і пошану,-
Передам тягар весь влади самодержцю Фарсадану".
Шле посла до Фарсадана, так сказати наставля:
"Ти — владар. Тобі індійська покорилася земля!
Хочу я тобі віддати владу й серце короля —
Хай мою до тебе вірність всесвіт вічно прославля".
Фарсадан зрадів, почувши, що принесла вість оця,
Відповів: "Я, цар країни, славлю господа-творця,
Що прийшов ти, з нами рівний, до такого рішенця.
Тож іди! Тебе звеличу, наче брата і вітця!"
Дав йому під владу царство; Сарідан став — амірбар,
Отаман всіх отаманів, пишний амір-спасалар;
Правував в своєму царстві, що його дістав у дар,
Лиш без кесарської влади, в інших справах — владний цар.
Був за рівного мій батько в пана нашого ясного,-
Цар пишався: "Хто ще має амірбара отакого?"
Вкупі бились, полювали, суд вершили право й строго.
Як нема на мене схожих, так не схожий я на нього.
Спадкоємця не придбала вінценосна світла пара —
Те журило їх, та й військо засмутила ця покара.
Будь же проклята година, як родився я в амірбара!
Цар, мов батько, хтів зробити з мене пана-добродара.
І мене царське подружжя, як свою, взяло дитину,
І виховували з мене владаря на всю країну,
Мудреців вони зібрали, щоб навчать царського чину.
Я змужнів — став левом дужим, стан підніс, мов тополину.
Ствердь, Асмат, що я по правді те минуле розповів!
Років п'ять од роду мавши, вже трояндою процвів;

Міг, жартуючи, вбивати левів, наче горобців.
Фарсадан вже не смутився, що своїх не мав синів.
Ти, Асмат, мій вірний свідку, знаєш років течію!
Наче сонце на світанку, я красу являв свою;
Хто мене побачив, мовив: "Де він зріс? Чи не в раю?"
Я тепер — лиш тінь від того, це з одчаєм визнаю.
Мав п'ять років, як цариця понесла дитину в лоні..."
Змовив це й зомлів. Змочила враз Асмат і груди, й скроні;
Очутившись, він промовив: "І вони дождались доні!
Стан її тоді вже сяяв, наче в сонячній запоні.
Скласти їй хвалу достойну я не в силі і не в хисті.
Фарсадан препишно з трону об'явив ці добрі вісті;
Всі царі прийшли, принісши подарунки урочисті,
А вони скарби всім людям роздавали в стольнім місті.
їм листи вітальні слали з цеї щасної нагоди,
Скрізь по Індії про доньку сповістили скороходи,
Не вщухали у столиці співи, учти, хороводи,-
Радість місяця і сонця, радість неба і природи!
Ми виховувались вкупі — я й дочка царева мила;
Був мов ясний промінь сонця блиск її лиця і тіла.
Нас однаково кохали — цар, жона його похила.
Я скажу, як звать красуню, що мене вогнем спалила!..."
Знову він зомлів, простерши тіло змучене на тверді,-
Автанділ над ним заплакав в співчутті, в журбі одвертій.
Таріел зітхнув, як діва груди збризнула роздерті, І сказав:
"Почуй, хоч справді день цей — день моєї смерті.
Звали дівчину прекрасну ймменням Нестан-Дареджан.
Як минуло їй сім років,— вже розцвів дівочий стан,
Вже вона красою сяла, наче сонце крізь туман.
Хоч було б з алмазу серце, та в розлуці вмре від ран!
Підросла красуня, з мене ж вийшов лицар і моцар.
Спадкоємицю престолу став виховувати цар,
Я ж до батька повернувся — був гравець і бенкетар,
Грав, гуляв, ходив на левів — бив, ловив їх, як товар.
Збудував палац для доні цар, щедротний як завжди,-

Виклав стіни з безоару, а навкруг зростив сади,
А в садах з фонтанів ринув струм рожевої води.
Діва, що мене спалила, жити увійшла сюди.
Завше пахощі там пахнуть і лунає арфи гра,-
То сидить у вежі діва, то на сад свій позира,
І Давар, з країв каджетських удова, царя сестра,
Доглядає та навчає діву мудрості й добра.
Оксамитові запони вкрили башту аж униз,
Щоб ніхто із нас не бачив кришталевих юних рис,-
Лиш Асмат і дві служниці мали вхід до тих завіс;
Там вона зростала, наче гаваонський кипарис.
Так і жив п'ятнадцять років я, мов рідний син, з царем,-
Завше разом пробуваєм, вкупі день і ніч живем.
Став я з вигляду як сонце; стан мій виплекав Едем,
Заживав я слави в грищах, в герцях з луком та з м'ячем.
Влучно бив стрілою звіра,— як поцілив, так і клав;
З піль вернувшись, на майдани йшов, охочий до забав,
Вдома в мене шум бенкетний ні на хвилю не вгавав;
Та рубінно-кришталевий лик моє життя забрав!
Нагло вмер старий мій батько, бо для всіх день смерті дан.
Припинив усі забави, втіхи кинув Фарсадан.
Як про смерть його дізнався, то зрадів ворожий стан.
Радість — ворогу, скорбота — для тутешніх поселян.
Був я цілий рік в жалобі, вбитий злигоднями враз;
Денно й нічно сумувавши, побивався повсякчас.
І прийшли двірські вельможі, принесли царський наказ:
"Таріеле, більш жалоби не носи, послухай нас.
Ми сумуєм теж, що згинув воєвода мужніх лав".
Цар просив жалобу зняти, сто скарбів мені давав,
Віддавав мені всю владу, що колись мій батько мав:
"Станеш нашим амірбаром, носієм владарських прав".
Я палав огненно. Спогад роз'ятрив душевну рану,
Та двірські зняли жалобу, на мій схудлий стан убрану;
Того ж дня царі індійські, гідно їх царського сану,
Влаштували пишну учту, щоб мені явити шану.

Сівши поруч, потішали дух мій ласкою і чаром:
"Як отець, таким же станеш ти звитяжцем незабаром".
Замінить отця, жахнувшись, я перечив їм, та даром,
Бо скоритися їм мусив, мусив стати амірбаром.
Що тобі іще повісти? Розповів я давню справу.
Тяжко згадувать колишнє, відживлять минулу славу!
Світ мінливий, світ несталий нам являє суть лукаву,-
Іскри, викресані світом, палять душу без угаву!"

ПРО КОХАННЯ ТАРІЕЛА, КОЛИ ВІН УПЕРШЕ ЗАКОХАВСЯ

Плачучи, казав він далі про своїх страждань причину:
"Якось вдвох з царем із ловів ми вертались. В ту хвилину
Він сказав: "Давай поглянем на дочку мою єдину".
Ти дивуєшся, напевне, що від згадки я не гину?
Я побачив сад прекрасний, гарне місце насолоди;
Птаство там співало краще, ніж сирени, повні вроди,
У фонтанах мерехтіли запашні рожеві води.
Оксамитові запони затуляли щільно входи.
Понад муром ізумрудним підіймалися тополі.
Коло башти з безоару цар з коня зійшов поволі,
Ми ввійшли туди, ступивши на єдваби, слані долі.
Це тоді, нещасна душе, в тебе влучив спис недолі!
Цар сказав: "Кількох дураджі їй за мною понесіть!"
Я поніс, царя послухав. Це — горіння перша мить.
Це тоді звалився на мене гніт нестерпних лихоліть.
Тільки спис алмазний може серце з каменю пробить!
Цар не хтів, щоб хтось побачив сонцерівну до пори,-
Знав я це й спинився, він же звів запону догори І ввійшов.
Я їх розмову чув здаля: "Мої дари,— Цар сказав,-
Асмат, негайно в амірбара забери".
Враз Асмат переді мною розгорнула шовк завіс,-
Я побачив діву. Влучив в серце й розум гострий спис!
Я віддав Асмат дураджі, сам же яре серце стис.
З того дня палаю вічно у горнилі мук та сліз!
Нині ж блиск, що сонце тьмарив, закотивсь для мене, зник!..."
Витязь, спогадів не знісши, заросив сльозами лик,— З ним

Асмат також ридала, і лунав тужливий крик, Лемент діви:
"Руки левня стали кволі, як в калік!"
Таріел отямився трохи лиш в Асматиних руках,-
Довго й слова не промовив, серце біль йому розчах:
Сів, і ремствував, і плакав, і ронив сльозу на прах:
"Навіть спогад про красуню — о, який великий жах!
Хто з дарів життя радіє, той пізнає з ранніх пір
Світу плинного зрадливість і душевний втратить мир.
Славлю мудрих я, що сміло йдуть життю навперекір.
Так мою ж послухай повість і словам моїм повір!
Я не зміг, оддавши птицю, залишити тих світлиць,
Бо згубив і силу, й розум,— і зомлів, упавши ниць...
Я почув сумні ридання, як мені вернулась міць,
І побачив коло себе тлум блідих тривожних лиць.
Я лежав на гарнім ложі, в світлій залі, як в раю.
Цар в риданні наді мною скруху виявляв свою,-
Він закликав мулл і слово дав якомусь горлаю,
Що чаклунству Вельзевула хворість приписав мою.
Як побачив цар, що очі я розплющив,— підійшов,
Обійняв, сказав: "Мій сину, хоч єдине слово змов!"
Я, неначе божевільний, занімів, стерявся знов
І зомлів я, бо на серці закипіла чорна кров.
Біля ложа никли мукри та муліми пресумні
І читали всі корана тихим голосом мені,
Щоб прогнати з мене біса. Розвели вони бредні!
Я лежав три дні в нестямі, як в незгасному вогні.
Лікарі теж дивувались: "Це якась чудна недуга,-
Ми безсилі. Видно, левня потайна зборола туга".
Я метався, і бриніла річ безтямна, недолуга,
А царициними слізьми море б сповнилось до пруга!
Так три дні лежав я тілом, що живе, хоча й не диха,
А коли очуняв,— зразу пригадав причину лиха!
І стогнав: "Ой, що зі мною? Геть життя! Хай згине втіха!"
Дарувать мені терпіння я благав у бога стиха.
Так його молив я: "Згляньсь на благання ревні, боже!

Дай терпіння, дай наснаги, щоб оце покинуть ложе,-
Тут моє перебування таємницю викрить може!
Без твоєї допомоги вкрай моя душа знеможе!"
Я підвівся… Сповістили владаря: "Ось він підвівся!"
Зразу кинулась цариця, що змарніла від журби вся,
Вбіг і цар — він, це почувши, так зрадів, аж розгубився.
Змовкли всі. І сам владика богу вдячно помолився.
Цар присів побіля мене. Я зміцнів, поївши трохи, І сказав:
"Мій пане, серце вже звільнилось од знемоги,-
Прагну глянути на річку, на поля, на перелоги".
Підвели нам коней. Сіли і притиснули остроги.
І помчали проз майдани до ріки на кручу-строму.
Я схотів назад вертати. Цар провів мене додому,
І пішов я, чувши в серці ще нестерпнішу судому.
"Що ти робиш, люта доле?!" — у плачі казав тяжкому.
Мовби цвіт шафрану, жовкли і кристали, і агати,
Десять тисяч лез пекучих стали серце розтинати.
Воротар нараз покликав скарбника мого з кімнати.
Здивувавсь я: "Хто це може нам новини приношати?"
То Асматин раб з'явився. "Що за справи невгамовні?" —
Я спитав. Слуга, ввійшовши, дав листа. Слова любовні
Я читав і дивувався, хоч не виявив це зовні,
Не гадав, що в неї мислі потайним коханням повні!
Був я вражений шалено, що збудив її кохання,
Що вона змогла про нього написати без вагання.
Треба діві відповісти, щоб не вразило мовчання,-
І на відповідь одразу склав достойне я послання.
Серце дуже пломеніло. Сумно день минав по днині,-
До царя я не приходив, сам сидів у самотині,
І з'являлися до мене тільки лікарі єдині.
За борги земні я мусив так розплачуватись нині!
Впали присмерки на душу. Лікарі не мали сили
Запримітити у серці тайне полум'я. Рішили,
Що то винна кров. Звеліли кров мені пустити з жили; Я
дозволив, бо ці болі справжні муки б затаїли.

Кров пустивши з жил, на ложі тіло я простяг бліде.
Раптом мій слуга до мене з повідомленням іде:
"Там прийшов слуга Асматин". Я гукнув: "Та де ж він, де?"
Я питав себе, я думав: "Тайна ця куди веде?"
Раб подав листа. Уважно я читав цидулку.
В ній Було писано, що діва прагне зустрічі хутчій.
Відповів: "Признач годину — я прийду на заклик твій.
Поспішай, не сумнівайся в нетерплячості моїй".
Написав я, та й подумав: "В серці сумнів не загас.
Честь царя і амірбара для індійців — мов алмаз;
Перше, ніж мій гріх засудять — справу зважать сотні раз,
Але їм дізнатись правду,— гірше від усіх образ".
Тут доклали, що до мене від царя прибув гонець.
Цар питав, чи кров пустили, чи на світі я житець.
Відповів: "Од кровопуску сходить хворість нанівець.
Я прийду до тебе зараз. Ти ласкавий, як отець!"
Як прийшов я, цар промовив: "Годі, кинь хвороби ці!"
Посадив мене він верхи; ловчий сокіл — на руці.
Вдвох помчали,— никнуть з ляку і дураджі, і зайці.
Полювали; справа й зліва бігли з криками стрільці.
Повернувши з полювання, пишну учту справив цар;
Не спинявся спів арфісток, кришталевий дзенькіт чар.
Цар роздав найкращі в світі самоцвіти всім у дар,-
Був збагачений дарами щедро кожен бенкетар.
Я терзався, бо не вщухли думи — болі осоружні:
Лиш її згадаю — в серці клекотять огні потужні.
"Як алое — ти!" — навколо чую вигуки я дружні,
П'ю, гуляю, щоб сховати горе тайне, мислі тужні.
Прошептав мені скарбничий, щоб слова не чулись далі:
"Дивна жінка хоче бачить амірбара на відгалі,-
Видно, вродою чудесна, хоч лице у сповивалі".
Я сказав: "Гаразд. Нехай же у моїй чекає залі".
Я підвівся. Всі присутні хтіли рушити за мною, їм гукнув:
"Я ще вернуся! Не шкодуйте ж ви напою!"
Раб край входу став на варті, і ввійшов я до покою,

Тремтячи, щоб мимоволі не укритися ганьбою.
Я ввійшов. Вона вклонилась і промовила покірно:
"Буде хай благословенна та, що їй слугую вірно".
"Хто вклоняється коханцю? — здивувався я надмірно,-
Всім закоханим годиться вестись гідно і сумирно".
Так сказала: "Пломенію я від сорому й відчаю,
Адже ти гадаєш, певне, що я любощів шукаю,-
На твою чесноту й скромність всі надії покладаю
І я вірю, недостойна, в милість господа безкраю.
Наказала господиня йти до тебе у палати
І звеліла, щоб од мене сам почув такі слова ти:
їй подобатися може лиш сміливий та завзятий,-
Хай же лист тобі промовить, хто звелів оце сказати".
ПЕРШИЙ ЛИСТ, ЯКОГО НЕСТАН-ДАРЕДЖАН НАПИСАЛА СВОЄМУ КОХАНОМУ
Взяв послання від тієї, що в огнистім ореолі;
Пише промінь сонця: "Леве! Хай затихнуть рани й болі!
Я — твоя. Не побивайся! Закликати смерть доволі,
Бо ненавиджу я душі і знесилені, і кволі.
Жалюгідна млість кохання — це хіба краса кохань?
Ні, для милої своєї ліпше ти звитяжцем стань,-
Люд з країни Хатаеті зрікся нам платити дань,
Ми не можем більш терпіти їх злодумних зазіхань.
Мисль про щасний шлюб з тобою я плекала ще раніш,
Та ніяк тебе зустріти не могла. Тому три дні ж
Бачу раптом я: шалений, в паланкіні ти сидиш.
Я тоді про все дізналась. Годі суму, жаль облиш!
Слухай: істину я мовлю, добру раду подаю:
Вирушай ти на хатавів, будь звитяжцем у бою,-
Ліпше це, аніж сльозами квітку зрошувать свою.
Глянь: як сонце, обернула на зорю я млу твою".
Ще Асмат щось говорила, не соромлячись мене,
Та про себе що повісти? Радість хто мою збагне?
Серце билося, тремтіло: то завмре, то спалахне.
Зарубінившись, обличчя стало мов кришталь ясне.

ПЕРШИЙ ЛИСТ, ЯКОГО ТАРІЕЛ НАДІСЛАВ ДО СВОЄЇ КОХАНОЇ

Я в листа її вдивлявся і такий уклав одвіт:
"О мій місяцю, над сонце сяє твій сліпучий вид!
Бог не дасть, щоб заподіяв я тобі гризот і бід.
Я — вві сні. Я ще не вірю, що живу та бачу світ".
До Асмат я змовив: "Слова не складу я більш уміло,-
Перекажеш їй: ти сходиш наді мною, як світило,
Що розвіяло мій безум і мерця знов оживило.
Що звелиш — зроблю. Інакше називай брехливим сміло.
Відповіла: "Діва радить отаку нам поведінку:
Щоб підозри ані в кого не збудити й на хвилинку,
Маєш з нею зустрічатись, вдаючи, що ти, як жінку,
Полюбив мене. Не вдайся ж до незваженого вчинку!"
Я затямив цю пораду, це веління мудре й вчасне
Діви тої, що уз неї, застидавшись, сонце гасне,-
Поруч неї видається тьмою ночі світло ясне.
Вперше я почув од діви слово ніжне та прекрасне.
Дати чашу самоцвітів в дар Асмат таїв я гадку.
"Ні,— вона сказала,— маю я добра цього вдостатку".
Узяла найменший перстень, злотом саджену печатку:
"Безліч є скарбів у мене, та ось це візьму на згадку".
Діва йде. В моєму серці не стримлять списи прокляті,
Світло ллється у в'язницю, жар схолонув на багатті.
Вийшов я і між вояцтва появився знов на святі;
Залунала радість. Друзям я роздав дари багаті.

ЛИСТ ТАРІЕЛА ХАТАВАМ, ЩО ДО НИХ ВІН НАДІСЛАВ ГІНЦЯ

Надіслав я до хатавів з посланцем свого листа:
"Дужий дух царя індійців воля зміцнює свята,-
Ситить він в підданцях голод, тішить вірні він міста,
Хто ж не хоче покоритись — жде на тих безжальна мста.
Царю й брате! Не завдайте нам досади і образ:
Приїздіть сюди негайно, як вам каже цей наказ.
Ви не прийдете — прибудем ми, не криючись, до вас,-
Ліпше ж вам не скуштувати крові власної в той час!"
Я послав гінця. На серці до останку зникнув гніт,-

Веселився бучно в залі, а зі мною — весь нарід.
Все, чого хотів і прагнув, дав тоді минучий світ,
Нині ж — розуму позбавив так, що й звірам я огид.
Я втекти хотів з бенкету, але згодом запал втих,
І сидів я коло столу між однолітків своїх,
Але пристрасть так палила, що позбавився я втіх,
Кляв свою мінливу долю, знову сум мене обліг.
Згодом, від царя вернувшись, я ввійшов до спочивальні;
Сівши там, про неї думав, риси згадував кристальні
І, листа надії мавши, проганяв думки печальні.
Тут слуга ввійшов до мене, справи маючи нагальні.
Від Асмат прибув прислужник, щоб послання передати,-
Там писалось, що я мушу йти до неї у палати.
Радість млу мою осяла, всі розпались пута й грати,-
Я пішов, раба узявши, та чи міг з ним розмовляти?
В сад ввіходжу, де стобарвно грають квіти та озерця.
Сміючись, Асмат виходить, розчиняє саду дверця,
Мовить: "Вийняла хоробро я колючку з твого серця,-
Глянь піди, як розцвітає брость трояндова тепер ця!"
Розсуває діва тихо пишний килим між колон.
Весь в рубінах з Бадахшану, там стоїть чудовий трон,
Де вона сидить, вгорнувшись в ніжно витканий віссон.
Очі, наче чорні плеса, сяють з-під тонких запон.
Я стояв. Вона мовчала; сяяв зір з-під чорних брів.
До Асмат щось проказала,— я не чув розмови дів,
Та почув Асматин шепіт: "Йди! Немає в неї слів!"
Це сказала, і відразу я увесь запломенів.
Відійшов за двері зали,— йшла Асмат за мною теж.
Я сказав: "О доле, нащо ти надію подаєш,
Нащо зцілюєш, як знову бачу тільки зло твоє ж!
Серце мукою розстання вже сплюндроване без меж".
Лиш Асмат мене втішала ніжним словом, чулим зором,
Говорила: "Хай ця зустріч не стає тобі докором,
Двері радості розкрий же, не вгортайся знову горем!
Діва стримана і горда — їй до тебе змовить сором".

Я сказав: "Мене зцілити можеш ти, о сестро й нене!
Можеш частими звістками втішить полум'я шалене,
Бо послання безнастанні згоять серце тороплене.
Що від неї ще почуєш — не ховай того від мене".
Сів я верхи, і поїхав, і заплакав крадькома;
Увійшов до спочивальні — сил нема і сну нема.
Рис кристали та рубіни синя синизна пройма.
Став бридкий мені світанок, полюбилась ночі тьма.
Посланці із Хатаеті повернулись накінець —
Слово горде і Зухвале нам приніс од них гонець:
"Ми самі — не боягузи, не хистка в нас міць фортець.
Вашого царя не знаєм. Що його нам рішенець?"
ЛИСТ, ЯКОГО ЦАР ХАТАВСЬКИЙ НАПИСАВ У ВІДПОВІДЬ ТАРІЕЛОВІ, ТА СКЛИКАННЯ ТАРІЕЛОМ ВІЙСЬКА
"Я — Рамаз, я — цар, складаю Таріелу це послання:
Прочитавши, що ти пишеш, я відчув лиш дивування,-
Ти мені, царю народів, смієш слати вимагання!
Щоб така до нас цидула була писана остання!"
Я відразу воєводам наказав війська збирать,-
За небесні зорі більша зібралась індійська рать;
Звідусіль ішли до мене люди, сповнені завзять,-
Вкрило військо доли й гори, поля й лугу кожну п'ядь.
Не барились, поспішали, всі прийшли, хто тільки міг;
Я тоді, владнавши військо, вояків оглянув здвиг,
І мене потішив добрий лад загонів, коней біг,
Звага воїнів, моторність, хваразмійська зброя їх.
Розгорнув я царський прапор, наш червоно-чорний стяг,
Наказавши війську вранці готуватись до звитяг;
Сам же плакав і себе я звав нетягою з нетяг:
"Свого сонця не узрівши, як верстатиму я шлях?"
Як прийшов додому — гірше став тужити й сумувати,
Сльози ринули як річка, що порвала всі загати.
"Доле! — так лементував я,— о, яка ж бо нетривка ти!
Я, безумний, мав троянду, та не міг її зірвати!"
Увійшов слуга. Мені він, левню тужному й сумному,

Від Асмат дає послання, і вона в листі отому
Пише так: "Жадане сонце зве тебе до свого дому.
Тож приходь. Хай буде радість серцю журному твойому!"
Я зрадів. Як тільки згасло сяйво присмерку бліде,
Увійшов у сад, нікого не зустрівши там ніде;
Та ось знову, як і вперше,— сміючись, Асмат іде
І ласкаво каже: "Леве! Місяць твій на тебе жде".
Я пішов. Переді мною — дім з колонами кружганку;
Місяць ллє у сад проміння, осяваючи альтанку,
Де сидить вона, сховавшись в зеленавому серпанку.
Вид її прегарний вкинув юне серце в лихоманку.
Вгамувавши трохи серце, я ввійшов і став на килим;
Підвелась, як вежа, радість; сяв лицем я заяснілим.
Сонцелика заховалась в подушки обличчям милим,
Та звелась і вмить метнула в мене поглядом несмілим.
Так промовила: "Сідати попроси, Асмат, його ти".
Коло славної, як сонце, я на подушку навпроти
Сів і втішився душею, що кляла недолю доти.
Я дивуюсь, що, згадавши, ще живу, як всі істоти!
Змовила: "Ти побивався, що і слова, як то слід,
Не зрекла й іти звеліла. В'янув ти, мов пільний цвіт,
Гірко плакав — на нарцисах бачу й досі сліз я слід,
Але перед амірбаром мушу знати сан і стид.
Жінці перед чоловіком личить стриманою буть,
Та приховувати горе — це найтяжчий біль, мабуть;
В мене посміх на обличчі, та мене жалі печуть,-
Я прислужницю просила розказати правди суть.
Одне одного ми знаєм. І того я не втаю,
Що лише тобі належу,— кличу в свідки честь мою
І страшну велику клятву на потвердження даю:
Якщо зраджу — хай позбавить бог мене відрад в раю!
На хатавів осоружних вирушай походом сміло,-
Дасть господь, і ти повернеш, закінчивши славне діло.
Що робить мені без тебе, щоб розстання це не вбило?
Забери ж у мене серце, а своє мені дай ціло!"

"Хто в цім світі,— я промовив,— мав іще таку кохану? —
Тож я з подивом сприймаю ласку господа нежданну.
Промінь твій наповнив серце, тьму розвіявши й оману.
Хай земля мене накриє — буть твоїм не перестану!"
Над священними книжками я поклявся вкупі з нею.
Присяглась вона, що вічно буде милою моєю:
"Як до когось, окрім тебе, привернуся я душею,
Хай тоді мене скарає бог десницею своєю".
Ще якусь часину любо ми провадили розмову,
Запашні плоди вкушали, слово мовили по слову;
Згодом мусив я розстатись, плачучи невтішно знову,
Та беріг в своєму серці я красу її чудову.
Важко серцю залишати цей кристал-рубін-берил.
Світ для мене поновився, я п'янів од щастя й сил;
Думав я, що це для мене сонцем сяє небосхил,
Але ось в розлуці серце стало як з гранітних брил!
Рано-вранці наказав я: "Грайте в сурми, сурмачі!"
Шикувалось військо в лави, забряжчали їх мечі.
Лев, я рушив на хатавів, безупинно вдень, вночі,
По невтоптаній дорозі, по безпуттю ідучи.
Межі Індії минувши, я все далі військо вів.
Тут мене гонець Рамаза, хатавійський раб, зустрів
І приніс мені він звістку, щоб утишити мій гнів:
"Навіть цап індійський може наших вигубить вовків".
Я одержав од Рамаза тьму дарунків дорогих. Він благав:
"Ти нас не знищуй, не губи ти нас усіх,-
Присягаємось покірно нести гніт твоїх кормиг,
Віддаєм усі багатства, і себе, й дітей своїх.
Перед вами завинивши, каяття знесем плоди,
Але згляньсь, ради бога, не приводь полків сюди,
Не віддай нас на поталу, божу кару відведи —
Віддамо тобі без бою ми фортеці й городи".
Всіх вазірів я прикликав, щоб цій справі дати лад.
Там сказали: "Ти — ще юний, наших слухайся порад;
Ми терпіли їх підступність не один вже рік підряд,-

Щоб тебе вони не вбили, стережися їхніх зрад!
Отже, йди до них, з собою взявши витязів загін,
Всі ж війська хай пробувають поблизу за кілька гін.
Як побачиш щиросердість — їх звільни від всіх провин,
Непокірних же не жалуй, засуди їх на загин".
Рада ця мені припала до вподоби. Я притьма Сповістив його:
"Рамазе! Сперечатися дарма.
Бо життя миліше смерті, наша ж сила все лама!
Я до тебе йду без війська, лиш з бійцями кількома".
Взявши триста добрих воїв, з ними я вперед пішов,
Військо ззаду залишивши у гущавині дібров. Я просив:
"Ідіть за мною по дорогах тих же знов,
Щоб змогли мені на поміч ви примчати стрімголов".
За три дні прибув до мене знов од хана раб-носій.
В дар приніс він пишний одяг, золотих тканин сувій.
Цар просив: "Я хочу бачить гордий, мужній образ твій
І для зустрічі готую дар такий же дорогий".
Він казав ще більше: "Правду я кажу — покинь невіру,
Сам тебе зустріти вийду, бо нудьгую вже надміру".
Я сказав: "Ій-богу, зважу на твою я волю щиру,-
Наче батько з сином, стріньмось, повні ласки та сумиру".
Далі їхавши, я знову на узліссі коло бору
Стрів послів. Вони вклонились, виявляючи покору,
В дар мені пригнали коней в золотій рясі убору
І мені казали: "Справді, цар наш прагне твого зору".
Він звелів переказати: "Я до тебе серцем лину,
З свого виїхавши дому, взавтра вранці вас зустріну".
В повстяних шатрах-наметах я отаборив дружину
І вітав послів привітно, давши місце для спочину.
Видно, жодне добре діло не лишиться без відплати,-
Тож один з послів до мене попідкрався, щоб сказати:
"Я — боржник перед тобою. Хочу борг тобі віддати,
Зрятувать тебе від лиха, від біди, а може, й страти.
Твого батька вихованцем був я в роки молодії.
Все скажу тобі про зраду, що готують лиходії,-

Тяжко бачить левня мертвим, цвіт троянди — в безнадії!
Пильно слухай, що повім я, обміркуй всі дальші дії.
Люди ці готують зраду — їм не вір і май на оці,
Що сто тисяч війська тайно на одному стало боці,
А на другім — тридцять тисяч заховалось, повних моці.
Щоб потали не зазнати, будь розважний в кожнім кроці.
Любо цар тебе зустріне, ненаглядного для всіх;
Доки слухатимеш радо їхні лестощі та сміх,-
Рушать, димом гасло давши, їх війська з усіх доріг.
Стали б тисячі до бою — ти б їх сам не переміг!"
Був я вдячний цій людині і сказав ласкаво: "Знай,-
Як узавтра не загину, нагороди дожидай!
Щоб посли про це не знали,— йди до них, відпочивай.
Як про тебе я забуду,— сам знедолію нехай!"
Не повідав я нікому про діла ці потайні,-
Те, що має бути, буде; всі ж поради тут одні:
Я послав гінця до війська, що було десь вдалині,
І велів: "Крізь гори й доли помогти ідіть мені!"
Вранці я послів прикликав, щоб царю сказали люди:
"Вирушай же,— поспішаю на твої упасти груди!"
Ще півдня ішов походом, не жахнувшись зради-зблуди,
Бо від волі провидіння не сховаєшся нікуди.
Я зійшов на гору й глянув: пилом обрії сповиті.
Я подумав: "Розкидає цар Рамаз на мене сіті,
Та мій спис і меч мій гострий їх пониже тої ж миті".
І тоді сказав я війську про їх наміри неситі:
"Браття, зраду нам готує думка тих людей лукава,
Та нехай від цього сила ваших рук не стане млява.
Жде на тих, що вмруть за князя, в небесах і рай, і слава,
Меч при боці в нас не марно — вирушаймо ж на хатава!"
Гордо, гучно наказав я готувати зброю й лати.
Ми наплічники й кольчуги одягли на світлі шати,-
Грізно виладнавши військо, я вперед звелів рушати;
В день отой меча мойого скуштували супостати!
Ми підходили. Узрівши, що до бою ми готові,

Цар прислав гінця й загрози у такому виклав слові:
"Я ознаки зради бачу, несподівані й раптові,-
Прикро нам, що, взявши зброю, видно, прагнете ви крові".
Наказав я відповісти: "Знаю все про намір лютий,
Та який не був би певний задум твій — йому не бути!
За звичаєм войовницьким починай же цю війну ти,-
Я в руках меча тримаю, щоб мечем тебе здобути!"
Посланець поїхав. Більше посланців до нас не слали
І військам своїм до бою гасло димом подавали.
Вийшли з засідки їх лави, з двох боків нас обступали,
Але, дякуючи богу, не злякались ми навали.
Взяв я, хмурий, меч у джури, стиснув ратище рукою,
Рвався битися з ордою, рвався стати враз до бою,
І вперед крізь гони рушив я порвистою ходою,
Та хатави, ставши в лави, не втрачали супокою.
Підступив я. їхнє військо гомоніло: "Божевільний!"
Мавши силу нездоланну, я напав на шереґ іцільний.
Спис пробив коня й зламався,— бий же, мече мій всесильний,
Я хвалю того, хто ревно клав тебе на брус точильний!
Я накинувся, мов яструб на куріпок зграю дику.
Клав я гори коней, люду, натворив головосіку,-
Той блохою водяною закрутивсь, той впав без крику.
Врятуватися не дав я з перших лав ні чоловіку!
Облягли мене юрбою. Встряг у бій я до загину,-
Вдарю раз — ніхто не встане, не спинити крові плину;
Розсічу кого — той пада, мов сакви, коню на спину;
Де з'явлюся — всі тікають, і мені немає впину.
Вже смеркало, як зо скелі закричала їх сторожа:
"Не баріться! Утікайте! Нас карає сила божа!
Пил страшний встає над степом, наче чорна огорожа,-
Мчить вояцтва десять тисяч, нас понищить рать ворожа!"
То мої війська з'явились, що були позаду нас:
Поспішали денно й нічно, прочитавши мій наказ.
їх долини не вміщали, перед ними день загас.
Підступали — грали сурми, гуркотів їх тулумбас.

Як побачили підмогу, стали бігти вороги,
Ми слідом за ними гнались крізь боїща, крізь луги.
Я з коня Рамаза скинув, запалавши від снаги.
Ми в полон всю рать забрали, не рубали до ноги.
Верхівці вперед летіли, і від них ніхто не втік,-
Переможених хапали, клали долі, мов калік.
За свої безсонні ночі мав одплату войовник.
Бранці, зранені і цілі,— здійняли і плач, і крик.
Злізли з коней ми на полі, спочиваючи побідно.
Я був зранений у руку,— хтось мечем улучив, видно.
Вояки мої круг мене позбиралися привітно,
Не могли і слів добрати, щоб мене вітати гідно.
І зазнав тоді від війська я великої пошани,
Бо мене благословляли всі бійці, всі людські стани.
Вчителі мої колишні, посивілі отамани,
Дивувалися, узрівши від меча мойого рани.
Вояків я слав по здобич,— заживали тут добра ми:
Повертались багаті,— ворог никнув од нестями.
Хто моєї прагнув крові,— їхню кров я лив річками;
Брав міста, не воювавши; розчиняв без бою брами.
Я сказав Рамазу: "Знаю, що ладен ти знов на звади,-
Так виправдуйся ж, мій брацю, щоб зазнать собі пощади:
Поруйнуй свої фортеці, передай свої осади,
Бо інакше не пробачу я тобі твоєї зради".
Відповів Рамаз: "Не маю я ні сили, ні підмоги.
Дай мені мого вельможу, щоб його без остороги
До своїх фортець послав я сповістити їх залоги,-
Все владарство, все, що маю, покладу тобі під ноги".
Я вельможу дав. Вояцтву ж наказав за ним рушати,
І до мене з міст хатавських позбиралися магнати;
В них забрав фортеці й змусив про війну пожалкувати,-
Слів бракує оповісти, скарб який то був багатий!
А тоді вступив препишно до хатавських я країв,-
Віддали мені у руки всі ключі від всіх скарбів;
Я звелів, щоб люд тамтешній супокійно й мирно жив, їм сказав:

"Я — ваше сонце, вас жалів і не спалив!"
Розчинивши всі скарбниці, обдивившись кожну з них
Там знайшов такі багатства, що й злічити б їх не зміг
Раптом вгледів дивний одяг і вуаль з тканин чудних —
Хтів би ти хоч назву знати, якби сам побачив їх!
Не збагнув я, хто тканину, диво дивне те, зіткав —
Хто побачив,— дивувався, божим чудом називав
Не лежав у ній в основі ні шарлат, ні злотоглав
та міцна була, мов кута, наче хтось загартував.
Діві сяйній, випромінній я відклав цей одяг в дар
А царю в дарунок вибрав з найдобірніших отар
Сотні мулів та верблюдів, щоб потішений був цар
І послав цареві звістку про закінчення всіх чвар
ЛИСТ ТАРІЕЛА ДО ЦАРЯ ІНДІЙСЬКОГО, КОЛИ ВІН ПОДОЛАВ ХАТАВІВ
Склав листа я: "Царю! Щастя вам судилось на роду:
Хтіли зрадити хатави, та потрапили в біду.
Хоч я трохи запізнився сповістить вас до ладу,
Але хан — в полоні; бранців цілі юрби вам веду".
Все владнавши, не барився я в хатавських тих краях,-
Сплюндрував державу їхню, взяв скарби, лишивши жах.
Нам верблюдів бракувало,— я волами здобич тяг:
Там здобув і честь, і славу, все, що мав лише в думках.
Владаря хатавів бранцем я забрав у табір свій.
Нас у Індії зустрінув вихователь дорогий,-
Переказувати сором, як він славив подвиг мій,
Як пестив мою він руку та в м'який вгортав сувій.
На майдані розіп'яли нам шатри з тканин ясних,
Щоб мене міг вільно бачить тьмочисленний людський здвиг.
Запросив владар на учту і мене, й бійців моїх;
Сівши поруч, подивлявся іі надивитися не міг.
Цілу ніч бенкетували, розлягався гук пісень,
І пішли з майдану в місто, як уже зайнявся день.
Цар звелів: "Сюди збирайте вояків з усіх рушень
І хатавів полонених покажіть мені лишень!"
Я привів царя Рамаза бранцем, хоч і без кайданів.

Наче хлопця-шалапута, цар його негнівно ганив,
Я також сказав щось добре про привідцю бусурманів,
Бо який би справжній лицар бранців здоланих поганив?
Мій владар вітав хатава, бувши мужем незлобливим,
Мав із ним розмову довгу, не запалюючись гнівом;
І, мене зустрівши вранці, мовив словом співчутливим:
"Чи пробачиш ти хатаву, що злочинцем був зрадливим?"
Я сказав: "І грішні знають ласку господа гарячу,-
Тож на ваше милосердя я надій своїх не трачу".
Цар тоді Рамазу мовив: "Знай, що я тебе пробачу,
Але хай не чую більше про твою лукаву вдачу!"
Цар наш взяв великий викуп з супротивника свойого,
Сотні сотень хатаурі, паки шовку дорогого,
А тоді, царя вдягнувши і весь почет коло нього,
Відпустив усіх, простивши, не караючи нікого.
Бив хатав низькі поклони, виявляв покору й смуту,
Говорив: "Мене за зраду засудив бог на покуту;
Якщо знову завиню я — на загибель годен люту!"
І пішов, свого народу взявши всю юрбу розкуту.
Вже смеркало, як до мене посланець ввійшов без стуку,-
Цар велів: "Терпів з тобою я три місяці розлуку,
Дичини не їв відтоді, не давав роботи луку.
Хоч і час тобі спочити, та приходь, розвій докуку".
Як прийшов я до палацу, там хортів побачив зграю,
Соколи ловецькі рвались з двору ринути до гаю.
Цар в усім риштунку тьмарив вроду сонячну безкраю,-
Він радів, що я, прийшовши, перед ним красою сяю.
Так, щоб я не чув, дружині слово він сказав таємне:
"Любо бачити обличчя Таріела мужнє й чемне,-
Він осяє кожне серце, хоч було б сліпе і темне.
Вдоволи ж моє прохання і нагальне, й недаремне.
Не порадившись з тобою, я одну замислив справу:
Знаєш ти, що нашій діві віддамо свою державу,-
Хай сьогодні ж всі побачать райський цвіт, дочку хупаву.
Вийди з нею вдвох назустріч всім на радість, нам на славу!"

Полювали ми завзято й на долині, й на горі;
Соколів несли за нами і хортів вели псарі,
Але скоро ми лишили ті ліси та чагарі,
Стали грать в м'яча, та втіху цар спинив на другій грі.
Люд, мене схотівши бачить, сповнив місто і майдан.
Переможець, я вдягнувся у гаптований жупан,-
Мов бліда троянда — гарний, проїздив між поселян.
Це не лжа — один мій вигляд наробив з людей очман!
Знайдена в хатавських сховах, дивна тканка, мов змія,
Голову мою вгорнула. Сяяла краса моя!
Цар мене завів до зали, де була його сім'я.
Як побачив сонцерівний блиск її,— здригнувся я!
Діва сонячна вдяглася в шовк злотисто-жовтих шат,
Ззаду ж неї тлум хадумів шикувався в жвавий ряд.
Блиск її наповнив площі, і доми, й квартали, й сад;
Між троянд її обличчя цвів разок перлин-близнят.
Я тримав ще на пов'язці руку, зранену хатавом.
Трон покинувши, цариця підійшла до нас небавом,
Втішила щоку-троянду поцілунком преласкавим,
Прорекла: "Завдав ти гідно кари недругам лукавим".
Поруч себе посадили на шарлати, на шиття,
Поблизу ж сиділо сонце, що пече мої чуття.
Ми дивилися й мовчали, наче з млості-забуття.
Як од неї зір одводив,— я ненавидів життя.
Почалася пишна учта, що була достойна їх.
Зір людський не бачив досі учт розкішних отаких!
Кожен келих — бірюзовий чи з рубінів дорогих.
Царедворці й прості люди — всяк напитися тут міг.
Сидячи отам, я в щасті дух свій радісний підніс,-
З нею ми переглядались; я шалене серце стис,
Щоб сховатися від людства, від сторонніх, від гульвіс.
Що миліше є на світі за видіння любих рис?
Клич — "Замовкніть!". Вщухли співи. Тишина лежить німа.
Цар сказав: "О Таріеле, в нас для тебе й слів нема!
Ми — в блаженстві, наш же ворог тільки скніє крадькома.

Хто тебе побачив,— справді, запишався недарма!
Личить нині, щоб одежу мав дарунком ти від нас,
Але ми не знімем з тебе шат оцих і цих прикрас,
Бо для тебе, променистий, сто скарбниць я в дар припас:
Не соромся ж,— все, що схочеш, можеш брати з них всякчас".
Цар веселий сів, і дужче учта знову загула,
Спів лунав, бриніла арфа, ліра пісню затягла.
Відійшла цариця звідси, як на землю впала мла,
Та до краю сну, до смерку, тут гульня весела йшла.
Не могли ми більше пити із подвійних пугарів.
Я, ввійшовши до покою, наче розум загубив,-
Бо відчув любові бранець пристрасті вогненний звив;
Погляд любої згадавши, і радів, і пломенів.
Увійшов слуга і мовив він, до мене ідучи:
"Вас якась питає жінка, вся сховавшись в опанчі".
Все відразу зрозумівши, я підвівся, тремтячи,-
І Асмат побачив раптом, що прийшла оце вночі.
Стрівши вісницю від тої, що за неї гину,— зблід
І вітальним поцілунком до її припав ланит,
Взяв за руку, коло себе посадив, як то і слід,
Змовив: "Чи тебе прислала не вона, алое цвіт?
Говори ж лише про неї, а про інше і не смій!"
Відповіла: "Правду мовлю, вір же істині святій:
Ви побачились сьогодні, і подобався ти їй.
Віднести листа до тебе наказала якмерщій".
ЛИСТ НЕСТАН-ДАРЕДЖАН ДО її КОХАНОГО
Пише та, що осяває зором обрії земні:
"Зріла я твоєї вроди самоцвіти осяйні,-
Ти прегарний був, примчавши після бою на коні.
О, судилось проливати ріки сліз рясних мені!
Бог дав мову, щоб хвалила я тебе безперестання.
Та без сил німію й гину, бо вбива мене розстання.
Віддаю тобі я, леве, сад з троянд, його зростання.
І клянуся: лиш до тебе лине мисль моя остання.
Я не буду сліз точити, щоб не стурбувалась мати,

Та й тобі кажу я: годі на душі журбу тримати,-
Всіх людей чаруєш владно красотою недарма ти!
Ти вуаль вдягав недавно — цю вуаль я хочу мати.
Надішли мені дарунком дивовижні тканки ті,
З радістю на мене глянеш у чудовім сповитті;
Я ж тобі даю обручку,— поважай чуття святі,
Хай ця ніч для тебе буде найзнаменніша в житті!..."

ПЛАЧ ТАРІЕЛА ТА ЙОГО ШАЛЕНСТВО

Тут, мов дикий лемент звіра, Таріелів зойк луна,-
Каже він: "Ось цю обручку із руки зняла вона!"
І кладе собі на руку — незліченна їй ціна! —
І, до вуст її притисши, в непритомність порина.
Так лежить він нерухомо, як в труні лежать мерці;
В двох місцях на грудях видно закривавлені синці,
Та й в Асмат вже кров стікає по роздряпаній щоці,-
Левня збризкує водою, що дзюркоче, як в ріці.
Вид зомлілого тужливця збільшив тугу в Автанділа,
А від сліз Асмат поволі продовбалась скеля-брила.
Він очуняв, бо водою діва полум'я згасила, І сказав:
"Живу, хоч знову доля кров мою точила!"
Звівся, зблідлий, напівмлосний,— слізьми зрошені ланити;
Як шафран, змарніли, зжовкли на лиці троянди-квіти.
Довгий час не міг дивитись і не міг заговорити,-
Був пригнічений він з того, що не вмер і мусив жити.
"Слухай розповідь же далі,— він промовив Автанділу,-
І про мене, і про неї, що кладе мене в могилу.
Це ж бо радість — мати з другом першу зустріч, щиру й милу.
Я дивуюся, що здатен почувать життя і силу!
Радо я Асмат зустрінув — скромну вірницю панянки,
Що дала мені послання і обручку від коханки.
Вдяг на руку я обручку, з себе зняв вуалі бганки,
Розгорнувши ці предивні, чорні, наче морок, тканки".

ЛИСТ ТАРІЕЛА У ВІДПОВІДЬ СВОЇЙ КОХАНІЙ

Написав я так: "О сонце, промінь той, що ти зронила,
Впав у серце; тож віднині і завзяття зникло, й сила.

Втратив розум я, зустрівши погляд твій, о діво мила!
Чим би за твою зичливість служба лицаря сплатила?
Ти колись подарувала на життя мені надію —
До минулого рівняю я сьогоднішню подію:
Берегти твою обручку — цей значущий дар — зумію,
Слів не можу підшукати, щоб сказати, як радію.
Ось той одяг, що ти просиш; ось вуаль твоя жадана,
Невідомо, звідки взята, невідомо, з чого ткана.
Поможи, прийди до мене! Хай розвіється омана!
В цілім світі є для мене тільки ти, моя кохана!"
Я приліг, як діва вийшла, і проспав часи нічні;
Образ любої красуні я побачив уві сні,
Та й прокинувся — немає! Я горів, як у вогні,
Вже не спав, і милий образ не привидівся мені.
Ще був ранок, як наказа надіслали з посланцем,
Щоб прибути до палацу. Я пішов туди мигцем:
Цар, цариця й три вазіри з заклопотаним лицем
Вже сиділи там — я мусив сісти перед їх стільцем.
Так мені сказали: "Старість бог дає нам для спочину.
Зникла молодість — і нині чуєм старості годину.
Бог не дав нам спадкоємця, лиш дочку послав єдину,
Та не тужимо, віддавши їй чуття свої, як сину.
Нині ж мусимо шукати чоловіка нашій доні,
Щоб до нас він дорівнявся, на царському сівши троні,
Щоб він був державцем владним в правуванні й охороні,-
Щоб меча сховав наш ворог, щоб не бути нам в полоні".
Відповів я їм: "Про сина ваше серце не забуде,
А проте й на сонцерівну теж надіються всі люди.
Звеселиться кожен батько, в кого син вам зятем буде.
Що скажу іще! Цю справу бачить зір ваш без облуди".
Почали ми раду радить — серце слабшає відтоді,
Та сказав собі: "Чи зможу стати їм на перешкоді?"
Цар пророк: "Якби Хварезмша, цар Хварезму, в дружній згоді
Нам віддав свойого сина — прагнуть іншого ще годі!"
Я помітив, що цю справу цар рішив заздалегідь,-

Вдвох вони переглядались, щоб водно їм говорить.
Та завадити цареві не наважився в ту мить;
Мов земля і попіл — став я, затремтів несамохіть.
Тут озвалася цариця: "Цар Хварезмша — цар країн,
Бути нам найкращим зятем лиш його достоїн син".
Як встрявати в суперечку,— вирок, видно, в них один!
Дав я згоду. Встановився день мій смертний, мій загин.
До Хварезмші надіслали з отаким листом гінця:
"В нас немає спадкоємця, тож дійшли до рішенця,
Що дочку вести повинні ми до шлюбного вінця.
Як дасиш за неї сина,— ощасливим без кінця".
Повернув гонець, дістався в дар чалму і жупана.
Звеселився сам Хварезмша, вся раділа сторона.
Він сказав: "Велика втіха з ласки божої дана.
З наших діток, безсумнівно, буде пара осяйна!"
Вислали туди посольство привести молодика
І благали: "Поспішай же — в нас мольба лише така".
Я пішов до спочивальні, бо душа всіх уника,
Серце сповнює гризота, ще й зажуреність тяжка.
Хтів ножем пробити серце, так в мій дух жалі вп'ялись.
Від Асмат листа принесли. Прочитав рядків я низь:
"Та, що в неї, мов алое, стан стрункий зростає ввись,
Наказала: йди до неї, і не гайся, не барись!"
Уявіть собі,— зрадівши, осіявши щастям вид,
Вбіг я в сад, Асмат зустрівши там, де був до башти вхід.
Раптом запримітив в неї на щоці сльозини слід,-
Вразившись, не запитався, чи на щастя мій прихід.
Я її смутну побачив — зажурився сам негайно;
Не всміхнулася до мене, як робила це звичайно.
Не промовила ні слова, тільки плакала одчайно
І поранила ще більше, не зціливши життєдайно.
В далечінь вона понесла дум і мрій моїх немало.
Повела мене до башти, одгбрнувши запинало.
Я ввійшов і вгледів місяць,— горе в мене проминало,
І на серце падав промінь, але серце не розтало.

Блиск лиця її не слався щирим світлом по покою.
Вкрилась діва нечепурно злотосяйною чалмою,
На тахту вона схилилась у зелених шатах строю,
В неї риси блискавичні затуманились сльозою.
Наче тигр між скель, присіла із обличчям громодарним —
Не зрівнять її ні з сонцем, ні з едемським цвітом гарним.
Віддаля від неї сів я з серцем, зараженим і хмарним.
Підвелась вона, похмура, гнівом збуджена владарним.
Так промовила: "Дивуюсь, що прийшов ти — суєслів.
Клятволамник і відмовник, що дурити нас хотів.
Та тобі за все відплатить справедливий божий гнів!"
Я сказав: "Чого не знаю — як на те б я відповів?"
Мовив я: "Не взнавши правди, як відмовити мені?
Чи вчинив я, божевільний, злочини якісь страшні?"
Знов озвалась: "Що говориш ти, весь сповнений брехні?
Я ошукана, мов баба, і за це горю в огні.
Ти хіба того не знаєш, що Хварезмша — мій жених?
Як на це в вазірській раді ти погодитися міг?
Власну клятву поламавши, слова честі не зберіг,
Та за хитрощі й лукавство відплачу я, далебіг!
Чи згадаєш, як стогнав ти, ріки сліз ллючи по полю?
Лікарів та їхні ліки я згадать тебе зневолю!
Дорівнять до чого можна лжу юнацьку і сваволю?
Так, як ти,— тебе я кину. Хто відчує більше болю?
Хто б у Індії не правив, хто б не був отут при владі,
Я також в ній маю владу стати кривді на заваді.
Ні, цій справі не бувати. Ти лихій піддався знаді,
Став брехливим ти — омана і в тобі, й в твоїй пораді.
Доки я жива — не зможеш жити в Індії ти сміло,
А наважишся лишитись,— то душа покине тіло!
Де таку, як я, ще знайдеш, хоч з небес зніми світило?"
Ці слова згадавши, лицар плакав гірко й посмутніло.
Мовив він: "Як це почув я, розцвіли надії живо,
Знов наважився на неї я поглянути сміливо…
Як живу я, все згубивши,— чи для тебе це не диво?

Леле, леле! Світ лукавий точить кров мою злостиво.
Озираючись, побачив я коран край узголов'я.
Взяв його, і славив бога, і складав їй славослов'я:
"Ти заходиш знову, сонце, пал мойого буйнокров'я:
Може, ти мене і знищиш, але відповідь знайшов я.
Як моя промова буде лжею хитрою і злою —
Хай мене скарає небо, сонце згасне наді мною!
Ти побачиш, правосудна, що лихого я не кою!"
"Говори ж усе!" — сказала і хитнула головою.
Я наважився: "О сонце, як зламав я обітницю —
Хай повергне бог на мене гнів, неначе блискавицю!
Де таку зустріну іншу струнокостанну й світлолицю?
Чи я жити залишуся, як встромлю у серце крицю?
Цар на раду урочисту скликав нас усіх до зала.
Там рішили, щоб царівна з юнаком до шлюбу стала.
Був би я їм заперечив, чи змінилася б ухвала?
"Ти прикинься, наче згоден",— думка хитро підказала.
Не змогла того збагнути Фарсаданова уява,
Що, коли царя повинна мати Індії держава,
То лиш я ним бути можу, більш ніхто не має права.
Я не знав, кого цар кличе, та лиха його поява.
Я сказав собі: "Подумай, як розв'язання знайти,
Обміркуй, щоб непохибно наміру свого сягти".
Серце рвалось диким звіром з дому царського втекти.
Не віддам тебе! Нікому не належатимеш ти!"
Я продав за душу серце, і мій замок став базаром,
Але дощ, що бив троянду, став теплішати недаром —
Бачив я: навколо перлів зайнялись корали жаром,
І вона сказала: "Нащо піддалась я лживим чварам?
Я не вірю, що зрадливим і брехливим ти єси,
Що, невдячний, не шануєш навіть божої краси.
Тож мене й Індійське царство в мого батька попроси,-
Нащо нам чужак? Державі лад і раду ти даси".
Притулилася до мене, серце втішивши сумне,
Осяйна, мов місяць повний чи мов сонце преясне,

Посадила, як ніколи, приголубивши мене,
І від слів її відчув я: гасне пекло вогняне.
Вчила так вона: "Не личить спіх розумному ніде,-
Зробить він усе на краще і спокійно долі жде.
Хто ж одружінню завадить — гнів царя на тих паде;
Землі Індії ваш розмир до потали призведе.
Не уникнути весілля, якщо впустиш жениха ти,
Ми ж розлучимось і зміним на жалобу пишні шати;
Час настане — їм радіти, нам — стократно вболівати.
Ні, не можна, щоб іранці увійшли в царські палати!"
Відповів я їй: "Не стане той юнак вам за дружину!
Познайомлюся я з ними, як ввійдуть вони в країну,-
Покажу свою їм силу, буду битись до загину,
Порубаю всіх дощенту, кожну вигублю людину!"
Відказала: "По-жіночи міркувати личить жінці.
Я не хочу буть за привід для різні,— думки покинь ці;
Жениха забий, та війська не винищуй поодинці.
Правий суд дає цвітіння навіть всохлій деревинці.
Так чини, мій леве дужий, щоб не сталось зайвих чвар:
Жениха забий таємно, за один згуби удар,
Але війська коло нього не вирізуй, мов товар.
Кров невинних для людини — заважкий в житті тягар.
Жениха того забивши, поговориш з батьком сам,
Скажеш: "Індію на страву я іранцям не віддам,
Свого спадку не дозволю поділити пополам;
Тож пробач мене — інакше горе й тлін твоїм містам!"
Не кажи йому, що хочеш мати ти мене за жінку,-
Цим ти виправдаєш більше власну гнівну поведінку,
І пробачення просити стане цар своєму вчинку,-
Зацарюєм вдвох, зазнавши і дозвілля, й відпочинку".
Я схвалив, обміркувавши, цю пораду, цю ухвалу
І змахнув мечем, неначе нищив ворога навалу.
Враз почув прохання сісти, як уже ішов із залу,-
Та її в обіймах стиснуть не рішався, повен шалу.
Я, покинувши кохану, став немовби божевільний,-

Вдвох з Асмат я вийти мусив, плач стамовуючи сильний,
Бо й єдина радість зникла, навіснів одчай свавільний,
Не хотів іти я звідси, і мій крок ставав повільний.

СИН ХВАРЕЗМШІ ПРИБУВАЄ ДО ІНДІЇ НА ВЕСІЛЛЯ, АЛЕ ТАРІЕЛ ЙОГО ВБИВАЄ

Вість: "Жених іде!" — приніс нам посланець з країв чужих.
Що господь йому готує — ні, не відає жених!
Звеселився цар душею, не промовив слів гірких.
"Йди сюди",— мені сказав він. Я ввійшов туди й притих.
Цар промовив: "День цей світлий є днем радісним моїм,-
Відсвяткуємо весілля, добре справу закінчім!
Всі скарби несіть до мене, не скупіться анічим —
Все роздам! Лиш недоумок проживе життя скупим!"
Надіслав я слуг моторних, щоб несли скарби із дому.
Вже прибув жених, забувши про спочинок і про втому,-
Наші люди всім народом йшли назустріч молодому,
Аж землі було замало стати натовпу отому.
Цар звелів нам: "Приготуйте їм намети на майдані,
Щоб спочив і наречений, і прибульці довгождані;
Хай йому назустріч вийдуть всі війська мої кохані,
Ти ж отут зустрінь, як личить це тобі в твоєму сані".
Я нап'яв шатри червоні із атласу й злотоглава.
Тут жених приїхав бучно, мов його чекала слава,-
Повиходила з наметів всіх двірських юрба цікава,
Військо лавами ставало: кожен рід — окрема лава.
Я втомився — так і треба, як догідливий слуга ти;
Повертав додому, з втоми захотівши навіть спати,
Та Асмат солодкомовна лист прислала, давши знати:
"Стрункостанна, мов алое, просить левня завітати".
Не зійшов з коня, слухняно я помчав до неї вскач.
Там зустрів Асмат плачущу і спитав: "Навіщо плач?"
Мовить: "Горя не уникну, я — твій вірник і прохач,
Бо на захист безнастанний ти хоч сил мені настач!"
Ми ввійшли. Вона суворо виглядала вдалині —
Вид її огненний тьмарив сонця промені ясні.

Прорекла: "Ти зволікаєш, а прийшли рішучі дні.
Може, знов мене забувши, удаєшся до брехні?"
Одвернувшись, вийшов мовчки, бо вона мене смутила,
Вслід гукнув: "Побачиш зараз, в кого пристрасть щира й сміла!"
Бо хіба ж насправді в мене отака душа безсила,
Щоб мені казала жінка мужньо братися до діла?
Сто бійців своїх прикликав: "Чи до бою ви готові?"
Містом тайно ми промчали. Ось уже шатри військові.
Я ввійшов. Сказати страшно, що вчинив я женихові!
Хоч хотілось кров пролити, та забив, не ливши крові.
Я роздер шатро, де ворог спочивав, пойнятий сном,
І схопив його за ноги, вдарив об стовпа чолом.
Розпочав лементувати люд, що тут лежав кругом,
Я ж, при зброї і в кольчузі, вимчав звідти румаком.
Всі дізнались про подію. Повні мстивої жаги,
Люди мчали вслід за мною — їх я знищив до ноги.
Мавши місто неприступне, де безсилі вороги,
Я примчав туди безпечно, не втрачаючи снаги.
Надіслав гінця свойого сповістити вояків:
"Хай іде сюди, хто дружньо помогти мені схотів!"
Навіть поночі збирались вояки зі всіх боків,
Кожен з них заради мене голови б не пожалів.
Я ще вдосвіта прокинувсь, як світилася зоря,
Трьох вельмож тоді побачив, що примчали від царя.
"Пестив я тебе, мов сина,— так він словом докоря,-
Чом завдав нам замість втіхи ти печалі-тягаря?
Ти, проливши кров Хварезмші, кров'ю замастив мій дім.
Почувань своїх до доньки не явив мені нічим
І наставнику старому все життя зробив тяжким,
Зрікшись до моєї смерті бути вірником моїм!"
Відповів цареві: "Пане! Я твердий, немов метал,
І тому мене не нищить пломені убивчий пал,
Але зваж — аджеж ти славен справедливістю ухвал:
Я не за твою царівну вбив прибульця наповал.
Знаєш: в Індії багато і палаців, і корон!

Я — єдиний спадкоємець, ти ж забрав усе в полон;
Спадкоємці вмерли, й спадок віддає мені закон,-
Більш ніхто його не візьме, бо мені належить трон.
Присягаюся — не знаю за собою я провин!
Вам дочку послав Всевишній, і не родиться вже син.
Як даси Хварезмші царство, що я матиму взамін?
Ні, мечем своїм здобуду трон індійський я один!
Одружи дочку,— не хочу я руки твоєї доні,
Але Індії моєї не віддам. Стверджусь на троні
І суперників понищу, стану їм на перепоні.
Вбий мене! Не потребує праве діло в обороні".

ТАРІЕЛ ОДЕРЖУЄ ЗВІСТКУ, ЩО НЕСТАН-ДАРЕДЖАН ЗНИКЛА

Цих вельмож назад пославши, шаленів я від напасті,
Бо могли б згасити горе лиш звістки від неї часті.
Щоб оглянуть даль, в фортеці я на мури став зубчасті
І отам не згинув мало у жахливому нещасті.
Наближалися два піші, їм до міста путь ляга,-
Я пильніше придивився: жінка, з нею йде слуга.
Це — Асмат, її обличчя вкрила кров і пилюга;
Не всміхалася до мене мандрівниця дорога.
Як її побачив, розум загубив я од нестями
І гукнув здаля: "Що сталось? Знову тратимо життя ми?"
І тоді вона сказала, обливаючись сльозами:
"Божий гнів склепіння неба замикає перед нами".
Крикнув я: "Скажи всю правду!", як до неї підійшов,
Та вона лише ридала, спалахнувши горем знов,
Не могла сказати й слова, бо відчай її зборов
І, струмком ллючись по лицях, їй текла на груди кров.
Згодом так вона сказала: "Що від тебе заховаю?
О, помилуй — не принесла я нічого, крім одчаю;
Не лиши мене на світі, богом праведним благаю,-
Забери життя минуче, ласку вияви безкраю!"
Розповіла: "Всі дізнались, що забив ти жениха,-
Скочив цар, коли до нього долетіла вість лиха:
Він кричить, на тебе кличе, біль його не затиха,

Та тебе не відшукали. Никне їхня вся пиха.
І цареві докладають: "Зникнув витязь десь в діброві".
"Все збагнув, все знаю, знаю,— цар сказав у журнім слові,-
Полюбив дочку він нашу, лив на поле ріки крові,
А коли вони стрівались — не могли зректись любові.
Головою присягаюсь, я заб'ю свою сестру,
Бо віддав я їй царівну, щоб напутила добру,
А вона її зманила у дияволову гру.
Присягаюсь головою, я життя їй відберу!"
Знали всі, що дуже рідко головою клявся цар,
Та, поклявшись, він несхибно обітниці ніс тягар.
Хтось про це сказав негайно лютій каджі — тій Давар,
Що й до неба досягнула б, знавши силу всяких чар.
Шепонув їй ворог бога, щоб Давар дізналась клята:
"У живих тобі не бути — це слова твойого брата".
Так вона тоді скричала: "Я ні в чім не винувата!
Задля кого маю вмерти і за що така відплата?
Як була, така й лишилась діва чиста і жива,
І дівоча хустка личко їй так само сповива".
Плачучи, Давар казала найогидніші слова: "О повіє!
Через тебе цар невинну забива!
Ти, повіє, наказала, щоб забитий був жених,-
Чом розплачуватись кров'ю я за твій повинна гріх?
Чи лихе тобі робила, чи навчала справ лихих?
Ні, не матимеш з коханцем більш побачень потайних!"
І вона її схопила, рвала коси, гнула стан;
Засинів на ніжнім тілі від побоїв басаман.
Лиш зітхала, лиш стогнала бідна Нестан-Дареджан,
І нічим не помогти їй, і не вилікувать ран!
Та коли Давар спинила і побої, й лайку гнівну,
Два раби тоді, мов каджі, оточили враз царівну,
Внесли паланкін закритий і туди, в цю клітку дивну,
Затягли нещасну діву, полонили сонцерівну.
Крізь вікно пройшли до моря, і царівни слід загинув!
"Хто б за це,— Давар скричала,— в мене каменем не кинув?

Доки він заб'є — сама я вб'ю себе, щоб дух поринув!"
Вмерла, ніж встромивши в груди, аж потік кривавий хлинув.
Ти, живу мене узрівши, вразивсь, наче з дивини?
За звістки такі, як треба, так зі мною і вчини,
Та, благаю, ради бога, від життя цього звільни!"
Сльози в неї проливались — не спинялися вони.
Мовив: "Сестро, не тебе я покараю за біду!
Що чинитиму для неї, як і де її знайду?
Скрізь шукаючи кохану, гори й води перейду!"
Скам'янів я весь і душу, наче скелю, мав тверду.
Я тремтів, я розум втратив, вбив мене одчай надмірний.
Я подумав: "Не лежи тут, бездіяльний і покірний,
Ліпше йди її шукати за поля, за діл нагірний.
Час рушать тому за мною, хто мені лишився вірний!"
Я вдягтися й взяти зброю до своїх пішов палат.
Вийшов звідти, і за мною — вояків сто шістдесят.
Ми до берега морського вийшли з брами мимо хат.
Корабель я там побачив, що причалив до загат.
Я ступив на нього й рушив широм простору морського;
Кораблі перепинявши, оглядав їх пильно й строго,
Та, шалений, ще шалів я, не довідавшись нічого.
Видно, бог мене покинув, бо гидкий я став для нього.
В році місяців дванадцять, наче двадцять, розтяглися;
Люди, що стрівали б діву, навіть в снах не приверзлися.
Гинути почав мій почет, бо недуги почалися. Я промовив:
"Волю бога зневажати не берися".
Повернув, зморившись плавать, я до берега вітрило,
Не послухався й вазіра,— серце в мене озвіріло.
Хто живий іще зостався, десь поплентався безсило,
Та знедолену людину небо кинуть не схотіло.
Лиш Асмат була зі мною й два раби. Чужа їм зрада.
Серце в мене укріпляли їхня ласка і порада.
Хоч би звістку мав од неї — і душа розквітла б рада,
Але зараз бігли сльози,— в них була моя відрада.
ЯК ТАРІЕЛ ЗУСТРІВ НУРАДІНА-ФРІДОНА НА БЕРЕЗІ МОРЯ

Раз вночі я мчав над морем. Мрів садами кругозір,-
В тих садах видніло місто на відногах дальніх гір.
Не хотів людей я бачить, одвертав од людства зір,-
В лісі, між дерев високих, ліг спочить під сяйвом зір.
Я заснув у тому лісі; розломили хліб свій слуги,
Я ж прокинувся. На серці, наче сажа,— темінь туги,
Бо не знав ні лжі, ні правди, ні новин, ні осоруги,
І з очей лилися сльози на галявини й яруги.
Раптом крик зачув я, глянув: прудко скаче верхівець,
Він, залитий струмом крові, мчить над морем навпростець,-
Руку зранено стрілою, зламано в меча кінець.
Ворогів клене він гучно, кличе лютих на правець.
Кінь під ним був — кінь той чорний, що тепер він став моїм.
Витязь вихором промчався, вітром лютим і лихим.
Я послав слугу до нього, щоб зустрітися із ним І спитать:
"На кого, леве, ти у гніванні страшнім?"
Він мовчав, немов до нього слово те й не долетіло.
Я тоді конем помчався, перед ним спинився сміло
І сказав: "Стривай! Я хочу про твоє дізнатись діло".
Я сподобався — на мене він поглянув заясніло.
Мовив: "Бог тобі зростати дав тополею стрункою!"
А тоді сказав: "Повім я все, що сталося зі мною,-
Ворог мій зробився левом, хоч здавався мені козою.
Він опав мене підступно, я не встиг вхопити зброю..."
Відповів я: "Заспокойся! Дай, спочинку заживем!
Витязі не відступають перед зведеним мечем".
Я веду його. Мов батько вкупі з сином, ми ідем.
Я дивлюсь: такого левня, певне, викохав Едем.
Раб мій — лікар був. Щоб рани заживати почали,
Зав'язав він їх, із рани витягши клюгу стріли.
Я тоді промовив: "Хто ти? Зранив руку хто й коли?"
Він почав розповідати всі діла, що з ним були.
Він казав: "Тебе не знаю, марні здогади мої,-
Звідки, виснаживши тіло, ти ідеш, в які краї?
Нащо бліднуть ці агати і троянди ці твої?

Нащо бог цю свічку гасить, засвітивши сам її?
Город мій — Мулгазанзарі. Там я царський маю трон,
Цар над людом нечисленним, Нурадін я звусь Фрідон.
Ви тепер — в моїх владарствах, тут проходить їх кордон;
Хоч малі, та гарні землі, де правує мій закон.
Дід мій батьку дав півцарства, решту дав мойому дяді.
Серед моря був там острів, що корився нашій владі,-
Дядьо з власними синами захопив його у зваді,
Хтів забрать місця мисливські, але став я на заваді.
Полював я тут сьогодні, як належить звіробою,
І схотів пройти на острів, не обтяжений юрбою,
А тому, забравши тільки п'ять сокольничих з собою,
Війську мовив: "Повернуся я цією ще добою".
Тихим морем на свій острів я подався на човні,
Вояків не взявши: нащо мав боятися рідні?
Та й вони злякались — місцем поступилися мені,
І почав я лови, й крикнув, аж лунало вдалині.
Краще б я повівся нишком, щоб не чули супостати!
Наказав мій дядьо війську з лісу напад розпочати,
Сам з синами сів у човен, щоб на морі перейняти.
Військо рушило. Ми чули, що бринять щити і лати.
Бачив я мечі блискучі, чув їх кличі ошалілі
І побіг до моря з криком: "Леле, бути їм в могилі!",
Там, на березі, зустріли вояки нас, наче хвилі,-
Нас би зразу повбивали, та не спромоглись на силі.
Ще численніше вояцтво, до звитяжних звичне діл,
Звідси й звідти наступало, та нема і в нього сил,
Хоч для нападу іззаду поділилося навпіл.
А проте мій меч зламався, бракувало й добрих стріл.
От, коли неподоланно облягли з усіх сторін,
На коні я в море плигнув, пересікши хвилі вплин.
Всіх, хто був зі мною, вбили, я з шістьох лишивсь один,
Та мене спинить боялись, хоч і гнались навздогін.
Хай вершиться божа воля! — не забуду я науки,
Не прощу своєї крові, бо помститись прагнуть руки;

Так зроблю, щоб денно й нічно не забути їм про муки,
Приготую крукам учту,— веселитимуться круки!"
Став мені той витязь любий — ним думки мої зогріті;
Я сказав: "Без спіху треба ждати слушної нам миті!
Я піду разом з тобою,— будуть вороги забиті,
Ми ж бо — воїни обидва. Що злякає нас на світі?"
Ще сказав я: "Ти не знаєш про усі мої пригоди,
Тож на повість докладнішу почекаємо нагоди".
Він промовив: "Що зрівняти до такої насолоди?
Все життя тобі віддам я, все, що маю від природи".
У мале, та гарне місто нас примчав прудкий румак.
Там його зустріло військо. На журби своєї знак
Дряпав щоки, пилом сипав на лице собі вояк,
Цілував і меч побитий, і кільце меча, й держак.
Всім припав я до вподоби, і казали у привіт:
"Нам, о сонце, шле погоду сяєво твоїх ланит!"
Ми ввійшли в його столицю — кращих міст не знає світ!
Там були всі люди вбрані в злототканий оксамит.
ТАРІЕЛОВА ДОПОМОГА ФРІДОНУ ТА ЇХНЯ ПЕРЕМОГА НАД ВОРОГАМИ
Знову зміг тримати зброю цар Фрідон, коли зміцнів;
Ми галер наготували та юрбу войовників,-
Скільки сил той мусить мати, хто здолати б їх схотів!
Я повім, як бився витязь, воювавши ворогів.
Ми пішли на них війною, щоб наш ворог не спочинув.
Нам назустріч через море цілий тлум човнів нахлинув:
Я напав на них, ногою їхній човен перекинув.
Мов жінки, вони вищали: кожен думав, що загинув.
Другий човен я за прову взяв і кинув у вали,-
Ворогів топив у морі, не потративши й стріли!
Ті, кого не вбив,— побігли, аж до пристані втекли,
І тоді від самовидців я зажив собі хвали.
Ми на берег вийшли. Кінне військо кинулось на нас,
Встряли знову ми у січу, та мінливий бою час.
Милувавсь я, що в Фрідона дух звитяжця не загас:
Бився лев, чий лик — мов сонце, стан — алое, цвіт окрас.

Він на небожа і дядька налетів, як грім із хмари,-
Пальці рук повідтинали їм меча його удари;
Він погнав один двох бранців, пов'язавши їх до пари.
Це для нас був день потіхи, а для них був день покари.
Ми війська порозганяли, ворогами вкривши лан,
Та в боях не зледачіли — хутко вдерлися в їх стан,
їм коліна перебили, їх зім'яли, мов сап'ян.
Вбий мене, як всю ту здобич міг забрати караван!
Всі скарби Фрідон провірив і наклав свої печаті;
Йшов за ним і дядько з сином — лиходійники завзяті,-
Він отут же, серед поля, їх віддав негайній страті.
"Ти — алое",— так про мене гучно люд співав на святі.
Ми до міста повернулись,— вийшли натовпи святкові,
Потішали всіх присутніх штукарі — митці чудові.
І мене, й Фрідона люди прославляли в кожнім слові І казали:
"Наточили з ворогів ви ріки крові!"
Як царя, вітав Фрідона тьмочисленний людський збіг;
Як царя царів, мене так славив клич присутніх всіх,
Та я хмурий був і журний, не збирав троянд-утіх;
Діл моїх вони не знали,— тяжко й згадувати їх!
ЯК ФРІДОН ПОВІДОМИВ ТАРІЕЛА ПРО НЕСТАН-ДАРЕДЖАН
Раз на ловах із Фрідоном ми пройшли корчастим бором
Аж до скелі, що стриміла над примор'ям неозорим,
І Фрідон сказав: "Послухай: якось ставши тут, над морем,
Дивну річ побачив звідси я своїм орлиним зором".
Я просив сказати, й витязь про таку повів пригоду:
"Раз ганяв отут конем я — має кінь мій дивну вроду:
В полі — сокіл, а на річці качкою пірнає в воду.
Звідси я дивився, як яструб в хвилі рине з небозводу.
Раптом, глянувши у море, став я пильно придивлятись:
Там якесь предивне диво почало між хвиль з'являтись,-
Як воно, те диво, може так моторно посуватись?
Та розгледіти не зміг я, мусив тільки дивуватись.
Я гадав: "Чи звір, чи птиця — те появище незнане?"
Це був човен, заповитий в запинало злототкане;

Швидко він летить на веслах,— сонце в нім сидить, не гляне.
Наче сім планет, зоріло те світило полум'яне!
Два раби, як смоли — чорні, вийшли звідти на узкосся.
Діву вивели з собою,— розметалося волосся,
Сяєвом непорівнянним їй обличчя зайнялося.
В мить, коли вона засяла,— сонце стьмареним здалося!
Я радів, тремтів, журився — чи присняться знову сни ті?
Закохався я в троянду, в пелюстки, снігами вкриті.
Я рішив: "Піду назустріч, нажену їх тої ж миті,-
Від коня мого прудкого не втече ніхто на світі".
Я помчав конем — озвався шумом, гуком ліс нагірний,
Та не в силі наздогнати, хоч і гнався кінь мій вірний,-
Майорів у морі човен, наче сонця блиск вечірній.
Відійшла вона від мене — й серце палить жар незмірний!"
Спалахнув я, все збагнувши із Фрідонових цих слів,
Впав з коня, ридав безстидно, дужим полум'ям горів,
Вбрався в кров свою гарячу, що текла із щік та з брів,
І кричав: "Забий мене ти! Чом не я її зустрів?"
Це Фрідона здивувало,— він не знав, яка причина
Розпач викликала в мене. Ставши поруч на коліна,
Він благав мене ласкаво, заспокоював, як сина;
Вії левня снігом вкрила, перлом зронена, сльозина.
"Горе! Повість розповівши, звів тебе я до відчаю!"
Я сказав йому: "За мене не печалься, я благаю.
Був моїм той місяць ясний,— через нього так палаю!
Ти — товариш мій, і нині все скажу тобі до краю".
Він почув про все від мене, як товариш мій, по праву,
І сказав: "Повів цю повість я собі лиш на неславу!
Ти — високий цар індійський,— сам прибув в мою державу,
Тож палац повинен мати, трон і челядь величаву.
В кого стан — як в кипариса, хай той господа прославить —
Відверне списа від нього бог, роздерши серце навіть:
Він свою нам ласку й милість, наче грім із неба, явить.
Творить він із лиха радість, милостиво нами править".
Ми вернулись до палацу. Сіли вдвох. Нас мучить туга.

Я сказав Фрідону: "Маю я тебе лише за друга,-
Бог не хоче, щоб родилась ще така людина друга;
Як здружився я з тобою,— в мене виросла потуга.
Я — друг вірний; час повинен нашій дружбі лиш сприять
. Розум свій, язик свій мудрий дай мені, мене порадь:
Як для неї і для себе повернути благодать?
Я в розлуці з нею більше сил не маю проживать".
Він сказав: "Од слів ласкавих я душею розтаю,-
Ти мені, індійський царю, милість виявив свою.
Чи посмію навіть думать про подяку я твою?
Наче раб, тобі скоряюсь, бо рабом твоїм стаю.
Город мій — збирач усяких чужоземних справ, новин,
Бо проз нього путь лягає кораблям з усіх країн.
Може, тут ми щось почуєм про бальзам, що гоїть він?
Може, бог тебе не схоче засудити на загин?
Моряків метких і справних надішлім в усі усюди,-
Діву — любу твою зірку — розшукають нам ці люди;
Ти ж — терпи тим часом, болі хай тобі не мучать груди,
Бо нема такого горя, що йому утіх не буде".
Він морців до себе скликав і сказав він їм усім
: "Вирушайте кораблями, їдьте простором морським,
Щоб знайти її, що прагне буть з укоханим своїм:
Сотні бід перетерпіте, а не вісім або сім!"
Він послав гінців усюди, де стояли кораблі,
І звелів: "її шукайте по всіх закутках землі!"
Це ждання було за радість, аж применшали жалі,-
Сором згадувать — відчув я навіть радощі малі!
Трон мені Фрідон поставив,— як владар, мав я сидіти;
Він сказав: "Пробач ласкаво нездогадливість мені ти,
Бо тебе, царя індійців, недостойні ці привіти!
Хто із нас не хтів би ревно, наче раб, тобі служити?"
Що казати? — звідусюди позбирались шукачі,
Та новин вони не взнали, хоч ходили вдень, вночі,-
Анічого не дізнались, марно світом бредучи.
Я ридав, з очей точились сліз невичерпні ключі.

Я Фрідону рік: "Не знав я ще страшнішої пори,-
Як мені на серці важко, бачить лиш господь згори.
О, без тебе дні і ночі — сірі, наче вечори!
Всякі радощі я втратив, серце сповнилось жури.
Звідки ще новин чекати? — ні, надія це пуста;
Йду я звідси, так дозволь же залишить твої міста!"
Як Фрідон почув це, землю заросила кров густа:
"Брате,— мовив він,— віднині всяка радість — марнота!"
Не могли мене затримать, хоч велике їх старання;
Чув уклінного вояцтва я моління та благання,-
Обіймали, цілували, віддаляли час прощання:
"Ні, не йди від нас! Для тебе ми готові й на страждання!"
їм сказав: "І я страждаю від розлуки оцієї,
Та для мене неможливі втіхи-радощі без неї.
Ні, не кину, не забуду я обраниці своєї,-
Не лишусь, не відступлюся від ухвали я моєї!"
Сам Фрідон коня із стайні вивів,— то був огир власний,-
І сказав: "Цей кінь — для тебе, кипарисе зореясний.
Інших ти дарів не приймеш, але цей дарунок — вчасний,
Бо тяжкі шляхи полегшить стрімколетний кінь прекрасний".
Проводжав Фрідон, і в нього сльози бігли на лиці;
Ми з Фрідоном цілувались, всі ридали верхівці,
Щиру тугу військо несло в серці, не на язиці.
Ми прощалися — із дітьми так прощаються отці.
Віддалившись від Фрідона, знов почав її шукати,
Мандрував землею й морем, не минув ніде ні хати,
Та не здибав я нікого, що про неї міг би знати;
Серцем зовсім ошалівши, схожий став до звіреняти.
Думав: "Годі мандрувати морем марно, хоч і браво;
Десь між звірів, може, втихне серце, змучене криваво".
Я сказав Асмат і слугам сім чи вісім слів ласкаво:
"Вас я змучив,— нарікати справді маєте ви право.
Тож ідіть, мене лишіте — річ моя не слабодуха!
Не дивіться більш на сльози, що їх точить з мене скруха".
Кожен з них, це слово чувши, каже так, мене не слуха:

"Леле! Що ви проказали? — хай не чують наші вуха!
Щоб нам доля, окрім тебе, пана іншого не слала!
Навіть куряву, що путтю з ніг твого коня упала,
Не покинем, не залишим,— служба наша вірна й стала!
Схоче доля — і в дбайливця думка зродиться недбала".
Не прогнав їх геть, прислухавсь я до їхніх слів і сліз,
Та, покинувши оселі, заблукав у дикий ліс,
Де обрав собі за житло схови оленів та кіз,
І почав бродить, стоптавши вись гірську і дольний низ.
Я знайшов печеру — диви тут порили гірні пруги;
Я почав із ними битись, і не стало в них потуги,
Хоч всіх слуг моїх забили, порубавши їм кольчуги.
Краплі горя впали знову, знов мені завдавши туги.
Крик, і зойк, і стогін дивів аж до неба досягав,
І земля здригалась важко від ударів їх булав,
Сонце вкрилось пилюгою, кипарис рясний дрижав.
Сто їх билось, та нікого не лишив я з їхніх лав.
Я відтоді, любий брате, тут живу і тут вмираю,
Тут блукаю, тут і плачу, непритомнію з одчаю.
Тут живе й Асмат зі мною, шалом спалена до краю.
Тільки смерть мені лишилась, більше виходу не знаю!
Тигра гарного вважаю трохи схожим я до неї,-
Ось чому люблю ці шкури, з них роблю собі кереї,-
Шиють їх дбайливі руки діви журної цієї.
Сам себе не можу вбити, хоч і смерті жду своєї!
Не складуть хвали для неї язики всіх мудреців,-
Вічно згадую кохану, проклинаю плинність днів;
Живучи отут між звірів, з ними й сам я озвірів.
Що мені від бога треба? — тільки вмерти б я хотів!"
Бив лице він, рвав троянду,— стала квітка щік прив'яла,
Став рубін його бурштином, вламки падали кристала;
З вій похилих Автанділа теж сльоза на діл упала,
Та уклінна ласка діви згодом левня вгамувала.
Заспокоєний, промовив Таріел до Автанділа:
"Втішив я тебе, а в мене біль ця втіха пробудила.

Ти, мою почувши повість, бачиш: жить мені — несила.
Йди ж тепер, вертай до сонця, вже твоя чекає мила".
Автанділ промовив: "Годі про від'їзд пустих речей,
Бо, з тобою розлучившись, сльози литиму з очей.
Я тобі скажу всю правду, не розсердишся ачей:
Смерть твоя не втішить діви,— сонця днів, зорі ночей.
Якщо лікар, хоч би й славний, занеміг,— він знає: треба
Зразу іншого якогось кликать лікаря до себе;
Він йому з'ясує хворість, що вогнем упала з неба,
Бо сторонній ліпше знає, в чім є хворому потреба.
Ти не гнівайся, послухай,— кривди радити не стану,
Ти не раз — сто раз подумай, як порятувать кохану,
Бо, як серце пломеніє, то піддасться й на оману.
Я на час якийсь поїду — на укохану хоч гляну.
Тінатін свою побачу, втішу очі сяйвом вроди,
Розповім, про що дізнався, про твої чудні пригоди.
Вір мені! Хай чує клятву бог з небесної господи.
Поклянімось не зламати нашого братерства й згоди!
Не відходь нікуди звідси,— клятву дай мені єдину,
Я ж навічно присягнуся, що ніде тебе не кину,
Повернуся, щоб з тобою тут блукати до загину.
Бог поможе,— я розвію твій одчай і самотину!"
Той сказав: "Як міг чужинцю ти любов оддать свою?
Жаль тобі мене покинуть, мов троянду — солов'ю!
Дасть господь, і знов побачу — прагнень серця не втаю! —
Я тебе, що виростаєш, мов алое у гаю.
Як повернешся до мене після довгих мандрувань,-
Не втече у поле серце, наче сарна, наче лань.
Як збрешу,— хай підо мною божий гнів розверзне хлань!
Лиш твоя близька присутність знищить шал моїх страждань".
І на цьому щирі друзі склали клятви молитовні,
Ці бурштини-самоцвіти, шалодумні, мудромовні,
Полюбилися,— і душу їм пекли вогні любовні;
Пробули всю ніч укупі друзі вірні й невгамовні.
Автанділ ридав, як бачив, що ридає побратим;

Вранці встав, поцілувався з журним витязем отим;
Таріел не знав з одчаю, що тут станеться із ним,
Автанділ же, заридавши, мчав чагарником густим.
Автанділа проводжала в путь Асмат — вона весь час
Заклинала, щоб вернувся, побратима душу спас,-
Зов'явала, як фіалка, блиск лиця її пригас. Він сказав:
"Кого ж, о сестро, пригадаю ще, крім вас?
Вдома довго не лишуся, бо про вас я не забуду.
Тільки він хай не відходить, не тікає геть від люду.
Два лиш місяці чекайте,— як тоді я не прибуду,
Значить, трапило десь лихо горопашного заблуду".
Автанділ, пішовши звідти, відчував страждання щирі.
Дряпав руки, щік троянди роздирав в журі й зневірі,
Закривавився,— з дороги кров облизували звірі,-
Прудко мчав, прикоротивши путь свою в безмежнім ширі.

ПРО ПОВОРОТ АВТАНДІЛА ДО АРАВІЇ ПІСЛЯ ТОГО, ЯК ВІН ЗНАЙШОВ ТАРІЕЛА ТА РОЗЛУЧИВСЯ З НИМ

Він прибув туди, де кинув військо, повне непокою,-
Всі прибулого вітали щиро, з радістю бучною,
І тоді до Шермадіна вбігли з звісткою такою:
"Той приїхав, без якого втіха стала нам гіркою!"
Шермадін йому назустріч поспішив квапливим кроком
І вітав, ллючи від щастя сльози збуреним потоком,
Мовив: "Боже! Чи це пан мій, чи підпав я злим морокам?
Чи на тебе, на живого, я достоїн глянуть оком?"
Витязь низько уклонився, обійняв раба свойого:
"Слава богу, що не вмер ти від засмучення тяжкого!"
Всі вельможі поспішали шану виявить до нього.
І була бурхлива радість, і людей зійшлося много.
Юрби стали вкруг палацу і вітали урочисто;
Щоб на пана подивитись, позбиралося все місто.
Життєрадісний, він учту сам очолив особисто.
Мова людська не змалює їхніх забавлянь всіх чисто!
Розповів він Шермадіну, що зазнав, як звідси рушив,
Як знайшов-таки тужливця, хоч всі сили був напружив.

Щоб сльозу затамувати, він казав і очі мружив:
"Чи халупи, чи палаци — світ без нього осоружив!"
Раб повів йому, що сталось в місті за його правління:
"Про від'їзд твій цар не знає, бо таке твоє веління".
Лицар день прожив у місті, оглядав всі володіння,
А поїхав, як засяло вранці сонячне проміння.
Шермадін, відради вісник, сам зрадівши новині,
Поспішав сказать, що витязь вже у рідній стороні.
Бистро путь десятиденну лицар вимчав за три дні,
Щоб зустріти ту, що тьмарить сонця промені ясні.
Вість послав він: "Царю гордий, величайся у віках!
Маю в серці я до тебе обережність, шану й жах.
Я, про витязя нічого не дознавши, був би — прах,
Нині ж хочу все сказати, закінчивши щасно шлях".
Ростевану, що зморився од ваги державних справ,
Втішну звістку особисто Шермадін переказав:
"Автанділ вас хоче бачить — він знайшов, кого шукав".
Цар зрадів: "Я те дізнаюсь, що у господа благав!"
Раб пішов переказати й Тінатін, красі світил:
"Несучи приємну звістку, поспішає Автанділ".
Наче сонце, діва стала осявати весь окіл
І дала рабу, зрадівши, подарунки у наділ.
Рушив цар зустріти левня після мандрів небезпечних.
Автанділ не здивувався з дяки виявів доречних,-
Тепла зустріч звеселила їх, ласкавих і сердечних;
Був од щастя мов сп'янілий почет з царедворців ґречних.
Скочивши з коня, прибулець привітання склав Ростану,-
Цар йому своїм цілунком радість виявив і шану,
А тоді ввійшли, щасливі, у світлицю, пишно вбрану,
І раділи всі, зібравшись на цю зустріч довгождану.
Левень левів уклонився сонцю сонць, що сяло світло,-
Ніжним став кристал сліпучий, і лице з троянд розквітло,
Опромінившись ясніше, ніж небес високих світло.
Небо мати б діві домом, бо будинок — їй не житло!
Того ж дня бенкет почався, пишний, шумний, неманіжний.

Цар на витязя дивився, мов на сина батько ніжний,-
Личить їм: роса — троянді, блиск снігів — сивинці сніжній.
Роздали вони дарами скарб із перлів дивовижний.
Всі хмільні пішли додому — учта вщухла на сьогодні;
Вкупі з левнем залишились лиш особи верховодні.
Цар питав, а витязь повість про свої почав злигодні,
Про тужливця-чужоземця, про страждання благородні.
"Не дивуйтеся, що нині я зітхатиму невпинно,-
Лик і стан його сіяє, наче сонце, випромінно;
Хто його побачить, в того розум гасне неодмінно.
Леле, в'яне та троянда, гине в тернях безневинно!
Як людина терпить горе від жорстокої недолі,
То кристал стає шафраном, брость вкривають терня голі".
Автанділ згадав про нього і заплакав мимоволі,
Все, що знав од Таріела, розказав він їм поволі:
"Він живе в печері дикій, що від дивів одібрав,
І коханої служниця — з ним, як вірниця всіх справ.
Витязь, в шкуру тигра вбраний, зневажає злотоглав;
В нім огонь горить все дужче,— світ оцей він занедбав!"
Автанділ, кінчивши повість, мов звільнився од тяготи,-
Адже бачив сяйво сонця і добився до мети.
Слухачі його хвалили, що троянду зміг знайти:
"Це — хоробрість щонайвища; ще' до чого прагнеш ти?"
Тінатін же, все почувши, звеселилась поготів,
Цілий день була весела, не вщухала учта й спів.
У своїх покоях раптом лицар вісника зустрів,-
Просить, щоб прийшов до неї. Не сказать, як він зрадів!
Витязь став ласкавий, чулий, і за декілька хвилин
Йшов, блідий,— так лев полями йде між левами
один, Витязь світу, самоцвіття, непошкоджений рубін;
Та вже серце ради серця проміняв, сердечний, він.
На престолі сяло сонце, вкрите косами з агата,
Мов алое, що полите райським струменем Євфрата.
Щоб її вславлять, потрібна не моя бліда хвала та,-
Тільки річ афінян мудрих, велемовна і багата.

Діва левня привітала, речі мовила лагідні;
Повні радощів, обидва сіли поруч, наче рідні,
Милозвучно і поважно ведучи розмови гідні;
Каже: "Як знайшов чужинця і які ти стерпів злидні?"
Він сказав: "Коли людині вдоволить бажання світ,
То, мов день минулий, горя навіть згадувать не слід.
Я знайшов алое, світом рясно зрошуваний цвіт,
Лик трояндовий я бачив, та тепер той лик поблід.
Кипарис квітучий сохне у журбі на чужині,
Каже він: "Кристала серця не вернути вже мені!"
Я палаю через нього — горимо ми з ним в огні".
Лицар знов про Таріела повісті почав смутні.
Він повів про всі нещастя, що їх в мандрах поборов,
Він повів, як з ласки бога найжаданіше знайшов:
"Витязь світ і люд сприймає, наче звір, що кинув схов,-
Плаче й ходить він, шалений, із звір'ям поміж дібров.
Не дивуйся, що я можу вихвалять його повік!
Більш ніщо не до вподоби тим, хто бачив левня лик,
Бо від нього, мов од сонця, сліпне кожен чоловік.
Та шафран змінив троянду, лиш фіалки цвіт не зник!"
Все, що знав, що чув, що бачив, став він їй розповідати:
"Наче в тигра, в нього скелі та печери — замість хати.
З ним живе Асмат — ця діва вміє горе гамувати.
Ах, усіх живих на світі доля змушує ридати!"
Втишила почута повість мислі діви невгамовні,-
Зоресяйний лик царівні засвітивсь, як місяць вповні.
Запитала: "Що вгамує муки левня невимовні
І які потрібні ліки рани гоїти любовні?"
Витязь вимовив: "Хто має до шаленого довіру?
Він, хоча мені й довірився, все ж палає понадміру.
Обіцяв я повернутись, принести себе в офіру,
Я тобою клявся, сонце,— клятву дав незламну й щиру.
Мусить друг заради друга знести горе, злиднів лють,
Серцеві віддати серце, бо любов їм креслить путь.
Для міджнура біль міджнура власним болем мусить буть,-

Тож і я без нього мушу радість, як ганьбу, відчуть".
Сонцерівна мовить: "Ось що серцю втіхи завдає:
Ти щасливо повернувся, діло виконав своє,
І, насаджуване мною, виросло чуття твоє,-
Це для спаленого серця ліки вигойні дає.
Та мінлива, мов погода, доля в діянні своїм;
Часом — сонце сяє, часом — загуркоче в небі грім.
Тільки лихо знала досі, та вже втіха йде за ним,-
Якщо світ дарує радість, то навіщо буть смутним?
Добре, що для тебе клятва — слово строге і тверде,-
Мусить друг не покидати друга любого ніде,
Він йому шукає ліків, він в путі його веде.
Я була щаслива — нині ж сонце геть від мене йде!"
Витязь мовив: "Шлеш мені ти восьму тугу до семи!
Марна річ — на кригу дмухать, не зігрієш так зими;
Марна річ — ти спробуй: сонце, що заходить, обійми!
Тяжко — вдвох, стократно тяжче — як розстаємося ми.
Горе! їду знов, а душу палять, як вогнем, чуття!
Як в мету, влучає в серце стріл безжалісне биття,-
Жить лишилося третину швидкоплинного життя,
Тож уже немає часу для безплідного скниття.
Чув слова твої, збагнувши, як добитися мети,-
Тільки обламавши терня, можна до троянд сягти.
Сонце красне, повним світлом ще засяй для мене ти,
Дай хоч знак якийсь надії, щоб не вмер я з тяготи!"
Витязь стриманий, цнотливий, тонко вишуканий в мові,
Говорив із сонцем словом, гідним їхньої любові;
Діва витязю на спогад віддала разки перлові.
Хай же бог дарує радість юній діві й юнакові!
Що є краще? Притулити до рубінів щік агати,
Поруч ніжного алое кипарисом виростати;
Хто їх бачить, той не може в серці втіхи не зазнати.
Стогне любий у розлуці: "Де, любов моя, одна ти?"
Він на неї подивлявся, світлим щастям живучи,
І, з коханою розставшись, віддалився у плачі;

Заридало й сонце — ллялись сліз закровлені ключі.
Проказала: "Світ не впився, хижо кров мою п'ючи!"
Витязь бив себе у груди, журно попрощавшись з нею,-
Всіх любов примусить плакать і пом'якшитись душею.
Як закриють сонце хмари, тьма лягає над землею,-
Автанділ в розлуці змерхнув, не виблискував зорею.
Сльози й кров його по щоках проливались водночас,
Він казав: "Мойого сонця ясний блиск уже загас!
Чорні брови палять душу, палять серце — мій алмаз.
Світе, інших, окрім неї, я не хочу втіх-окрас!
Вчора був я — мов алое, що зростив його Едем,
А сьогодні доля в мене люто влучила мечем,
І, неначе сіттю, серце огорнулося вогнем.
Знаю я, що є безглуздям світ, в якому ми живем".
Кажучи це, витязь плакав і тремтів, зітхав до ранку,
З глибу серця рвався стогін, вкинув тіло в лихоманку;
Наточив од'їзд отрути в радість бачити коханку.
Леле, доля всіх в жалобу сповиває наостанку!
В спочивальні витязь плаче, непритомніє од млості,
У думках кохану бачить, любо йде до неї в гості;
На лице лягає блідість, мов мороз — на пишні брості,-
Он як змучило троянду сонце, згасши в високості!
"Серце людське,— ти прокляте, серце жадібне й несите,
Часом — злиднями розтяте, часом — радістю зогріте,
І засліплене, й безсиле, щоб тебе збагнути, світе!
Ані цар, ні смерть не може серцем людським володіти!"
Проказавши гостро серцю скарги ці і ці прокльони,
Він дари свойого сонця — перли вийняв із скарбони,
Що були їй за оздобу, за красу її корони;
Цілував він їх, проливши сльози чисті, як віссони.
Раптом цар прислав наказа готуватись до дороги,-
Поспішив прийти він, зблідлий від безсоння і знемоги.
Там вже юрби позбирались, вкрили доли, перелоги, їхав цар.
Наготували тулумбаси мідні й роги.
На коні був цар. Несила змалювать тодішнє свято!

Слів не чути — загриміли тулумбаси всі завзято,
Пил затьмарив сонце, гнали соколів та псів багато,
І густою кров'ю звірів всі поля було поллято.
Цар кінчив щасливо лови, втіх зазнавши в полюванні,-
З ним пішли князі, й вельможі, й вояки могутньостанні.
Він ступив в царські палати, пишно встелені і вбрані,
Залунали звуки хору, гра на арфі та тимпані.
Цар і витязь сіли поруч, дружня йшла між них розмова,-
їхні губи — мов рубіни, їхня усмішка — перлова.
Зблизька купчились вельможі, а здаля юрба святкова;
Не згадавши Таріела, не сказав ніхто і слова.
Повернувсь до себе витязь, стисши серце, вбите горем,-
Тільки видиво любові мріє в нього перед зором.
Він то встане, то приляже — не заснуть безумцям хворим!
Чи прислухається серце до вмовлянь, що линуть хором?
Він казав: "Щоб втішить серце, що придумати мені?
Квітко раю стрункостанна, я від тебе вдалині!
Вигляд твій — всім зорам радість, ти женеш думки смутні!
Як тебе не годен бачить, то з'явися хоч вві сні!"
Це сказав він, заридавши,— сліз струміння потекло;
Серцю вимовив: "Терплячість — дум премудрих джерело;
Лиш в терплячості всі злидні серце винести б змогло.
Як добра ми молим в бога, то повинні взяти й зло!
Ти, о серце, вмерти прагнеш,— він сказав до серця знов,-
Та ще краще жить для неї, їй життя віддати й кров.
Заховайся, хай не бачать, що вогонь тебе зборов.
Бо закоханим не личить виявлять свою любов".

ЯК АВТАНДІЛ ПИТАВ ЦАРЯ РОСТЕВАНА, І ПРО ТЕ, ЩО ГОВОРИВ ВАЗІР

Ранком вийшов на подвір'я витязь, вдягнений охайно,
Мовив: "Боже, дай же сили заховать кохання тайно,
Дай терплячості і серце чимсь порадуй життєдайно!"
До вазіра він — як місяць — на коні помчав негайно.
Вийшов сам вазір назустріч: "Сонце бачити приємно!
Нині радість всі прикмети віщували недаремно!"
Він вітав його достойно, поклонився левню земно,-

Гостя чемного господар і зустріти мусить чемно.
Із коня зійти помігши, просить витязя у гості,-
Стелять килими китайські попід ноги на помості.
Витязь сяяв, і казали люди знатні й люди прості:
"Вітер західний приніс нам пах трояндової брості".
Він присів. Хто тільки бачив вроду левня засіялу,
Зразу серцем божеволів, знепритомнівши од шалу,-
Не один, а десять тисяч зойків чулося загалу.
Всім звеліли вийти,— челядь порозходилась помалу.
І тоді вазіру витязь мовив речі величаві:
"Знаєш ти, державний радцю, все, що діється в державі,
Цар не схвалює без тебе постанови в жодній справі.
Отже, вислухай мене ти, рани вилікуй криваві.
Стрівши витязя, відтоді я горю вогнями тут
І, в розлуці з ним, не бачу більше радості навкруг.
Ні, не можна забувати невіддячених заслуг! —
Все віддав би ради мене він, незаздрий, щедрий друг!
Бути з ним — таке бажання серце сплутало, мов сіть,-
З ним лишив терпець і душу я в оту прощальну мить.
Справді дав йому Всевишній сонцем сяяти й горіть! —
Та й Асмат, немов сестру, я полюбив несамохіть.
При від'їзді склав я клятву, повну сили й ваготи:
"Повернуся знов до тебе, знов мене побачиш ти:
Принесу для тебе світло і звільню від темноти".
Ось вогнем я пломенію — час мені до нього йти!
Не хвалитимуся марно, тільки правду я повім:
Він на мене вже чекає, я ж — в паланні вогневім,
Бо в біді шаленця-брата не покине побратим.
Той — нещасний, хто зневажить словом клятвенним своїм!
Йди, скажи царю Ростану сам про діло це сумне.
Я чолом його клянуся: як відпустить геть мене,-
Я піду, а не відпустить — то чого він досягне?
Поможи мені — інакше дух мій пекло проглине.
Передай царю: "Будь славен в кожнім слові людських мов!
Знає бог, як не хотів би вас печалити я знов,

Але витязь струнокостанний запалив у мене кров,-
Ні, його не встерегтися,— він мій розум поборов!
Царю! Буду я забитий з ним розлукою лихою!
Взяв він серце, а без серця що подіється зі мною?
Побратимові помігши, увінчаю вас хвалою,
Та й нічим не допомігши, все ж сумління заспокою.
Хай відхід мій не завдасть вам ані болів, ні образ;
Хай господь мене рятує, як врятовував не раз;
Хай він дасть вам перемогу і верне мене до вас,-
Не вернуся ж я — царюйте щасно й владно повсякчас!"
Знов сказав вазіру витязь: "Скоротив я річ мою.
Розкажи царю докладно, що на серці я таю,
Дозвіл виблагай у нього, смілість вияви свою.
Я червінців сотню тисяч хабаром тобі даю".
Та вазір всміхнувся й мовив: "Залиши собі хабар,-
Досить з того, що вказав ти путь злегшити твій тягар.
Знаю я: коли по правді все скажу царю, то цар
Збагатить мене дарами: дуже щедрий буде дар.
Він з життям мене розлучить без вагання, в ту ж хвилину,
В тебе золото лишиться, я ж здобуду домовину,
Я життя віддам — найкраще, що потішує людину.
Ні, царю не змовлю й слова, бо відразу ж там загину!
Нащо марно загибати? Шлях оцей — то шлях омильний.
Цар мене зганьбить чи знищить, він скричить:
"Ти божевільний! Чом розвіяти не зміг ти в нього вимисел свавільний?"
Ліпше жити, ніж конати,— рішенець мій неухильний.
Якщо цар тебе відпустить, то вояцтво зроду-віку
Не відпустить воєводу, славного свого владику,
Бо, як ти поїдеш, стане ворогів на нас без ліку,-
При нагоді і горобчик хоче здатись за шуліку".
Плакав, мовив витязь: "В серце я встромлю ножа свойого!
О вазіре, ти кохання не зазнав, мабуть, палкого,
Ти не знаєш, певне, дружби й клятви, складеної строго,
Бо інакше ти б повірив, що не житиму без нього!
Одвернулось сонце знову. Тільки я один здолію

Повернути сонцю сяйво, теплоту і благодію!
Так, мені одному знати, чи печалюсь, чи радію,
Марна ж бесіда в людини тільки збільшить безнадію.
Ані цар, ні військо з мене більш не матиме користі,
Бо віднині можу тільки проливати сльози чисті.
Випробовують людину обітниці урочисті,-
Я піду до нього й, може, принесу щасливі вісті.
0 вазіре, ти прокляте маєш серце й мисль байдужу!
Тут залізо б стало воском, а не ствердло в скелю дужу.
Хоч з очей Геон би хлинув — сліз його не надолужу!
Поможи, й тобі на поміч сили теж колись напружу.
Якщо цар мене не пустить, то порушу цей наказ
1 поїду звідси нишком, щоб вогонь у серці згас.
Цар тебе за щире слово не накаже вбити враз,-
Може, витерпиш за мене трохи лайки та образ".
Відповів вазір: "Твій пломінь розтопив і в мене лід!
Я дивитися не можу, як ти плачеш, як ти зблід.
Часом краще говорити, часом — і помовчать слід,
Але зважусь — і про тебе владарю складу я звіт!"
Це сказав вазір, підвівся, і в царські пішов палати,
І царя отам побачив, пишно вбраного у шати,
Та, злякавшись, прикре слово не рішився проказати
І в задумі та мовчанні він продовжував стояти.
Враз печального вазіра цар побачив у юрбі І спитав:
"Чого стоїш ти там в печалі та журбі?" Відповів вазір:
"Помітив цар печаль в своїм рабі,-
Ти заб'єш мене, почувши, що повім оце тобі.
І не зменшить, і не збільшить жаль мій лиха й безнадій.
Хоч посол не знає жаху, але жах в душі моїй.
Автанділ тебе благає,— відпусти його мерщій,
Бо в розлуці з Таріелом світ для нього — звук пустий!"
Він царю своєму з жахом все, що відав, те й повів;
Він сказав: "Ти зрозумієш із моїх коротких слів
І який він був печальний, і які він сльози лив.
Правий будеш, як повергнеш ти на мене владний гнів!"

В мить, коли вазіра слово до царевих вух дійшло,-
Цар розгнівався жахливо, враз нахмуривши чоло:
"Лиш твоє безумство люте це проказувать змогло!
Зла людина поспішає як хутчій розвідать зло.
Так ти квапився сказати, мов щось радісне прорік.
Тільки вбивши, заподіє більше лиха чоловік!
Як мені таке докласти твій наважився язик?
За вазіра в мене бути не достоїн ти повік!
Мудрий муж все прикре пану мусить в слові обминути,
Бо ведуть дурні промови тільки дурні-баламути.
Хай оглухли б в мене вуха, ніж таке я маю чути.
Я заб'ю тебе,— за тебе я не побоюсь покути!"
Знову цар гукнув: "Коли б ти не з його прибув ухвали,-
Присягаюся,— відразу б голову твою зрубали!
Геть тікай ти, божевільний, лютий, зганьблений, зухвалий!
О, як гарно промовляв ти! О, яких ми втіх зазнали!"
Він схопив стільця, об стінку розтрощив, понятий сказом;
Не попав, але вазіру краяв мозок, мов алмазом;
"Як наважився піддати ти царя таким образам?"
По блідій щоці вазіра сльози бігли раз за разом.
Втік тоді вазір нещасний, не питав, у чім провина;
Заховався, мов лисиця, і трусився, мов билина.
Входив гордий, вийшов хмурий,— від ганьби ця переміна.
Вороги отак не шкодять, як сама собі людина.
Він казав: "Мені страждати богом звелено коханим!
Я ошуканий, я хмурий, світ мені здається тьмяним.
Хто наважиться зухвало говорити з власним паном,
Так з ним буде, як зі мною, хоч яким пишався б саном!"
Йшов вазір у темній тузі, посмутнів з наруг-неслав
І з нахмурениим обличчям Автанділові сказав:
"Вам я дякувати мушу — добивався ж ваших прав,
От ходжу в ганьбі, ще й мало головою не наклав".
Про хабар він став казати, не почав ні звад, ні чвар.
Дивно! Міг він глузувати, жартувати, мов штукар:
"Хто не здержав обіцянки — злий на того і владар.

Влучно сказано, що й в пеклі справи звершує хабар.
Як мене владар паплюжив — навіть згадувати годі!
Став для нього я огидний, найгидкіший у природі,
Не достойний бути мужем, розум втративши відтоді.
Я загинув би, та, видно, став господь на перешкоді.
Все, що сталось,— те обдумав, те робив з своєї волі;
Хоч і знав, що гнів накличу, все ж горюю мимоволі.
Ні, людина не уникне передвизначення долі!
Я за тебе вмер би радо і терплю не марно болі".
Відповів юнак: "Вагання, чи втекти звідсіль, немає,
Бо, коли троянда в'яне, соловей тоді вмирає;
Щоб знайти росу цілющу, помандрує він в безкрає,-
Чим потішиться, що зробить, як роси не відшукає?
Я без витязя не в силі ні сидіти, ні лежати.
Ні! Мов звір той, подолаю перешкоди і загати!
Нащо цар мене благає проти ворога рушати?
Як з неволі мати дру-зів, краще зовсім їх не мати.
Знов благатиму владику — може, гнів його розвію,
Може, він збагне нарешті, як я серцем пломенію.
Не відпустить — сам подамся, всяку втративши надію,
І, коли помру,— покину життьову я веремію".
Вдвох пішли вони на учту, розмовляючи, як друзі:
Дав вазір дарунки левню, щоб розважився у тузі,
Збагатив старих і юних, частував усіх в окрузі.
Як назад вертався витязь, сонце вже було на прузі.
Він червінців сотню тисяч зав'язав одним пакунком,
риста звоїв оксамиту з злототканим візерунком,
Шістдесят рубінів-лалів, гарних барвою й гатунком,
І людину до вазіра надіслав з оцим дарунком.
Він звелів сказать: "Чи можу повернути те, що винний?
Не дарю — тобі належить скарб ще більше неоцінний.
Якщо жити залишуся, стану я — твій раб уклінний,
За любов віддам любов'ю, зважу все, в чуттях незмінний".
Для чеснот його високих де шукати слово схоже?
Славний муж, він вчинить подвиг, довершить він діло гоже.

Так і треба помагати, хто кому наскільки може.
Братня поміч нам потрібна, як в біді наш дух знеможе.
РОЗМОВА АВТАНДІЛА З ШЕРМАДІНОМ, КОЛИ ВІН ТАЄМНО ВІД'ЇЗДИВ
Шермадіну змовив витязь перед тим, як звідси йти:
"День оцей потішив серце, дав надіям він зрости,-
Він покаже невідкладно, що для мене зробиш ти".
Хай слухач прославить нині їх сягання до мети!
Витязь мовив: "Не пускає Ростеван мене у гніві,-
Він не знає, як, для чого, де живуть серця правдиві.
Ні, я вмру без Таріела в горі й самоті журливій!
Не поїду — бог ніколи не прощає клятви лживі.
Я рішив безповоротно з ним ділити дальші дні,
Бо лиш зрадник радий завше все спаплюжити в брехні.
Серце, з другом розлучившись, стогне, плаче вдалині,
Навісніє, лементує: "Горе-горенько мені!"
Щоб довести друзям дружбу, є три вчинки, три науки:
Це — бажання бути вкупі та обурення з розлуки,
Це — дари, щоб не втомились дарувати щедрі руки,
Це — увага й допомога, мандрування, повні муки.
Розмовляти годі! — треба стримать бесіди розлив!
Хай би мій від'їзд таємний серце зранене зцілив.
Доки я іще з тобою — прислухайся ти до слів
І пильнуй, додержуй ревно те, чого тебе я вчив.
Перше діло: служба князю, вірність князю без олжі,-
Появи ж свої чесноти, кривди ж бо тобі чужі,
Війську будь за воєводу, дім мій пильно стережи.
Добре ти служив — ще ліпше нам віднині послужи!
Хай твої зусилля стануть ворогам за перешкоду,
Будь лихим до лиходіїв, будь ласкавим до народу.
Як вернусь, тоді одержиш ти прещедру нагороду,
Бо заслуга перед паном не загине звіку-зроду!"
Шермадін заплакав гірко, річчю вражений отою,
І сказав: "Мойого серця не злякати самотою,
Та без тебе присмерк тужний заповине серце млою.
Можу я тобі придатись, тож візьми мене з собою.

Хто чував, щоб витязь в мандрах захотів самотнім бути?
Хто чував, щоб вірні слуги пана кинули в мить скрути?
Що зроблю я тут, безстидний, як поїдеш вдалину ти?"
Витязь рік: "Не зможуть сльози рішенця мого схитнути.
Чи не певен, чи не вірю я в твою любов пригожу?
Та цьому не бути — знаю долю я свою ворожу.
Хто, крім тебе, ще достоїн тут лишитись за сторожу?
Серце втіш, повір,— тебе я взять не можу, ні, не можу!
Я, міджнуром ставши, йтиму по міджнуровій путі,
Буду лити кров і сльози в мандрах десь на самоті,
На полях шукати втіхи, не марчіти в забутті.
Знай: така є воля світу, так ведеться у житті.
Я далеко йду від тебе — не забудь мене, люби!
Не боюсь ні самотини, ні ворожої юрби,-
Витязь, навіть в горі, мусить мати міць для боротьби.
Зневажаю тих, що духом підупали в час журби!
Що мені життєві втіхи? Огірочки переспілі,
Що лиш дурні з них радіють. Вірний другу я на ділі.
В сонця виблагав я дозвіл — відпустило в мандри смілі.
Так, я друга не покину, хоч краї покину милі.
Ось візьми й віддай негайно заповіт мій Ростевану,-
Вас йому я доручаю, як розважливому пану.
Я помру,— себе не страчуй, сатанинську кинь оману,
Тільки плач, хай сльози кануть, ще роз'ятрюючи рану".

ЗАПОВІТ АВТАНДІЛА ЦАРЕВІ РОСТЕВАНУ, КОЛИ ВІН ТАЄМНО ВІД'ЇЗДИВ

Заповіт він сів писати, жалісливі склав листи:
"Царю мій, таємно мушу я на розшуки піти,-
Палія душі моєї я не можу не знайти.
Наче бог, будь милостивий і мандрівника прости!
Знаю — згодитись зі мною я тебе колись примушу,
Адже вірності до друга не —зречуся, не порушу;
Слово вдумливе Платона я тобі згадати мушу:
"Лжа й дволичність шкодить тілу, потім нівечить і душу".
Знаю я, що лжа — одвічне джерело усіх скорбот.
Кинуть друга, що за брата він любіший у сто крот?

Ні, не кину, не змарную філософських знань і цнот!
Ми вчимось, щоб дух наш злинув до гармонії висот.
Ти читав, що про кохання нам апостоли писали?
Обміркуй же, пригадавши їх напучення й ухвали:
"Нас любов підносить" — дзвоном мислі мудрих пролунали!
Ти не віриш,— що ж промовлю я до темної навали?
Мій творець, мене могуттям обдарує щедро він,
Він — незрима сила й поміч для створінь і для тварин,
Він — безсмертний бог, що змірив грань буття і світу плин,
Він, який миттєво створить сто — з одного, з ста — один.
В божій волі — все на світі, і помітне й непомітне.
Без промінь троянда в'яне і фіалка не розквітне.
Всі радіють, як побачать щось прекрасне, щось тендітне.
Ні, моє життя без нього — животіння безпросвітне!
Ти прости мені непослух, що твою накликав лють:
Я іду, мов полонений, де чуття мене ведуть.
Щоб вогонь в душі згасити, я іду в цілющу путь.
Де б не був я — що до того? Волю б знов мені відчуть!
Марно зараз сумувати, сльози лити в самотині,
Бо рокованої справи не уникнути людині:
Муж повинен буть терплячим і міцним при злій годині.
Не сховатися від того, що призначено віднині.
Бог призначив — і приймаю долю я, мені надану,-
Чесно виконавши справу, в серці вилікую рану!
Хай же в радості й багатстві, повернувшись, вас застану;
Мій же зиск — як Таріелу я іще в пригоді стану.
Царю, вбий мене, почувши, що мій вчинок гудить люд.
Не сумуй, мене не стримуй; сльози й скарги — марний труд!
Я не зраджу Таріела, я не здатен до облуд;
Він зганьбить мене, як станем на тім світі ми на суд.
Вічно мусимо про друга пам'ятать в душі своїй;
Безсоромний віроламець — він ганебний і гидкий!
Навіть цар мене не змусить до підступних, хитрих дій;
Гірше всіх — хистка людина, зло в людині є хисткій!
Мужа, зляканого смертю, що боїться навіть згадки,

Що в бою трясеться й блідне,— зневажатимуть нащадки,-
Боягуз нічим не ліпший від прядільниць коло прядки.
Краще славу здобувати, ніж багатства і достатки.
Не зупинять смерті й скелі, і гірське вузьке пуття!
Рівні в смерті й муж хоробрий, і знедолене дитя.
Чи старі, чи юні — врешті всім в землі є сповиття.
Ліпше смерть, достойна слави, аніж зганьблене життя.
Я насмілюся, о царю, пригадать тобі ще раз:
Це не вірно — жити, смерті не ждучи собі всякчас,-
Той вночі і вдень приходить, хто усіх з'єднає нас!
Якщо я не повернуся,— значить, в муках десь загас.
Як мене нищівна доля знищить присудом своїм,-
Мандрівник, загину в мандрах, не оплаканий ніким,
Не вгорне мене у саван вірний учень-побратим.
Вість про смерть мою ти стрінеш з серцем і лицем смутним.
Маю ще неоціненні, незліченні я скарби:
Бідакам їх дай, і вільні хай стають усі раби,
А сиріт щонайбідніших ти багатими зроби,
Щоб мене благословляли у молитвах щодоби.
Забери собі найкраще, як мій каже заповіт,
А на решту хай будують люди протягом цих літ
Чи мости довготривалі, чи притулки для сиріт.
Мій вогонь згасити можеш ти єдиний на весь світ.
Відтепер тобі від мене не прибудуть вже листи,-
Це останній лист, і з нього правду всю пізнаєш ти.
Я диявола здолаю і доб'юся до мети. Хто мерцеві дорікає?
Тож мене тепер прости!
Хай в царя зазнає ласки мій прислужник Шермадін,-
Час несе йому багато злих, нерадісних годин;
Будь до нього милостивий — милість мав од мене він;
Не дозволь йому точити сльози й кров навперемін.
Заповіт мій власноручний вже кінчати на порі,
Мій учителю! Від тебе йду, шалений, я в журі,-
Не сумуйте через мене, не печальтеся, царі,
Ворогів гнобіть і сяйте, наче сонце угорі!"

Заповіт свій закінчивши,— Шермадіну передав
І сказав: "Вручи цареві це здання печальних справ
Ти, що радником найближчим в мене завше пробував".
І, ридаючи криваво, служника він обійняв.

АВТАНДІЛОВА МОЛИТВА ТА ЙОГО ТАЄМНИЙ ВІД'ЇЗД

Він казав: "Створив ти, боже, шир землі й небес висоти,-
Ти нам гнів свій виявляєш, шлеш і ласку, і добро ти,
Невимовний, незбагненний царю, втілення чесноти!
Пане прагнень, подаруй же силу пристрасть побороти!
Боже, боже! Я благаю і землі, й небес владику,-
Дав любов ти і любовні дав закони чоловіку.
Доля хоче, щоб покинув я красуню сонцелику,
Але хай любов до неї житиме в душі довіку!
Боже, боже! Окрім тебе, я не маю більш нікого!
Поможи мені у мандрах, щоб не згинути убого,
Порятуй од хвилі в морі, від диявола нічного.
Послужу тобі я ревно, як вернеш мене живого".
Помолившись, сів він верхи, тайно виїхав до брами,
Відіслав там Шермадіна, що стерявся від нестями.
Раб ридав і бив у груди, скелі продовбав сльозами;
Жаль рабу, коли господар розлучається з рабами!

ЦАР РОСТЕВАН ДОВІДУЄТЬСЯ ПРО ТАЄМНИЙ ВІД'ЇЗД АВТАНДІЛА

Того дня Ростан був лютий — не було в царя прийому,
Встав він хмурий, наче пломінь клекотів таємно в ньому.
Наказав прийти до нього він вазірові старому,-
Той прийшов, блідий від жаху, душу ввергнувши в судому.
Увійшов вазір сумирно до вітального покою.
"Не згадаю, що казав ти,— річчю цар озвавсь такою,-
Ти мене злютив, розгнівав і позбавив супокою,
А тому тебе, вазіра, серце серця, вкрив ганьбою.
Нащо гнів? — скажи розважно, в чім прохання
Автанділа. Мудреці казали вірно:
"Гнівність горе породила".
Тож не слід чинить нічого, не обміркувавши діла!
Повтори, що вже казав ти,— річ твоя хай буде сміла".

Знов почав вазір казати, що вогонь палає в леві,
Та на відповідь почув він від царя слова миттєві:
"Якщо ти не збожеволів — стану я євреєм Леві
І тебе цілком зречуся,— не кажи таке цареві".
Кинувся вазір до левня,— скрізь шукав, та не знайшов.
Раб сказав, що витязь тайно вимчав з дому стрімголов.
Рік вазір: "Зазнавши кривди, не піду на кривду знов,-
Хай би пану хтось сміліший докладать про це пішов".
Не з'являвсь вазір, і знову цар людину шле з палати,
Але зник і той. Про втечу хто б царю посмів сказати?
Почала тоді підозра у душі царя зростати. Каже він:
"Напевне, втік той, що міг сотню подолати!"
Цар схилив чоло і думав — не уникнути біди,
Та й зітхнув, чоло піднісши, і сказав рабу:
"Іди! Хай безстидний все розкаже, тільки з'явиться сюди".
Увійшов вазір, хоч зблідлий, та поважний, як завжди.
Він ввійшов, смутний, і в нього запитав владар притьма:
"Чи не місяцем мінливим стало сонце? — Дня нема!"
Тут вазір царю повідав, як утік той крадькома:
"Сонце більше нам не сяє, навкруги лягає тьма".
Цар, почувши, страшно скрикнув, від одчаю похолов,
Мовив: "Сину мій, тебе я не побачу більше знов!"
Рвав він бороду шалено і роздер обличчя в кров:
"Я навіки втратив світло! Де ти дівся, де пішов?
Сам собі свій шлях обравши, не смутиться мандрівник,-
Що мені робити? Горе увійшло в мій дім навік!
Всиротів я тут без тебе; ти покинув нас, утік.
Як тебе я не зустріну,— мук не висловить язик.
Чи побачу, як із ловів ти, веселий, повертаєш,
Після гри в м'яча додому поспішаєш, зором сяєш?
Чи почую коли-небудь, як чарівно ти співаєш?
Трон, палац — мені навіщо? Ти ідеш, нас покидаєш!
Знаю — з голоду не згинеш, сили в тебе молоді,-
Лук і стріл убивчі жала прогодують у біді.
Може, бог тобі полегкість дасть у мандрах і в труді,

Я ж помру — і наді мною хто ридатиме тоді?"
Розійшлася вість. Зібрався люд тієї ще доби,
Стали купчитись в палаці і надвірні, і раби,
Рвали бороди, лящали рук удари об лоби.
"Сонце йде — нам тьма судилась",— чути стогони юрби.
Цар, коли вельмож побачив, од печалі застогнав
І промовив: "Подивіться — сонця блиск згасати став!
Чим його ми засмутили, що від нас помандрував?
Хто стоятиме віднині на чолі вояцьких лав?"
Плач і зойк здійнявся, втихли всі на декілька хвилин.
Цар звелів: "Дізнайтесь: в мандрах він з вояцтвом чи один?"
Повен сорому і жаху, увійшов тут Шермадін;
Заповіт віддавши, думав, що настав його загин.
Він сказав: "Оце знайшов я, як ввійшов в його палати,-
Там раби себе з риданням били в груди, дерли шати.
Сам-один він, без нікого, тайно рушив мандрувати.
Зле життя мене втомило. Присуди ж мене до страти!"
Заповіта прочитавши, заридали всі в покої. Цар звелів:
"Нехай вояцтво скине пишнобарвні строї!
Хай всі сироти й удови молять в бога ласки тої,
Щоб він дав йому дорогу завершити в супокої".

ЯК АВТАНДІЛ ТАЄМНО ВІД'ЇХАВ І ВДРУГЕ ЗУСТРІВСЯ З ТАРІЕЛОМ

Віддаляючись від сонця, ще сильніше місяць сяє,
А коли підходить ближче,— гасне, в променях згорає,
Та без сонця і троянді цвіту-розцвіту немає;
Як не бачимо кохану — давнє горе оживає.
Розпочну тепер я повість про мандрівки юнака:
їде, й серце закипає, не всихає сліз ріка;
Озирається навколо, сонце поглядом шука,
Непритомніє, як сила з тіла дужого зника.
У півмлості й слова змовить він не міг і став як тінь:
Наче ключ Діжлійський, сльози лив од болю і тужінь;
Щоб розвіяти страждання, поглядав у далечінь,-
Він туди в нестямі їхав, де й куди помчиться кінь.
Мовив: "Люба! Будь проклятий, хто тебе у кожнім слові

Не хвалитиме,— про тебе не забути юнакові!
Очі знову прагнуть бачить риси дівчини чудові.
Так! Закоханий повинен покорятися любові!
Що робитиму без тебе? Де шукатиму я втіх?
Я б забив себе, та знаю: засмутить тебе цей гріх,
Засмутить кохану звістка, що мене нема в живих,-
Ліпше хай життя спливає у потоках сліз гірких!"
Він з плачем казав: "Страждання в мене десять лез встромили,
Мов загін індійців, вії в мене мечуть вбивчі стріли;
В неї очі — самоцвіти, в мене влучать ці берили!
Ці вуста, ці очі й коси в мене муки породили".
Він казав: "О сонце! Образ ночі сонячної ти,
Знак того, що всім живущим мудро править з висоти,
Знак того, якого воля владно рухає світи,-
Дай мені зустрітись з нею, досягнувши до мети!
Для філософів прадавніх ти являло образ бога!
Поможи мені — я бранець, в кайдани закутий строго,
Я, агат згубивши, прагну до рубіна дорогого!
То мене журила близькість, а тепер смутить — дорога".
Він болів, горів і танув, наче білий віск свічок,-
Запізнитися боявся і коня прискорив крок.
Ніч лягала — милувався плином зір поміж хмарок,
їх рівняв до неї, тихо озивався до зірок.
Мовив місяцю він: "Згляньсь, на благання зваж моє!
Шлеш любов ти закоханцям, що їх недугом стає;
Шлеш терпець і витривалість, в тебе лік любовний є.
Хай побачу я обличчя, що прекрасне, як твоє!"
Мучив день його, а присмерк, захід сонця — потішав.
Над рікою зупинявся, над свічадом вод сідав,-
Біг в ріку ручай кривавий, проливався слізний став.
А тоді, знов сівши верхи, мчав без броду й переправ.
Струнокостанний, мов алое, проливав він сліз потік;
Десь в ущелині скелястій вбив козу і тут же спік,
З'їв її, та й далі їхав, серце — Марса, сонця — лик.
Він казав: "Троянду втратив, опечалився навік!"

Ті слова, що витязь мовив, як повторювать тепер?
Він ішов у смутку й плакав, бо вогонь його пожер,
Червоніли слізні очі, щік троянду він роздер.
Ось печери вже замріли. Поспішив він до печер.
Враз Асмат його впізнала — вийшла, стала коло входу,
Аж стерялася, точила сльози, наче дощ в негоду.
їх обійми появили спільну радість, спільну згоду.
Як була бажанням зустріч, то є щастям час приходу.
Витязь дівчині промовив: "Як твій пан тут пробувався?"
Сльози в море протікали — діва плакала, бліда вся:
"Ти поїхав — від печалі він у мандри десь подався
І відтоді більш до мене не приходив, не з'являвся".
Наче спис у серце влучив,— витязь став смутним, журливим.
Він сказав: "Не личить, сестро, бути лицарю зрадливим.
Ошукав він, зрадив клятву, я ж не був таким мінливим:
Як не міг додержать слова — нащо клявсь слівцем квапливим?
Я зазнав заради нього стільки горя в цій юдолі!
Чи забув він тут про мене? Чи нестерпні стали болі?
Як він смів зламати клятву самохіть, по власній волі?
А проте я не дивуюсь, бо не жду добра від долі!"
Діва змовила: "Ти правий, та послухай слів дівиці,
Не подумай, що я хочу боронити вчинки ниці,
Але треба мати серце, щоб додержать обітниці,
Він же втратив серце й прагне тільки смертної чисниці.
Серце, розум і свідомість — всі сполучені в єдине.
Як відходить серце — й решта вслід за ним у безвість рине;
Серце втративши, не може буть людиною людина.
Ти не бачив, ти не знаєш, як у полум'ї він гине!
Правий ти у наріканнях, другом кинутий своїм;
Як тобі, розважний муже, я про нього розповім?
Мій язик би натомився, серце стало б навісним,-
Так кажу, рожденна в горі, бо була укупі з ним.
Повість про його страждання хто повідав би тобі?
Не лиш люди,— біль цей вчув би навіть камінь, далебі,
Для ключів Діжлійських досить сліз, що ронить він в журбі.

Кожен мудрий щодо інших, не у власній боротьбі.
Як ішов він, я спитала: "Що повинна відповість
Я, сестра, коли прибуде Автанділ, наш любий гість?"
Відповів: "Нехай шукає, хоч яка йому користь?
Обіцянки не порушу, не лишатиму цих місць.
Не зламаю слова клятви, не піддамся тут мані,
Час умовлений прожду я, сльози лиючи рясні.
Як помру — нехай сховає, проказавши: "Жаль мені!"
А живим застане — диво, бо життя невірні дні!"
З того часу зникло сонце,— скрилося за небосхил;
Я ж, покинута, ридаю і слізьми зрошаю діл,
І страждаю, божевільна, і не маю більше сил.
Смерть про мене вже забула! Доля — зверхниця всіх діл!
Є в Китаї камінь. Напис там вкарбовано в габі:
"Той, хто друзів не шукає,— він є ворог сам собі".
Зжовкли витязя троянди і фіалки голубі,-
Йди, шукай його, розшукуй, як приречено тобі".
Він сказав: "Це справедлива відповідь докору злому,
Та зміркуй: як бранець бранцю, другу я служу мойому.
Наче олень, що шукає джерела, я втік із дому,-
Я шукаю, я мандрую, забуваючи про втому.
Ту, що в неї перли й лали поєдналися з кристалом,
Я покинув, хоч втішатись міг би з нею щастям сталим;
Опечалив богорівних — тайно втік, пойнятий шалом,
Засмутив їх чисте серце, став невдячним і недбалим.
Мій владар і вихователь всіх могуттям переміг;
Він — як небо, що дарує милість рясно, наче сніг!
З ним підступно я повівся, бо його покинуть зміг,-
Не здобуду ласки бога, отакий вчинивши гріх!
Сестро, все це ради нього стерпів я, добра ждучи;
Не збрехав, прийшов я вчасно, вдень мандруючи й вночі,-
Він же мною помітує, геть від мене ідучи.
Марно й тяжко натомившись, от стою в журбі й плачі.
На розмови дальші, сестро, я дозвілля вже не маю,-
Не болію за минулим, слово мудрих пам'ятаю.

Я піду,— чи смерть зустріну, чи його десь розшукаю,
Та за лютий присуд долі богові не дорікаю!"
Ані слова більш не змовив і пішов собі поволі
Геть з печери, через річку, чагарі й бескеддя голі:
Заморожував троянду вітер, віючи на полі.
"Де кінець моїм стражданням?"— — так він скаржився недолі.
Мовив: "В чому гріх мій, боже, око праве, всевидюще?
Друзів ти відняв од мене,— біль такий послав кому ще?
Мало мук зазнав я, видно,— мучить мисль про двох ще дужче.
Не жалітиму, як згину, занедбаю все живуще!"

АВТАНДІЛОВІ ШУКАННЯ ТАРІЕЛА, ЙОГО ПЛАЧ ТА СТОГІН

"Друг мій, кинувши у серце сніп троянд, завдав цим рану;
Я дотримав клятви — він же сам піддався на оману.
Якщо нас розлучить доля — я радіти перестану!
Інший друг вже заслужив би на ганьбу і на догану.
Навіть мудрий часом в горі тільки скаржиться безсило,
Хоч яка користь точити зливні сльози посмутніло?
Чи не краще розсудити, як звершити треба діло,
І на розшуки тужливця зразу ж вирушити сміло?"
У сльозах, в риданнях витязь пильні розшуки почав,-
Він шукав, гукав і кликав, уночі, як вдень, не спав;
За три дні пройшов багато чагарів, долин, галяв,-
Не знайшов; смутний вернувся, бо нічого не прознав.
Він благав: "В чім гріх мій, боже? Що зробив я без пуття?
Чом ти шлеш мені цю долю, цю покару й каяття?
Розсуди, на мене зглянься, ти — ласкавий мій суддя,
Скороти печалі строки, скоротивши дні життя".

ЯК АВТАНДІЛ ЗНАЙШОВ ТАРІЕЛА, ЩО ЗАБИВ ЛЕВА Й ТИГРИЦЮ

Розмовляючи з собою, йшов тужливець по долині,
Став на пагорбі — розкрився шир у блисках світлотіні.
Раптом бачить: в диких хащах чорний кінь стоїть, весь в піні;
Мовить: "Сумніву немає,— він. Його знайшов я нині!"
Серце в нього затремтіло, розлучившись з болем-катом,
Зразу виросла стократно радість, наче перед святом;
Заясніли щік троянди, знову став агат агатом.

Вниз він вихором помчався, щоб зустрітися із братом.
Він побачив Таріела, постать левня сумовиту,-
Витязь був близький до смерті, мов душа не знесла гніту;
Передерся комір, порох впав на голову невкриту.
Він стерявся, вже ступивши на той світ із цього світу.
Біля нього впав ліворуч мертвий лев та меч кривавий,
А задушену тигрицю він на бік відкинув правий.
Мов з ключа, з очей у нього канув струмінь сліз на трави.
Зжер вогонь йому всю душу,— він сидів блідий і млявий.
Він не міг очей розплющить, знепритомнів, похолов,-
І далека стала радість, та близький смертельний схов.
Автанділ гукнув до нього і щільніше підійшов,-
Марно все, хоч брат до брата ревну виявив любов.
Втер йому рукою очі, слізьми заросив рукав
І, присівши поруч нього, співчутливо проказав:
"Не впізнав ти Автанділа, що за тебе мук зазнав?"
Той дивився, тороплений, і нічого не вчував.
Так було все, як кажу я. Очі брату він утер,
Очутив його, розвіяв маячню і гніт химер,
І тоді, впізнавши друга, той обійми розпростер.
Ні, йому немає рівних! — свідком бог мені тепер!
Таріел сказав: "Мій брате! Обітницю дав я сталу,
Те зробив, у чім поклявся: животію ще помалу;
А тепер іди від мене, хай з плачем помру від шалу,-
Поховай тоді, щоб звірам не дістався я на поталу".
Відповів той: "Що з тобою? Ти лихе надумав діло!
Хто в житті не знав кохання, не ввергався у горнило?
Та ніхто з людей, крім тебе, не чинив так ошаліло.
Будить мисль про самогубство сатана, вселившись в тіло!
Якщо мудрий ти, то в мудрих думка є одна незмінна:
Муж повинен бути мужній, скарга втихнути повинна.
У біді зміцнятись треба, мов тверда стіна камінна,
Бо, коли обсіли злидні,— в цім сама людина винна.
Ти не дієш, хоч і мудрий, по премудрому їх слову,
Бо хіба ти здійсниш мрії, заховавшись десь в діброву?

Світом згидивши, кохану не знайдеш ніколи знову.
Нащо ятриш рану, нащо в'яжеш голову здорову?
Хто не мучився коханням? Не палився огнем щомиті? Хто не млів?
У кого серця не пекли жалі неситі?
Незвичайного немає і в твоїм душевнім гніті!
Ще троянди без колючки не зривав ніхто на світі.
Якось мовили троянді: "Ти прикрашуєш сади,
Та зірвать тебе, колючу,— не уникнути біди".
Каже їм: "Солодке мають за гірке та за труди,
Бо здешевшає жадане — стане мов сухі плоди".
Спромоглася відказати так троянда нежива,
Хто ж з людей без муки й горя стріне радощів жнива?
Хто диявольської люті у житті не зустріва?
Доля в тебе — звична доля, нащо ж гнівні ці слова?
Слухай річ мою: сідай же на коня та й в путь рушай,
На свої думки й бажання, на свій розпач не зважай.
Те роби, чого не хочеш, притамуй в душі відчай,-
Це найкраще,— так кажу я, не облудник, не шахрай".
Таріел відмовив: "Брате! Занімів я, занеміг.
Сил не маю прислухатись до розважних слів твоїх.
Легше біль долати в інших — тяжче збутись мук своїх.
Нині я близький до смерті і близька година втіх.
Я, вмираючи, благаю, щоб часи минули злі,
Щоб зійшлись на тому світі ми, проживши віддалі,
Щоб ми спільно там раділи, забуваючи жалі.
Поховай мене, мій друже, на могилу кинь землі!
Хто б кохану зміг лишити, не дивитись любій в очі?
На тім світі — наша зустріч; слово здійсниться пророче:
Там зустрінемось з тобою, там обіймемось охоче.
В ста людей спитай поради, а зроби, як серце хоче.
Ось кажу я остаточно, правду вислухай, як муж:
Наді мною смерть, і жити — мить одна. Мене не руш!
Вмру я — що тобі? Живий я, стану розумом недуж.
Частки первісні розклались і летять до сонму душ.
Що казав ти — я не тямив, прислухавсь несамохіть.

Смерть надходить до шаленця, і життя лишилась мить.
Світ мені гидкий був завше, а тепер — ще більша гидь.
Йду туди я, де злилися сльози людських всіх порідь.
Мудрий! Хто і що є мудрим? Як безумцю мудрим стать?
Розум свій я втратив — марно слів розважних тут не трать!
Сонце зникне, і троянда починає зов'явать. Ти мене турбуєш.
Годі! Сил нема, нема й завзять!"
Автанділ озвався знову словом дружніх умовлянь,
Він казав: "Коли помреш ти — все пожре одвічна хлань;
Не роби цього, для себе власним ворогом не стань!"
Все — даремно, він не слухав ні порад, ані благань.
Автанділ сказав: "Не хочеш слова слухатись мойого,-
Більш тобі не надокучу,— марно радить навісного.
Прагнеш смерті? Вмри! Хай в'яне цвіт трояндовий убого.
Про одне тебе благаю!..." Сльози хлинули у нього.
"Ту, що в неї, мов індійці, вії стали над кристалом,-
Я покинув, втікши звідти; не барився, гнався чвалом,
І не міг мене затримать цар з усім його загалом,-
Ти ж ідеш тепер від мене, став байдужим і оспалим!
Не жени мене, сумного, слізне виконай прохання:
Ще раз верхи сядь — на тебе я погляну на прощання,
Щоб в моєму серці зникла тінь засмучення остання,
І піду геть. Завершаться хай тоді твої бажання!"
"Сядь же верхи!" — так прохавши, Автанділ своє вів далі,
Він гадав їздою верхи розігнать його печалі;
Таріел схилив поволі вії, мов тростини в'ялі,-
Він погодився, він зважив на прохання ці тривалі.
Таріел промовив ясно: "Приведи коня,— поїду".
Автанділ привів, у серці вже святкуючи побіду.
їхав він зі струнокостанним по полях до круговиду,-
Час минув, і вже полегкість він з його примітив виду.
Автанділ прекрасні речі говорив,— на знак ухвали
Розімкнув, щоб відповісти, Таріел вуста-корали.
Юними од їх розмови і старечі вуха б стали!
Він йому терпець навіяв, щоб всі болі позникали.

Він — цей лік од горя — бачив, що зникає біль назавше,
І зрадів, лицем трояндним темне поле осіявши.
Став він лікарем розумних, нерозумних лікувавши,
І безтямного розважив, красне слово проказавши.
Почалась балачка. Мовив Автанділ при цій нагоді:
"Хочу я тобі сказати, чим цікавлюся відтоді:
Ось — обручка, дар від діви, що в чудовій сяє вроді,-
Дуже ти її цінуєш? Це скажи, і з мене годі!"
Відповів: "Бажаєш знати ціну персня оцього ти?
В нім — життя моє і радість, в нім — думки мої й скорботи,
Я за нього світ оддав би, землі, води, гір висоти,
Та гірке згадать — гіркіше, ніж усяких страв гіркоти".
Автанділ відмовив: "Знав я, що ти мусиш так сказати.
Відповім тобі, не думай, що я буду підлещати,-
Ліпше втратить цю обручку, ніж Асмат навік втеряти.
Не хвалю я твій учинок,— міг би краще ти вчиняти.
Золоту обручку носиш, золотарський труд. В цім диві
Ти кохаєшся, хоч речі і бездушні, й мовчазливі,
А Асмат не ціниш зовсім: це — чуття несправедливі,
Бо вона — сестра названа і служила вірно діві.
Цю прислужницю, що стала нареченою сестрою,
Що служила для побачень поміж нею і тобою,
Вихованку господині, вбиту горем і журбою,-
Ти покинув! Справедливо слався вдячністю такою!"
Відповів той: "Щира правда все, що мовив тут мені ти,
Бо Асмат, служницю вірну, справді треба пожаліти.
Я не думав жить,— прийшов ти, щоб вогні мої згасити.
Я — живий; ходім до неї скласти дяку і привіти".
Таріел послухав друга. їдуть витязі чудовні.
Я не можу гідно славить їх красоти невимовні!
Зуби — мов разки перлові, губи — мов троянди повні;
Річ солодка змій із лігва може вивабить назовні.
Витязь рік: "Віддам за тебе серце, розум, дух в офіру.
Не роз'ятрюй тільки рану, знов скуштуй добра сумиру.
Марні всі знання, як мудрість ти не втілиш в дію щиру,-

Нащо здався скарб, який ти десь ховаєш потаймиру?
Кинь даремно сумувати, з вболівань добра не стане;
Без рокованого небом жить ніхто не перестане,-
Бо й троянда, сонця ждавши, за три дні іще не в'яне.
Жди, змагайся — й богом буде перемога й щастя дане".
Таріел сказав: "Це слово світ для мене розкриває!
Любить вчителя розумний, нерозумний — зневажає.
Та чи зможу перенести горе я оце безкрає?
Ти, як я, так само хворий — співчуття невже немає?
Віск горить, бо має спільність він зі суттю вогневою,
А вода — не схожа, й гасне вогник, стрівшись із водою,-
Так і горе інших чують ті, що спалені журбою.
Чом же ти не розумієш, як я серце непокою?"

ТАРІЕЛОВЕ ОПОВІДАННЯ АВТАНДІЛУ ПРО ТЕ, ЯК ВІН ЗАБИВ ЛЕВА Й ТИГРИЦЮ

"Розповім тобі докладно, як мої минали дні,-
Справедливим, мудрим серцем розсуди діла смутні.
Я чекав на тебе ревно, аж знесилів у жданні,
І, не всидівши в печері, в поле рушив на коні.
Я примчав сюди на гору і спинився на горі:
Лев з тигрицею укупі тут зійшлися в чагарі.
Я зрадів, бо за коханців їх вважав у тій порі,
Та злякався, спостерігши щось жахливе в їхній грі.
Вдвох тигриця й лев шугали,— я стояв здаля весь час,
Думав, що й вони міджнури, аж вогонь в душі пригас;
А вони зійшлися, стали, в боротьбі сплелися враз,-
Лев ловив тигрицю збіглу. Здивував мене їх сказ.
Спочатку — мов жарт, а потім дика лють їх пащі пінить,
Б'ються лапами обоє, смерть — і та борні не змінить;
Налякалася тигриця — так жіноцтво завше чинить.
Лев за нею мчиться люто, і ніхто його не спинить.
Розлютився я на лева, вірний меч в руці затис:
"Геть таку хоробрість! Нащо ти коханку бив і гриз?"
Та й з мечем злетів на нього і над ним меча підніс,-
Зразу з черепом розтятим повалився лев униз.

Меч відкинувши, тигрицю охопив я стрімголов,-
Ради любої моєї хтів їй виявить любов,
Та вона гарчала й кігтьми тіло дряпала у кров;
Я не стерпів і до смерті ту тигрицю поборов.
Сперш хотів угамувати, та роздерла руку голу,
Не притихши,— спересердя я поверг її додолу.
І в ту мить згадав, як в сварці був образив світлочолу,
І в плачі я ледь не втратив душу, в горі похололу.
Оповів усе, мій брате, що я зніс, без тебе живши.
Нащо жити? Не дивуйся, отаким мене узрівши,-
Я з життям уже в розлуці, смерть єдину полюбивши".
І зітхав, і плакав витязь, повість журну розповівши.
Автанділ також з ним плакав і росив сльозами квіти.
Він казав: "Не змучуй серця, не вмирай, ріши терпіти;
Бог ласкавий до кохання, хоч багато зніс журби ти,-
Він удвох вас не єднав би, хтівши потім розлучити.
Лихо стежить за міджнуром, наче тінь, навколо бродить,
Та, як хто зазнав страждання, згодом радість він знаходить.
О любов — чуття тужливе, що до смерті нас призводить,
Що невчених научає, а в розумних безум родить!"

ЯК ТАРІЕЛ І АВТАНДІЛ РУШИЛИ ДО ПЕЧЕРИ ТА ЯК ВОНИ ПОБАЧИЛИ АСМАТ

Вдвох помчали до печери, до гірського перевала.
їх Асмат узріла й зразу сповнена відради стала,
Поспішила їм назустріч, камінь скель слізьми черкала;
Із плачем поцілувались, і пройшла недуга стала.
Крик Асмат пролинув: "Боже! Ні, тебе язик не змовить,-
Світ ти сяєвом наповнив, наче сонця щедра повідь!
Як хвалить тебе, як славить через людську кволу сповідь?
Ти не вбив мене,— тебе я не здолію славословить!"
Таріел сказав: "О сестро! Щасним вже мені не бути,
Бо завжди воліє доля втіху в горе обернути,-
Це — закон правічний світу, і не вперш його нам чути.
Радість я б зазнав од смерті,— жаль мені твоєї смути!
Хто б у спразі дав пролитись марно десь води й краплині?
Нащо я ридав раніше, нащо я ридаю нині?

Смерть — в безвідді, повноводдя ж оживляє й цвіт в пустині.
Де троянди ті єдині? Де згасає блиск в перлині?"
Автанділ, також згадавши сонце втрачене — кохану,
Проказав: "Моя навіки! Я без тебе жить не стану,
Бо розлука загорнула все життя в скорботу тьмяну.
О, якби була ти знала, як вогонь роз'ятрив рану!
Сонце никне,— і троянди укриваються імлою;
Що лишилось нам, як сонце заховалось за горою?
Укріпися, кволе серце, ставши скелею твердою,-
Не вбивайся, бо красуня ще зустрінеться з тобою!"
Вгамувавшись, мовкнуть левні, хоч вогонь палає в тілі;
Йде Асмат в печеру, стогне, теж згоряючи в горнилі.
Перед ними шкуру тигра стеле на гірському схилі,-
Там сідають і говорять речі тихі, серцю милі.
Починають учту, мцваді спікши й винісши на гало,-
Був бенкет отой без хліба, і гостей на ньому мало.
Просять їсти Таріела, та на їжу сил не стало:
Шмат маленький розжувавши, він випльовує недбало.
Це — приємно, якщо людям кажуть речі ніжні й гідні,
Вислуховують їх пильно й не минуть вони безслідні,
Бо почнуть згасати трохи у душі вогні невидні.
Люди згадують охоче про свої минулі злидні.
Цілу ніч обидва леви, два герої, так сиділи,
В тихій бесіді печалі один одному розкрили,
А світанок їх розмові ще додав нової сили,
І тоді вони взаємно знову клятву повторили.
Таріел промовив: "Досить ми тут слів наговорили!
Хай тобі за вірну дружбу бог пошле добра і сили.
Годі клястись,— ми не п'яні нашу клятву потвердили.
Пам'ятатиму до смерті я про тебе, друже милий!
Пожалій мене, не кидай у вогонь іще новий:
Не кресало запалило в мене омах вогневий —
Ти помреш, його не згасиш,— присуд світу є такий;
Йди від мене і до сонця повернися знов, живий.
Ні, мене порятувати не зуміє й сам творець,-

От, безумний, я блукаю по лісах на манівець.
Був і я чинив, як личить всім розумним, та — кінець,
Шалу час прийшов, і став я — світу навісний житець".
Автанділ пророк: "Що можу відказать? Я визнаю,
Що казав ти речі мудрі, як годиться мудраю,
Та чи бог не має сили рану згоїти твою?
Над усім, що є на світі, має силу він свою.
Сотворивши вас такими, не захоче правий бог
Розлучити, щоб в безумстві, мов билина, ти засох;
Доля шле міджнуру завше безліч болів і тривог.
Вбий мене, як ви небавом не зустрінетесь удвох.
Муж втрачає гідність мужа, якщо він не зносить мук.
Уникать біди не личить,— це ось висновок наук.
Світ суворий, та прещедрі обдарунки божих рук.
Вчись, чого я вчу, бо неук — слово це пробач — вислюк.
Слухай пильно, що промовлю для напучення твойого:
Я прийшов, бо любе сонце відпустило у дорогу; їй сказав я:
"Спопеліло в мене серце через нього. Чим тобі такий придамся?
Годі й слів казати много!"
Відказала: "Я радію — гідна мужа ця відвага.
Буде службою для мене левню з'явлена увага".
Я пішов. Не затуманив хміль мене чи п'яна спрага.
"Боягуз ти!" — діва скаже, як вернусь; мине повага.
Годі слів! Мене послухай: до життя не будь байдужим,-
Трудні справи подолавши, станеш ти розумним мужем.
Тратить всю красу троянда, цвітом в'янучи недужим!
Брат нехай по-братськи діє,— сили спільні ми напружим.
Так живи, як ти волієш, як підкаже норов твій:
Схочеш — станеш знову мудрим, схочеш — в безумі шалій,
Та будь гарний, величавий в поведінці життьовій!
Тільки сам себе не страчуй і вогонь в душі розвій!
Про одне тебе я прошу: в цій печері через рік
Стрінь мене — зі всього світу я зберу новин потік.
В час, коли цвітуть троянди, повернусь сюди навік,-
Будь, цей цвіт узрівши, пильний, мов зачувши песій клик.

Як за час такий не зможу я прийти до цього краю,
Знай напевне: я вже мертвий і по світу не блукаю.
Буде це достатнім знаком, щоб ридати від одчаю;
Чи радій тоді, чи, може, сповнись тугою до краю.
О, невже з вини моєї ще потяжчає твій гніт?
На коні або на морі,— хто зна, де покину світ?
Я — не звір безмовний, отже, це прощальний мій привіт.
Що мені дасть божа воля і небес коловоріт?!"
Таріел сказав: "Не буду турбувать тебе словами,-
Ти мене, що б не казав я, не послухаєш з нестями.
Як твій друг не йде з тобою, ти іди його шляхами.
Всі діла таємні врешті стануть явними ділами.
Ти колись і сам повіриш у діла мої смутні.
Вдома бути чи блукати — це однаково мені!
Все звершу я, що ти скажеш, хоч би був у маячні,
Тільки знай, що я загину, як ти вмреш на чужині!"
Поклялись вони не знати ані зради, ні сваволі:
Сіли верхи, і помчали, й дичину забили в полі,-
Повернувшись, знов серця їх заридали від недолі.
Мисль про завтрашню розлуку додала до болів болі.
0 читальнику цих віршів, плач, схили чоло на руки!
Серце, з серцем розлучившись, що робитиме від муки?
Завдає розстання з другом смертовбивчої розпуки,-
Хто не знав, хай той відчує гніт і гіркість дня розлуки!
Вранці з дівою розставшись, кіньми рушили з гори,-
Із очей у трьох лилися сльози чорної жури,
1 пашіли їхні щоки, мов пурпурні прапори.
Озвіріли зовсім леви з тої тужної пори.
Віддаляючись, ридають. Діва плаче ошаліло:
"Повертайтесь, леви, ціло! Хто прославить ваше діло?
Небо, вогняне світило, зорі райські, вас убило!
О, життя страшне горнило, де моє палає тіло!"
День ішли вони, минувши гірні схили, перевали;
Як на берег моря вийшли, на ночівлю там пристали,
Про вогонь душі своєї тої ночі розмовляли,

Пригадавши про розлуку, що чекала їх, ридали.
Автанділ промовив другу: "Висох сліз бурхливий став!
Чом розстався ти з Фрідоном, що коня подарував?
Про своє пригасле сонце там що-небудь би познав.
Я помчусь туди: до нього ти на шлях мене направ!"
Витязь описав словами до Фрідона ліпший хід,
Змалював, як міг, до нього дальню путь за круговид:
"Ти по березі морському йди, прямуючи на схід;
З ним побачившись, про мене розкажи йому як слід".
Ось, козу забивши, ватру розвели, аж блиск на морі;
Пили трохи, їли трохи, як належить всім у горі.
Ніч проспали вкупі; сховом їм були кущі та зорі.
Проклинаю примхи долі, то прещедрі, то суворі!
Вдвох прокинулись, як вранці розлилося світло всюди,
їх слова прощальні чувши, розтопили б серце люди!
Потекли з очей їх сльози, мов потоків дужі пруди;
Зупинились, обійнявшись, до грудей притисши груди.
Плачучи, розстались, дерли квітку щік своїх прозору.
Чагарем густим поїхав той — униз, а той — угору.
Один одному гукали, доки не сховались з зору;
Витязь бачив друга хмурим — спохмурнів і сам суворо.

ЯК ПІШОВ АВТАНДІЛ ДО ФРІДОНА, ЩО З НИМ ВІН БУВ ЗУСТРІВСЯ В МУЛГАЗАНЗАРІ

"В чому суть твоя, о світе? Чом ти крутиш нас юрбою?
Хто тобі довірився,— плаче, як це сталося зі мною!
Ти людей ведеш і губиш їх мінливістю лихою,
Та не кида бог людини, що покинута тобою".
Автанділ без Таріела плаче,— зойк до неба лине;
Каже він: "Потік кривавий, що був ринув, знову рине.
Тяжко тут розстатись, тяжко й в небі злитися в єдине.
Люд — не рівний, бо різниться і людина від людини".
Сльози лив,— п'ючи ті сльози, звірина за ним ходила;
Дужим полум'ям пойнявшись, він не міг згасить горнила,
Тінатін згадав, і знову згадка горе поновила,-
Блесть зубів його кристальних щік троянду освітила.

В'яли квіти, і алое захиталось пишноцвітне.
Обернувсь рубін гранчастий на каміннячко блакитне.
Він кріпив себе, щоб серце стало й в смерті непохитне:
"Ти пішло від мене, сонце,— квітка ж в темряві не квітне!"
Мовив сонцю він: "Ти, сонце,— Тінатін ясні ланити,-
Як вона, вкриваєш сяйвом гори, доли і лани ти! Радість — ти!
Очей не можу я від тебе заслонити!
Чом ви вдвох лишили серце незогрітим студеніти?
Сонце зникне хоч на місяць,— нас уже мороз поборе.
Як не мучитись? Два сонця я покинув десь на горе.
Лиш каміння мук не знає, нечутливе та суворе.
Ніж не вилікує рани — він проріже місце хворе".
Верхи їдучи, промовив небу й сонцю, плакав дужче:
"Я тебе благаю, сонце,— ти для всіх владик владуще,
Ти смиренного підносиш, щастям радуєш живуще,-
День на ніч не перетворюй,— хай любов свою знайду ще!
Йди, Зуале! Збільшуй сльози сліз ключем, журбу — журбою.
Одягни в жалобу серце, оточи мене імлою,
Мов осла, мене обтяжуй горя повною вагою.
Та скажи їй: "Будь його ти — твій він, плаче за тобою!"
О Муштарі! Стань для мене мудрим, праведним суддею!
Серце судиться із серцем — зважи їх мудрістю своєю,
Кривдний хай не стане правим, не глумиться над душею,-
Не завдай мені ще рани, я поранений вже нею!
Йди, Маріхе, лютим лезом влуч у груди юнакові.
У червець мене забарвлюй, обагряй потоком крові,
Про мої страждання милій у смутнім розказуй слові.
Ти ж бо знаєш, як змінився я без втіхи та любові.
Аспірозе, йди,— згораю через неї я від палу,-
Ти оздоблюєш їй перли облямівкою з коралу,
Ти даєш красуням юним чарівничість забуялу,
А таких, як я, безумних, покидаєш на поталу!
Отаріде! Ми поділим рівну долю посмутніло,
Бо й мене в огні кружляння красне сонце закрутило.
Опиши мою скорботу! Сліз озера — ось чорнило,

Ось перо — мій стан похудлий, це тонке, як волос, тіло.
Йди, о місяцю, явити серцю ласку правосудну,-
Я, мов ти, з веління сонця то погладшаю, то схудну;
Про мої страждання діві ти повідай повість трудну, їй скажи:
"Його не кидай", мисль її розвій облудну.
Сім зірок, сузір'ям звівшись, хай мені за свідка стануть:
Хай Зуал, Муштарі, сонце й Отарід до неї прянуть,
Аспіроз, Маріх і місяць до її палат заглянуть,
Скажуть їй, що сили в мене від страждань вогненних тануть".
А тоді він серцю змовив: "Нащо сльози ллєш на діл?
Не згуби себе, бо, видно, ти у владі вражих сил.
О, в коханої волосся — барви воронових крил!
Той здобуде радість, котрий горя винесе наділ".
Він казав про змінність світу, мовив сам собі:
"Живи! Може, ще побачиш сонце,— не тумань же голови".
Він співав чудово, зливши сльози з росами трави,-
Соловей би після нього прозвучав, мов крик сови.
Пісню витязя зачувши, із діброви вийшли звірі,
Встали, вражені тим співом, з хвиль морських каміння сірі,-
І вчували, й дивувались, і ронили сльози щирі.
Він співав пісень журливих — всесвіт слухав їх в сумирі.
Все прийшло співця хвалити — всі створіння, люди, стани:
Птиця з неба, кит із моря, риба з річки, звір з поляни
, З грецьких міст, з осель індійських, східні й західні прочани,
Руси, франки, та іранці, та з Місреті єгиптяни.

АВТАНДІЛОВЕ ПРИБУТТЯ ДО ФРІДОНА ПІСЛЯ ТОГО, ЯК ВІН РОЗЛУЧИВСЯ З ТАРІЕЛОМ

Сімдесят він день над морем їхав, плачучи з відчаю;
Вгледів раптом мореходів, що пливли у даль безкраю.
Витязь їх спитав, гукнувши: "Стійте! Ви з якого краю?
Ця земля кому належить, хто тут паном — вас питаю".
Відказали: "О прекрасний! Сповнив захват наші груди!
Ми захоплені тобою; ми відкажем без облуди:
Тут — турецький край, а звідси вже Фрідон панує всюди.
Як не вмліємо від тебе, то почуй, чиї ми люди.

Нурадін-Фрідон — владика, що над нами верховодить;
Він — звитяжець, вершник дужий,— чи земля таких ще зродить?
І ніхто йому, мов сонцю, не посміє десь зашкодить.
Він — наш пан, він — наше сяйво, що з небес на землю сходить".
Витязь мовив: "Ви, братове,— люди добрі, слава богу.
Пана вашого шукав я, тож направте на дорогу,
І за скільки день зверстати путь туди я маю змогу?"
З ним пішли морці укупі, ставши левню на помогу.
Розказали: "Ця дорога — битий шлях в Мулгазанзарі;
Там — наш цар, цей мечоносець, цей стрілець, безжальний в карі.
Десять день в путі пробудеш ти, чий лик — рубіни ярі.
Ах, чужинцю! — нас, чужинців, палиш ти в своєму чарі!"
Він сказав: "Мене дивує ця надмірна похвала,-
Як троянда, змерзла взимку, вас причарувать могла?
От якби її узріли в час, коли весна цвіла,-
Отоді вона всім людям справді втіхою була!"
Моряки пішли. Коневі острогами боки стис
Верхівець залізносердий, струнκотілий кипарис.
Мчав скакун учвал, а левень сповнив журним співом ліс,
І кристал омили сльози, і схилився од сліз нарцис.
Де б чужих людей не здибав — зразу острах в них зника,
Йдуть дивитись, милуватись красотою юнака,
І від себе не пускають, бо розлука їм тяжка;
Все розкажуть, що спитає, ще й дадуть провідника.
Ось уже Мулгазанзарі,— закінчилась довга путь.
Бачить він у полі військо, що на лови йде, мабуть;
Справді — поле облягають, з пружних луків стріли шлють,
Кричачи звитяжно, звірі, мов колосся стигле, жнуть.
Він зустрічного якогось запитав: "Хто володар,
Що вчинив цю колотнечу, здвиг вояцтва, рух отар?"
Той сказав: "Фрідон преславний, наш мулгазанзарський цар,
Тут полює, оточивши болота, ліси й чагар".
Він поїхав, щоб зустрітись із виборним військом тим.
Чи красу його я зможу описать пером своїм?
Мерзли люди з ним в розлуці, пломеніли, бувши з ним;

Стрічних з розуму він зводив станом — пагоном гінким.
Враз орел шугнув із неба, не злякавшись збройних лав;
Скакуна погнав звитяжець, звичний до таких забав,-
Лук схопив, метнув стрілою,— на траву орел упав,
Із коня зійшов спокійно і крило орлове втяв.
Це побачивши, мисливці припинили раптом лови;
Лад порушивши, до нього позбігалися з діброви
І прибульця обступили; їм забракло навіть мови,-
Не наважувались левня запитати: "Звідки й хто ви?"
Горб на полі був,— на ньому став Фрідон, привідця бою.
Сорок з ним стрільців стояло, славних влучною стрільбою.
Автанділ туди поїхав, вояки пішли юрбою; Дивувавсь Фрідон:
"Що сталось?" і палав уже злобою.
Посланцю Фрідон промовив: "Йди! Що сталось, подивися!
Чом вони безладним тлумом, як сліпі, бредуть з узлісся?"
Раб пішов; і він побачив кипарис, що там піднісся,
І спинився — в нього очі сліпотою пойнялися.
Автанділ сказав, збагнувши, що потрібно цій людині:
"Сповісти — перебуває у Фрідоновій країні,
Із чужих земель прибувши, шлях звершивши в самотині,
Посланець від Таріела, з ним побратаного нині".
Раб вернувся до Фрідона, перед паном став грізним
І сказав: "Я бачив сонце, що розвіє тьму і дим,-
Він і мудрих зводить з глузду. Словом він озвавсь
таким: "Я приїхав до Фрідона, Таріела побратим".
Таріелове найменння у Фрідона будить біль —
Безупинні сльози ллються, стогне серце, лине квиль,
Студенить троянду вітер, з вій зривається мятіль.
Славлячи їх зустріч, кличі пролунали звідусіль.
Поспішив Фрідон назустріч, підійшов і став навпроти,
Рік, на левня задивившись: "Якщо ти не сонце — хто ти?
Раб не зміг, тебе хваливши, гідно вславить всі красоти".
Сльози щастя в них лилися, хоч були журливі дoти.
Не соромлячись, в обійми впали, повні втіхи й жару,-
Витязь млів од чар Фрідона, а Фрідон з його млів чару.

Сонце знітилось, узрівши витязів сліпучих пару!
Вбий мене, як стрінеш рівних ти на торзі, в дні базару!
Чи, подібні до Фрідона, десь ще лицарі були?
Та прибув до нього витязь, гідний вищої хвали,-
Гаснуть зорі, що до сонця надто близько підійшли;
Вдень не сяє свічка,— світить тільки в час нічної мли.
Верхи рушили обоє до Фрідонових палат.
Полювання увірвавши, всі вернулися назад;
Щоб побачить Автанділа, військо виладналось в ряд,
Кажуть: "Хто створив це диво, цю принаду всіх принад?"
Витязь мовив до Фрідона: "Знаю — чути хочеш ти,
Хто я, й звідки, і якої добиваюся мети,
Чом я знаю Таріела, через що ми з ним брати;
Буть рабом я годен — він же братом став мене ректи.
Князь, підданий Ростевану, аравійський лицар — я,
Проводир високий війська; Автанділ — моє ім'я.
Я — владар, мене зростила з юних літ царська сім'я.
Хто з людей мене зневажить? Всіх жахає лють моя.
Якось цар на лови рушив. На рівнині, вдалині
Ми узріли Таріела; сльози він ронив рясні,
Не озвавсь на заклик — вчинки всі були його чудні.
Ми розгнівались, не знавши, що горить він у вогні.
Наказав його схопити цар у гнівнім почутті,
Та він військо наше знищив, лави вигубив густі:
Тим побив і руки й ноги, ті сконали, впали ті;
Ясно нам, що не звернути людям місяця з путі.
Та, дізнавшись про поразку, люттю цар спахнув страшною,
Сам туди помчався кінно, гордий, ладнаний до бою.
Таріел, царя впізнавши, заховав смертельну зброю,
Миттю зник, не залишивши навіть сліду за собою.
Повернувшись, ми казали: "Певно, то була мара".
Цар журився, припинились учти, гулі, всяка гра.
Я тоді рішив прознати тайну цього моцара
І його шукати рушив, зрікшись радості й добра.
Я його шукав три роки, втратив сон, забув забави;

Врешті слід його вказали ним поранені хатави,-
Я знайшов тоді троянду, зжовклу з горя і неслави.
Він прийняв мене, мов батько; про свої повідав справи.
Він забрав печери в дивів, кров'ю їх збагрив булат
І почав у тих печерах проживати вдвох з Асмат;
Давнє полум'я печалі мучить витязя в сто крат.
Всіх розлука з ним вдягає в чорний стрій, в жалобу шат!
Живучи в печері, діва сльози точить із очей.
Витязь дівчину годує, наче лев своїх дітей,-
Принесе їй здобич, сам же йде, обходить світ оцей;
Окрім неї, знать не хоче більш нікого із людей.
Він мені, чужинцю, виклав повість днів своїх смутну,
Про кохану і про себе, про недолю їх жахну.
Скільки він зазнав страждання — я, шалений, не збагну!
Вмре він, діви не зустрівши, що кладе його в труну!
В безупинних мандрах схожий він до місяця ясного
І на мить коня не кине — дару цінного твойого;
Наче звір, людей боїться і не бачить анікого.
Горе нам, його згадавши! Горе тій, що вмре за нього!
Загорівсь я жаром левня, спопелів так само в горі,
Пожалів його, і серце стало люте, й думи хворі;
Я схотів знайти для нього лік на землях чи на морі.
Я вернувсь — мене зустріли владарі сумні й суворі.
Я царя просив пустити, він лютився: "Баламут!",
Я війська свої покинув, їм завдав багато смут,
Тайно втік од них, звільнившись од кривавих сліз і пут.
Лік шукаючи для друга, я блукаю там і тут.
Він казав мені про тебе, як братався ти із ним.
Стрівся я з тобою, з левнем, незрівнянним, осяйним.
Де знайти його світило? Ти порадь, як побратим,-
Де знайти оту, що радість шле видющим, жаль — сліпим?"
Відповів Фрідон тужливим словом спогадів і мрій,-
Плачуть голосом співучим. Як вславлять їх плач тремкий?
Плачуть вдвох вони, терплячість втративши в душі своїй,
На троянди ринуть сльози, що бринять на вітах вій.

Дужий плач в рядах вояцьких залунав з усіх сторін,-
Не один роздер одежу, тіло дряпав не один.
Семирічну зніс розлуку сам Фрідон, і плакав він:
"Віроламний, змінний світе! — люта лжа твоїх годин!"
Простогнав Фрідон: "Немає слів сказати, як ти сяєш,
Ти, земне світило, з шляху сонце в небі завертаєш,
Ти життя і світлу радість в людські груди надихаєш,
Хи — планет небесних сяйво, всіх згубляєш і зжираєш.
Я без тебе зневажаю животіння кожну мить,
Прагну бачити тебе я, ти ж схотів без мене жить,-
Мій відхід тебе потішив, твій відхід мене гнітить,
І життя порожнє стало, і цей світ — огидна бридь".
Так Фрідон казав, і сльози падали, мов сніг в хурделі,-
Він затих, і всі затихли, все ущухло в цій оселі;
Зори людські чарували левні тужні, невеселі,
На очей озера чорні впали вій агатні стелі.
Увійшли вони до міста, до хоромин осяйних,
До палати справ державних, рад великих і значних.
Служники, чудово вбрані, стали вряд обабіч них,
Милувались Автанділом, шепіт захвату не втих.
Увійшли. Тлумився почет коло трону, на підножжі,
Сто людей сиділо рядом, всі державці та вельможі.
Левні сіли поруч — годі змалювать їх риси гожі!
Грали перли та кристали, на рубіни стали схожі.
Почалася учта. Ліпші трунки винесли для свята,
Частували Автанділа, наче сват частує свата:
Гнув столи чудовий посуд, страв оздоба пребагата.
Душе! Ти, узрівши левня, сяєш, полум'ям пойнята!
На світанку вщухла учта. Розійшлася челядь ласа.
До купелі Автанділа завели. В убір з атласа Одягли —
сто тисяч драхмів коштувала та прикраса,
Стан вгорнули у завої ще коштовнішого паса.
Кілька день пробув тут витязь, хоч не зносив супокою,-
Він з господарем на лови їздив, тішився стрільбою;
Віддаля і зблизька в звіра улучаючи стрілою,

Між Фрідонових мисливців рівні не було герою.
Витязь рік Фрідону: "Слухай! Длятись я не маю права,-
Хоч розлука із тобою — смерть мені, журба кривава,
Та вогонь ще інший мучить, що забуть його — неслава…
Поспішаю,— жде на мене дальня путь, важлива справа.
Хто з тобою розстається, плаче гірко від біди.
Та куди шляхи лягають,— мушу їхати туди;
Подорожній поспішає, не забарює ходи.
Десь край моря стрів ти сонце,— в ту місцину поведи!"
Відказав Фрідон: "Перечить щось тобі — мені не слід:
Інший спис у тебе влучив, з інших болів ти поблід.
Йди, хай бог тебе боронить, хай зазнає ворог бід!
Та скажи мені — чи зможу пережити твій відхід?
Ще промовлю: не подоба, щоб ішов ти сам в походи;
Дам тобі бійців сміливих для помоги і догоди,
Дам тобі виборну зброю, скакуна, що повен вроди,-
А без них троянда зблідне, не здолавши перешкоди".
Чотирьох рабів він вибрав — не вжахнуть їх вороги.
Дав йому риштунок добрий, неприступний для клюги,
Кусень золота червоний, зливок повної ваги.
Дав ще й огиря прудкого, дивовижної снаги.
Міцноногий мул придався — постіль виклали на мула.
Сам Фрідон поїхав з ними, і душа вродливця чула
Від наближення розлуки лютий біль в собі відчула;
Він стогнав: "Будь з нами сонце — нас зима б не огорнула!"
Вість, що витязь виїжджає, пролунала в місті всім,
Продавці плодів і шовку і містяни двір та дім
Всі покинули — їх лемент гуркотів, неначе грім;
Голосили: "Сонце никне! Плачмо всі, до нього йдім!"
До морського узбережжя левні вийшли із узлісь,
Де Фрідон зустрівся з сонцем, що небес лишило вись;
Із озер, сльозами повних, пруди крові полились,-
Розповів Фрідон, як бачив світлу бранку тут колись:
"Два раби сюди на берег привезли її в човні,
Білозубу, світлочолу — слуги чорні та страшні;

Я хотів її звільнити і погнався на коні,
Та втекли — замрів їх човен, наче птах, удалині".
Обійнялися обидва, заридали з тяготи;
Цілувались, їхні душі знов почав огонь пекти.
Розлучились побратими, друзі вірні, мов брати,-
Залишивсь Фрідон, поїхав витязь, прагнучи мети.

ВІД'ЇЗД АВТАНДІЛА З ФРІДОНОВОГО ЦАРСТВА НА РОЗШУКИ НЕСТАН-ДАРЕДЖАН

Місяць вповні — витязь їде. Де блукань його межа?
Образ Тінатін уявний серце левня розважа. Каже він:
"Тебе я кинув. О недолі клята лжа!
В тебе — лік, що зцілить рану, слід отруйного ножа.
Чом, розлуко, трьох.героїв розлучивши, не даси їм утіх?
Камінне серце! — наче скеля, ти єси,
Бо тебе не можуть вразить навіть вбивчі три списи.
Ради тебе, діво, зрікся світу світлої краси!"
З чотирма рабами їде Автанділ над морем там,
Скрізь розшукуючи ревно Таріелові бальзам,-
І вночі і вдень він ронить сльози з кров'ю пополам;
Не цінніший за солому світ здавався його думкам.
Всіх на березі морському він питав, чи тії люди
Сонця десь не зустрічали; так сто день блукав усюди.
Якось з пагорба побачив: стали валкою верблюди,
Караванники в задумі хилять голову на груди.
Караван стояв над морем, де шляхи — в усі кінці;
Чи стояти, чи рушати — завагались мандрівці.
На вітання левня чемно відказали люди ці:
Почали тоді розмову. Він спитав: "Хто ви, купці?"
Був Усам, людина мудра, ватажком їх каравану,
Склав хвалу він Автанділу, гідну виявив пошану,
Мовив: "Сонце, ти віщуєш радість, з неба нам надану,-
Ти зійди з коня, послухай, як попали ми в оману.
Ідемо з Багдада,— люди торговельного ми роду,
Магометової віри, що не п'ють маджарі зроду;
До царя морського в місто йшли, щоб там продать народу

Не якесь шовкове шмаття — ліпший крам всім на догоду.
Тут надибали над морем знепритомнілу людину,-
Він стогнав. Ми милосердно втерли з нього кров і піну;
Я спитав його: "Ти звідки? Як попав сюди, мій сину?"
Відповів: "Не йдіть у море — згинете, як я ось гину!"
Розказав він: "Ми з Єгипту йшли великим караваном,
Навантажили баркаса крамом, шовком злототканим,
Та наскочили пірати, потрощили нас тараном,-
Все пропало! Як не трапив я тим нелюдам поганим?"
Леве й сонце! Ця причина нас примушує стояти;
Як назад вернем,— зазнаєм ми стократної утрати,
Якщо рушимо у море,— пограбують там пірати;
Отже, зважитись не можем: чи спинитись, чи рушати".
Витязь мовив: "Гріх великий втратить в тузі блиск надій,
Бо ніхто з нас не уникне небом суджених подій.
Вашій крові запорука — яв могутності моїй:
Я ступлю меча свойого, як наскочить лиходій".
Караванники відчули захват з подивом навпіл:
"Не страшні, як нам, пірати левню, сповненому сил,-
Угамуймо ж наше серце, не марнуймо наших діл!"
Увійшли всі на баркаса й залишили суходіл;
Все сприяло, щоб спокійно кораблем верстати шлях;
Автанділ їх вів сміливо, витязь, звиклий до звитяг.
Корабель піратів раптом, довгий викинувши стяг,
Появився в морі,— грізно свій таран вперед простяг.
Підпливав він з гуком, з криком — кожен виє, кожен свище.
Караванники злякались, вгледівши таке тлумище.
Витязь мовив: "Не жахайтесь, що клятущий ворог рище:
Чи тут смерть свою здобуду, чи дощенту всіх понищу.
Доля схоче — хай хоч всесвіт військо шле шибайголове,
А не схоче, то на мене вже десь ратище готове,-
Не врятують ні фортеці, ні бійці, ні ви, братове;
Хто, як я, це знає, в того кріпне серце буйнокрове.
Ви — купці, ви — боягузи, вам не стати вояками!
Щоб не встрелили стрілою, заховайтесь за кутками

І дивіться, як один я всіх левиними руками їх понищу,
аж поллється кров з човна того струмками".
Мов кігтистий тигр, метнувся, одягнувся у кольчугу,
Меч рукою міцно стиснув, булаву ж — у руку другу;
На кормі став корабельній, власну чуючи потугу,
Міряючи гнівним зором зграю здирців недолугу.
їхнє військо голосило, вило, скиглило весь час
І таран свій повернуло, щоб улучити в баркас.
На кормі стояв сміливець,— булавою він потряс
І, махнувши нею міцно, розломив таран ураз.
Автанділ, таран зломивши, ціло корабель зберіг.
Ворог зляканий ховався хто куди, де тільки міг,
Та не випередить левня,— він на їхній човен вбіг,
Бив навколо себе, нищив; ворог трупами поліг.
Військо гинуло, мов кози, по його страшному вступі —
Тих топив у морі, інших в корабельній бив халупі,
Вісім кидав він на дев'ять, дев'ять гнав з вісьма укупі;
Хто живий ще був — сховався там, де труп лежав на трупі.
Як його бажало серце — так дісталась перемога.
Неповбивані благали: "Пожалій нас, ради бога!"
їх не вбив, в полон забравши, в кого жити є ще змога.
"Жах — творець любові",— каже річ апостолова строга.
0 людино! Не пишайся з моці власної, мов п'яний!
Сила вся твоя змарніє, як захоче бог коханий,
Бо й густі діброви нищить рій іскринок полум'яний.
Бог зрівняти в силі може меч і пакіл дерев'яний.
Витязь в склад піратський глянув: склад був повен цінним кладом,
Він позвав купців, баркаси встановивши вправно ладом.
1 зрадів Усам, спинившись над до краю повним складом,
І сказав хвалу сміливцю, пишну словом, гарну складом.
Язиків сто сот потрібно, щоб прославить Автанділа,
Але й тим всієї вроди змалювати ще несила.
Караванники казали: "Ласка божа нас укрила,
Бо поникла ніч, явився блиск небесного світила".
Люди витязя зустріли, цілували ноги, руки,

Вихваляли чарівного, величань лунали звуки,-
Взрівши левня, ошаліли б мудреці, мужі науки! —
"Ти — наш славний визволитель від нещастя та ошуки".
Витязь мовив: "Слава богу! Боже діло всемогутнє,
Бо на все, що тут стається, повеління є напутнє;
Діє бог таємно, рідко появляє людям сутнє,-
Нам лиш вірити належить: мудрий вірить у майбутнє!
Бог воліє схоронити вашу кров у вас в серцях,-
Що ж зробив я сам од себе, жалюгідний, тлінний прах?
Ворогів я знищив ваших, зрятувавши бідолах:
Корабель цей, повний краму, вам даю. Вже вільний шлях!"
Любо глянути, як витязь, закінчивши славно бій,
Всіх поплічних перевищить ліпотою щедрих дій,-
Засоромляться поплічні, гідно вславиться водій,
Що, немов прикрасу, рану на руці несе своїй.
Зразу здобич обдивились, щоб не йшли намарно дні:
Всіх скарбів і не злічити, що лежали там на дні!
Скарб на свій баркас забрали,— спорожніло на судні,
І тоді його спалили,— попливли тріски одні.
Автанділу від купецтва дяку й шану склав Усам:
"Ти нас, кволих, засоромив, повернувши силу нам;
Наше все — тобі належить, наші статки, здобич, крам.
Ми собі рішили взяти тільки те, що дав ти сам".
Витязь мовив: "Це вам, браття, хай напученням стає.
До потоків слізних ваших бог звернув лице своє;
Рятівник не я, нещасний,— він рятунок вам дає.
Нащо дар оцей для мене? Я та кінь — добро моє.
Якби я багатства прагнув, то не можна й полічити
Скарб, що мав я,— ті єдваби, оксамити й самоцвіти.
Все — марнота! Я тим часом — ваш супутник сумовитий,
Та мета у мене інша, ніж багатством володіти.
З тих багатств, що тут знайшов я, з тих клейнодів і прикрас,
Кожен з вас хай стільки візьме, скільки зможе взять за раз;
Прошу тільки: не завдайте ви мені жалю й образ,-
Для моєї справи треба, щоб сховався я між вас.

Не кажіте ви нікому, що я витязь і ваш пан; Ви кажіте:
"Це отаман, що веде наш караван".
Торгуватиму, вдягнувши гідний крамаря жупан.
Заклинаю вас братерством — не вчиніть якийсь обман".
Караванники зраділи, чувши те, що витязь рік;
Всі прийшли, йому вклонились: "Ти нам щастя дав навік,-
Просиш ти того, що просить в тебе кожен чоловік.
Вірно ми тобі послужим. Справді, лик твій — сонця лик!"
Звідти рушили негайно, щоб не гаять марно днів.
Гожий час стояв на морі — прудко їх баркас летів.
Всі вславляли Автанділа в пісні, повній ніжних слів,
Дарували перли сяйні, наче блиск його зубів.

ПРИЇЗД АВТАНДІЛА ДО ГУЛАНШАРО, КОЛИ ВІН ПРИЧАЛИВ ДО МОРСЬКОГО БЕРЕГА

Автанділ проплив те море. Перед ними стало мріти
Світле місто між садами, де хилились пишні віти,
А на вітах майоріли розмаїті гарні квіти.
Ні, краси землі цієї ти не зможеш уявити!
Став баркас біля причалу, де цвітуть сади тіняві.
Автанділ, жупана вдягши, тут поважно сів на лаві,
І прийшли до них по найму носії меткі й лукаві;
Витязь діяв так, неначе знався він в купецькій справі.
З того саду, де спинились, садівничий появився,-
На обличчя блискавичне він захоплено дивився.
Автанділ його покликав, з ним, як з вірником, повівся:
"Хто ви, люди? І чиї ви? Цар який тут оцарився?
Розкажи мені докладно,— мовив витязь цій людині,-
Що дешевше тут, і ціни тут які якій тканині".
Садівник сказав: "Ти сяєш, як у сонячнім промінні!
Що скажу — скажу по правді, не почуєш кривди нині.
Крізь морську державу нашу не проїдеш ти й за рік.
В нас це місто — Гуланшаро — є столицею повік,-
Всякий крам сюди привозять кораблями звіддалік.
Славний цар Мелік-Сурхаві — наш владар і захисник.
Хто з людей сюди потрапив — молодіють і старі:

Час минає тут в розвагах, в учтах, в співах, в милій грі.
Взимку й влітку квіти квітнуть, сонце сяє угорі.
Заздрять люди чужоземні нам у нашому добрі.
Тут купці, моторні люди, можуть добре вторгувати:
Продають товар, купують, мають зиск чи мають втрати;
Найбідніший люд за місяць може скарб собі придбати,
Краму всякого зібравши цілі купи та катати.
Садівничий я в Усена, він — водій купців верховний.
Розкажу я вам докладно, звіт про нього давши повний:
Сад оцей — його, приймає тут прибульців пан шановний,-
Перед ним найпершим ділом викладають крам коштовний.
Всі купці, сюди прибувши, із дарами йдуть до нього,-
Розпаковувати можна крам лиш тут, а більш — ні в кого.
Для царя бере він ліпше, розраховуючись строго.
Де завгодно люди можуть торгувати після цього.
Він людей, як ви, поважних привітати мусить зразу,
Власник заїзду повинен всіх приймать з його наказу,
Та пішов кудись він з дому — не вважайте за образу,
Він би любо та гостинно вас прийняв і цього разу.
Докладу Фатьмі-хатун я, молодій його дружині,
Доброзичливій, приємній, милостивій господині,
Що всі ви, до нас прибувши, потребуєте в гостині.
Увійдеш з гінцем до міста ти у цій іще годині".
Автанділ сказав: "Як знаєш, так тобі чинити слід".
Садівник побіг так швидко, аж ряснів на лобі піт.
Він Фатьмі доклав: "Пишаюсь, бо кажу вам про прихід
Дивовижного прибульця,— в нього сонцем сяє вид.
Сам купець він і господар на весь пишний караван;
Лик — мов місяць семиденний, кипарис — юнацький стан.
Він кораловим завоєм вкрив чоло, вдягнув жупан.
Про шовки, про ціни в місті запитав мене цей пан".
Враз Фатьма-хатун назустріч десять слуг до них послала,
В караван-сарай покласти їх товари наказала.
Увійшов трояндолиций, блиск рубіна і кристала,-
Кроком тигра, з міццю лева до її ступив він зала.

Полетіла чутка містом, люд прибіг зі всіх сторін,
Справа, зліва метушились: "Де проходитиме він?"
Той захоплено вдивлявся, той був вражений на скін,-
Всім жінкам потворним здався звичний вигляд їх дружин.

ПРИХІД АВТАНДІЛА ДО ФАТЬМИ, ПРИЙМАННЯ ЙОГО ТА ЇЇ РАДІСТЬ

Як Усенова дружина, витязя Фатьма зустріла,
Гостю радісно вклонилась, гідну шану появила;
Привітавши, сів прибулець, і вона край нього сіла.
Видно, був їй до вподоби лик чудовий Автанділа.
Ще була Фатьма вродлива, хоч і літнього вже віку,
Повновида, смуглотіла, до вподоби чоловіку,-
Полюбляла гулі й учти, звучні співи та музику,
Мала строїв і завоїв, цінних одягів без ліку.
Уночі Фатьма бенкета впорядила юнакові.
Він приніс дари. Сказала, взявши їх: "Які чудові!"
Учта весело минула в частуваннях та в розмові,-
Час уже і спочивати, пишні ложа вже готові.
Вранці виклав він товари, розв'язавши їх без спіху;
Оцінив, одклав найкраще, що царю було б на втіху,
І пустив купців, додавши їм таку пораду тиху:
"Скрізь торгуйте, та не зрадьте ви мене, піддавшись лиху".
За купця вдягався витязь, щоб сховать шляхетні риси.
Часом йшла Фатьма до нього, часом він, вхідні завіси
Відгорнувши, вів до неї річ статечну, не гульвіси;
Він ішов — Фатьма тужила, мов Рамін ішов од Віси.

ФАТЬМА ЗАКОХУЄТЬСЯ В АВТАНДІЛА, ПИШЕ Й НАДСИЛАЄ ЙОМУ ЛИСТА

Ліпше тим, хто тільки може, від жінок найдалі бути,
Бо вона тебе привабить, щоб довіру їй здобути,-
Потім зрадить і відкине, приведе лише до скрути.
Таємниць ніколи жінка не повинна навіть чути.
Автанділ Фатьмі у серце вкинув почуття гаряче,
І зростала та й зростала в ній любов, огонь неначе.
Не стаїти вже кохання! Слізним градом, бідна, плаче,
В тузі каже: "Що робити? Вб'є мене лице юначе!
Якщо я признаюсь — в гніві він покине цю країну;

Не признаюсь, то сконаю, бо вогню не буде впину.
Ні, скажу-таки, а потім житиму або загину!
Як, не знаючи недуги, лікар вигоїть людину?"
І вона до Автанділа склала лист, що повен суму,
Написала про кохання, про свою любовну стуму.
Лист такий потряс би кожне людське серце, людську думу!
Лист такий ховати треба, а не дерти марно з глуму.
ЛЮБОВНИЙ ЛИСТ, ЩО ЙОГО ФАТЬМА НАПИСАЛА ДО АВТАНДІЛА
"Сонце! З божого веління сонцем сяєш ти в просторі!
Хто з тобою розлучився, той страждає тяжко в горі.
Палиш ти близьких до себе, сиплеш промені прозорі;
Зачаровані тобою, гімн тобі співають зорі.
Всі закохуються в тебе, тільки раз на тебе глянуть.
Ти — троянда, для якої солов'ї співати стануть,
Цвіт ти в'ялиш красотою,— квіти і мої пов'януть,
Тільки промінь твій врятує,— я згораю, сльози кануть.
Свідком бог, що я боюся про вогонь писати свій,
Та не маю сил, терплячість втративши в журбі тяжкій,-
Сили в серця відбирає кожен постріл чорних вій.
Я шалію,— якщо можеш, поможи ти, пожалій!
Доки ждатиму одвіту, доки час оцей мине,
Доки відповідь від тебе не зміцнить чи вб'є мене,-
Доти житиму, хоч серце і пригнічене, й сумне.
Чи життя, чи смерть? О доле, дай же рішення одне!"
Витязю Фатьма послала лист з мольбою оцією.
Він читав, мов лист писався чи сестрою, чи ріднею,
Мовив: "Жінки не такої прагну серцем і душею,-
Чи вона зрівнятись може із коханою моєю?
Не принадити троянди ґаві отакій негідній,
Хоч і соловейко досі не співав троянді бідній.
Недостойні справи завше — справи марні та безплідні;
Нащо здумала признатись в пристрасті, мені огидній?"
Раптом він одчув у серці сумніви й пересторогу.
Він гадав: "На кого спертись в справах цих я маю змогу?
Сам на розшуки красуні рушив у тяжку дорогу,-

Мушу брати все, що може появити допомогу.
Жінка ця живе у місті, де в її гостиннім домі
Мандрівці бувають всякі, подорожні незнайомі;
Я, скорившись жінці, можу знать всі речі, їй відомі,-
Може, стане на пригоді, дасть полегшення судомі.
О прокляття! Навіть сором жінка губить од любови,
Припадає до коханця, мов піткання до основи,
Все розказує, що знає, відкриває тайні схови!
їй піддавшись, щось прознати зможу я з її розмови.
Робим те ми, що нам з неба в течії планет відкрите.
Світ дає дарунки марні, бо навіщо все мені те?
Сутінь землю сповиває. Ти — лиш присмерк тьмяний, світе!
Тільки те із глека ллється, що було до глека влите".
ЛИСТ АВТАНДІЛА ДО ФАТЬМИ НА ВІДПОВІДЬ
Пише він: "В листі твойому я читав хвалу безкраю,-
Попередила мене ти, бо так само я палаю.
Бути вкупі ти бажаєш — я також цього бажаю.
Спільний в нас любовний потяг, тож ідім, зазнаймо раю".
Не сказати, як втішалась звісткою Фатьма отою!
Написала: "Ні, немарно сльози лляла за тобою.
Я одна сьогодні буду, залишуся самотою,-
Ти приходь цієї ж ночі до жіночого покою".
Тої ж ночі рушив з дому витязь, раб свойого слова,
Та зустрів слугу, що з вістю йшов до нього. Вість раптова:
"Не приходь — тебе сьогодні я прийняти не готова".
Він назад не повернувся, гнівно мовив: "Що це — змова?"
Гість запрошення не кинув, нею зміненого знов.
Ляк пройняв Фатьму, як вдерся Автанділ в її альков,-
Він стурбованість помітив зразу, тільки увійшов,
Хоч свій острах приховати жінку змусила любов.
Сівши поруч, розважались з поцілунків і забав,
Та якийся юний красень на порозі раптом став,
Раб за ним ішов, принісши щит і меч, що в пітьмі сяв;
Мов під ним розверзлась прірва — витязь так його злякав.
Глянула Фатьма на гостя — вчула смертний переляк.

Вдвох їх, сплетених в обіймах, гість побачив і закляк.
"Не заважу вам я, жінко, завтра ж,— вимовив юнак,-
Ти за це мені відплатиш. Я кажу, і буде так!
Ти мені ганьби й образи, о розпутна, завдаєш,
Ти за злочин свій ганебний взавтра відповідь
складеш; Схочу — й власними зубами всіх дітей своїх зжереш.
Плюнеш в бороду мені ти, як цього не вдію теж!"
Це сказав він і, торкнувшись бороди, пішов з кімнати;
Дряпає Фатьма обличчя, роздирає тіло й шати,-
Чуть, як сльози в неї ринуть, мов потік, що рве загати;
Стогне: "Йдіть, камінням бийте! Засудіть мене до страти!"
Лементує: "Через мене гине муж, маленькі діти!
Я добро своє згубила, незрівнянні самоцвіти!
На спокуту за мій вчинок мусять рідні всиротіти!
Я свій дім руйную! Доле, завдаєш ганьби мені ти!"
Автанділа це дивує — плач її, одчай тяжкий,
Каже він: "Та що з тобою? Таємниць своїх не крий!
Чим загрожує той витязь, в люті мстивий і палкий?
Розкажи ти, вгамувавшись, звідки він і хто такий?"
Жінка мовить: "Я, о леве, з божевілля сльози ллю,
Не скажу тобі нічого,— не питай мене, молю!
Я дітей своїх, нещасна, власноручно погублю,
Я себе вже тим забила, що тебе тепер люблю.
Так і треба всім, що зблуді верховодити дають,
Всім, що тайни не ховають, що безумними стають!
Люди, глянувши на мене, хай невпинні сльози ллють!
Лікарі тих не лікують, котрі кров із себе п'ють.
Два є виходи для тебе, два рятунки, два ключі:
Якщо можеш ти людину вбити — вбий його вночі,-
Цим одвернеш ти від мене наглу смерть, страшні мечі.
Оповім тоді по правді, чом я в горі та в плачі.
А як ні — цієї ж ночі склич, не гаючись, людей,
Всіх ослів понавантажуй, щоб лишити край оцей,-
Від моїх нещасть великих засмутишся й ти ачей;
Прийде він і скаже люто: "З'їж сама своїх дітей!"

Автанділ, оце почувши, звівся, гордий і рішучий,
Булаву схопив рукою — о, який він був сліпучий! —
І сказав: "Цих справ уникнуть — був би злочин нестерпучий".
Ще на світі не родився інший муж, такий могучий!
Він Фатьмі сказав: "Людину дай, щоб знала вірний шлях,
Як пройти мені до нього, не блукаючи в полях,-
Не вважаю я, що рівен красень той мені в ділах.
Скоро знатимеш, що вдію,— прожени від себе жах".
Із рабів комусь звелівши провести його туди,
Жінка скрикнула: "Щоб згасли в серці полум'я й сліди,
То, забивши ту людину, зовсім визволи з біди:
Перстень мій на пальці в нього,— з ним до мене ти прийди".
Автанділ, минувши місто, став на березі морському,-
З брил червоних і зелених там звелися мури дому;
Унизу — палати сяйні, а вгорі на домі тому
Йшли тераси ряд за рядом в ладі гарному й струнку.
Раб, привівши Автанділа, показав на ці хороми,
Мовив: "Тут перебуває той, шукаємо кого ми.
Нагорі терасу бачиш, де стримлять колон огроми?
На терасі тій він завше спочиває від утоми".
Два воротарі при вході вартували. Не вдалося
Обминути їх тихенько,— шум порушив безголосся;
Витязь на рабів накинувсь, борюкання почалося,-
Він ударив їх лобами, помішав мозки й волосся.
ТУТ — УБИВСТВО АВТАНДІЛОМ ЧАШНАГІРА ТА ЙОГО ДВОХ ВАРТОВИХ
Спав господар, не збудившись. Автанділ в палац ввійшов,
Міцнотілий, струнокостанний, руки вимастивши в кров.
Він не дав йому підвестись, враз нечутно поборов;
Поваливши на підлогу, ніж схопив і заколов.
Сонце — він прихильним людям, ворогам — він звір і жах.
З перснем палець одрубавши, набік мертвого відтяг
І з вікна у море вкинув, щоб валявся на пісках,-
Там знайшов собі могилу той понівечений прах.
Не стривожило нікого вбивство, вчинене у тиші.
Я дивуюсь, що троянди дух солодкий гнівом дише,

Що він зміг ту кров украсти, вдіять вчинки найлютіші!
Як ввійшов він, так і вийшов з цього дому на узвишші.
Лев сказав, коли, мов сяйво, до Фатьми у дім вступив:
"Сонце більше не побачить той юнак,— його я вбив.
Раб твій може присягтися — бачив він, що там зробив:
Відрубав із перснем палець, ніж свій кров'ю окропив.
Розкажи ж, від чого в тебе ті плачі несамовиті?
Чим загрожував нам красень? Хочу знать цієї ж миті".
І Фатьма, до ніг схилившись, так промовила: "На світі
Ти єдиний міг зцілити рани серця, кров'ю вмиті.
Я, й Усен, і наші діти — живемо життям новим.
Як хвалу достойну скласти, леве, подвигам твоїм?
Кров його проливши, радість повертаєш нам у дім!
Розкажу я все докладно,— ти послухай, що повім".

ФАТЬМА ОПОВІДАЄ АВТАНДІЛУ ПРО ПРИГОДИ НЕСТАН-ДАРЕДЖАН

"В день Навроза в нашім місті, за звичаєм, як то й слід,
І купецтво не торгує, і ніхто не йде в похід;
Гарні одяги й прикраси одягає весь нарід.
І впорядкується пишний при царському дворі обід.
Ми, купці, в цей день приносим нашому царю дари,
Цар оддячує нас гідно тої слушної пори:
Десять день кімвали й арфи співом сповнюють двори,
На арені — кінські гони, гра в м'яча і гомін гри.
Тут Усен, мій муж, є здавна всім купцям за верховоду,
Я ж правую над жінками, із значного бувши роду.
Несемо, багаті й бідні, ми цариці на догоду
Подарунки, знак пошани від тубільного народу.
Ось надходить день Навроза. Ми прийшли в царські світлиці,
Принесли дари й дістали подарунки від цариці.
Там побувши, повернулись, всі веселі, милолиці,-
Жартували, розважались і заміжні, і дівиці.
В сад свій вийшла я надвечір. На уквітчаному галі
Із жінками сіла вкупі, щоб гуляти без печалі,
Привела співців — їх голос розбудив вечірні далі,
Грала, коси розплітала, розвивала я вуалі.

Прикрашали сад альтанки, так збудовані на схилі,
Щоб було з їх вікон видно наоколо моря хвилі.
Там і я, і все жіноцтво, молоді жінки й похилі,
Зібрались на дружню учту, на розваги, жарти милі.
Мов сестра, жінок купецьких частувала я приємно,
Та зненацька затужила, безпричинно і таємно,-
Це помітивши, всі гості порозходилися чемно.
Я лишилась,— серце туга, наче сажа, вкрила темно.
Розчинивши вікна, хтіла бачить обрії просторі,
Щоб розважитися трохи в дивно виниклому горі.
Раптом бачу: щось маленьке віддаля пливе на морі.
Звір чи птиця? — не збагну я, сил нема в мойому зорі.
Підпливає ближче. Ясно дивний човен бачать очі,-
В тім човні два чоловіки, чорні, наче поторочі,
Поряд стали, а за ними риси світяться жіночі.
Я вразилась. Човен тихо зупинився на узбоччі.
До землі приставши нишком, підтягли човна до саду,
Обдивились всю місцевість пильно спереду і ззаду,
Та не вгледіли нічого, що було б їм на досаду.
Зірко стежила за ними я із темного осаду.
Із човна велику скриню люди витягли й на рині,
Розчинивши, встановили,— вийшла дівчина із скрині,
Вкрита чорною вуаллю, вбрана в шати чорні й сині;
Так засяла променисто, як не сяє й сонце нині!
Обертаючись до мене, діва скелі освітила,
Сяйво щік її прослалось аж до краю небосхила.
Я склепила очі — знести блиск отой мені несила!
Щоб сховатися, на дверях я запону затулила.
Чотирьом рабам сказала, їх покликавши в альтанку:
"Подивіться, як індійці полонили сяйво ранку!
Підповзіть до них нечутно, вийдіть раптом з-за кружганку
І умовте їх продати нам за всяку ціну бранку.
А продать не схочуть — вбийте, заберіть в них сяйну діву,
Приведіть сюди той місяць, спритність виявіть сміливу!"
Поповзли раби. Почався торг про бранку полохливу,

Та не згодились продати чорні, збуджені від гніву.
Я з вікна дивилась. Бачу, що на згоду не пристали,
І гукнула: "їх забийте!" Вмить їм голови зрубали;
Трупи кинувши у море, навкруги красуні стали,
Повели сюди,— побігла я назустріч їм із зали.
Як ці чари вихваляти? Як таку красу забути?
Я клянусь,— вона мов сонце! Сонцю сонцем більш не бути!
Хто на це світило зможе, не засліпши, зазирнути?
Я готова ради неї полуменем спалахнути!"
Дряпала Фатьма обличчя, як свою кінчила мову,
Автанділ також заплакав в тишині її алькову.
Все забули ради неї; мов шалені, стали знову.
Сліз потоки розтопили снігу свіжого обнову.
Вдвох ридали. Витязь мовить: "Не мовчи, розказуй далі!"
Змовила Фатьма: "Я радо дівчину зустріла в залі,
Цілувала ніжне тіло, чорні скинула вуалі;
Покохала і здружилась я з красунею в печалі.
їй сказала: "Хто ти, сонце, звідки ти, з яких це пір
В ефіопському полоні володарка всіх сузір?"
Та вона не відказала, і, неначе на докір,
Сто потоків сліз пекучих затуманили їй зір.
Видно, дівчину мордують пильні розпити мої —
Плаче нишком, з глибу серця линуть стогони її.
На рубіни із нарцисів ллються слізні ручаї.
Я дивлюсь — і в мене серце мучать думи-палії.
Стиха вимовила діва: "Ти мені — як рідна мати;
Нащо вам мої пригоди, ці казки печальні, знати?
Я — мандрівниця незнана, злом засуджена до страти.
Як питатимеш мене ти — станеш богу дорікати".
Я сама собі сказала: "Це безумство малодушне,-
Так питати недоречно, турбувати сонце тужне;
Заклик мусить бути вчасний, а прохання — бути слушне.
Не питай же сонця, доки горе втихне непорушне".

ЯК ФАТЬМА ПРИВЕЛА НЕСТАН-ДАРЕДЖАН ДО СЕБЕ Й ОПОВІЛА ПРО НЕЇ УСЕНОВІ

Повела я сонцелику — як іще її хвалити? —
Та, клянусь, в своєму домі не могла те сяйво скрити,
Хоч усю її вгорнула у брокати й оксамити.
З вій зривався сніжний вихор; бив мороз трояндні квіти.
Повела її до себе, мов алое, світлолицю,
Заховала у покоях, як найбільшу таємницю.
Не казать про неї людям склала твердо обітницю;
Тільки я та негр-прислужник увіходили в світлицю.
Я не можу розказати про життя чудне й суворе,
Що жила ним діва, сльози проливаючи, як море.
Я кажу: "Не плач!", та діва сліз своїх не переборе!
Як живу без неї нині? Люте горе нам! О горе!
Як заходила до неї,— завше сльози там струміли,
І в очей пучини чорні вії падали, як стріли,-
Із озер черпала сльози повним келихом щосили,
Між коралів і агатів перли грали та горіли.
Не могла її спитати через сльози ті невпинні,-
Тільки їй скажу: "Одкрийся, з чого ти в такім тужінні?"
Як вже знову ллє алое сліз ключі кривавоплинні.
Стерпіти такі скорботи можуть лиш серця камінні.
Не потрібне їй ні ложе, ні прикрашення оселі,-
У вуалі лик сховавши, в тканки темні, невеселі,
Під чоло підклавши руку, так і спала без постелі.
Треба сотню раз просити, щоб взяла щось із тарелі.
Про вуаль повім тобі я, що красу вгортала слізну,-
В світі бачила я всякі цінні речі, розкіш різну,
Та не знаю, хто і з чого був зробив оту дивизну,
Тоншу за всілякі тканки, а міцну, немов залізну.
Довгий час в моєму домі проживала діва мила.
Я розкрити таємниці чоловікові не сміла:
"Знаю — зрадити він може, до лихого здатний діла".
Через те і походжала я замислена, несміла.
Так тоді я міркувала: "Як йому не розкажу —
Чим сама я їй пораджу, чим я їй допоможу?
Смерть мені, коли пізнає він про тайну та олжу!

Як я сяйво сонцерівне в таємниці збережу?
Що одна я вдію, бідна? Мій вогонь і так не згас.
Ліпше правду всю Усену розказати в слушний час,-
Хай мені він поклянеться, що ніде не зрадить нас:
Якби клятви не дотримав, то б уже душі не спас!"
Якось я прийшла до нього. Річ веселу з ним веду,
Враз кажу: "Тобі я тайну розказала б до ладу,
Та спочатку про мовчання клятву дай мені тверду".
Він клянеться: "Хай об скелі головою я паду!
Те, що ти мені розкажеш, я не розповім нікому:
Ані ворогу, ні другу, ні старому й молодому".
Все повіла я Усену, чоловікові незлому:
"Йди, побачиш сонцерівну, що прийшла до нас додому!"
Звівшись, він пішов за мною. Зразу подив і тремтіння
Він одчув, коли побачив діви сонячне проміння.
Мовив: "Що ти показала? Хто вразив моє видіння?
Бог нехай мене скарає, якщо це земне створіння!"
Відказала я: "Про неї не дізналася нічого,
Знаю тільки те, що знаєш з повідання ти мойого.
Вдвох благаймо! Хай розкаже,— мучиться заради кого,
Хай свою нам ласку явить, не повівшись з нами строго".
Ми ввійшли, ми намагались скласти їй достойну шану,
Ми казали: "Сонце, нас ти ввергло в муку полум'яну!
Як зцілити можна місяць, що в імлу сповився тьмяну?
Чом твої рубіни-лали стали схожі до шафрану?"
Чує діва чи не чує, заглибившись в тужні мрії?
Щільно стислася троянда і склепились довгі вії.
Сад, шатром шугнувши шумним, долі клонить коси-змії,
Сонце, схоплене драконом, нам не світить, нас не гріє, і
Не змогли її примусить, щоб вона нам відповіла;
Стала хмура, мов пантера,— лють її незрозуміла.
Завдали ми знов їй жалю, слізна злива забриніла.
"Я не знаю! Йдіть од мене!" — нам вона прошепотіла.
Вкупі з нею ми ридали, сліз потік по лицях біг;
Жалкували, зрозумівши недоречність слів своїх,

Заспокоювали діву — плач її поволі втих;
Принесли плодів їй трохи, та вона не їла їх.
Рік Усен: "Вона зціляє серце в мене від ураз!
Цим ланитам сонцесяйним чоловік завдасть образ, їх цілуючи.
Без неї біль зросте в сто двадцять раз.
Як дітей люблю я більше — хай господь заб'є їх враз!"
Вдвох ми довго подивлялись на красу її лиця,
Та пішли, і застогнали, і зітхали без кінця;
Йшли до неї, закінчивши справи, звичні для купця,
Бо навік в її тенета наші трапили серця.
УСЕН ПОВІДОМЛЯЄ ЦАРЯ ПРО НЕСТАН-ДАРЕДЖАН
Так і час минав поволі, дні минали й вечори.
Рік Усен: "Царя не бачив я ще з давньої пори;
Ти порадь,— піти до нього, занести йому дари?"
Я сказала: "Ради бога, як ти хочеш,— так твори".
Взяв Усен на блюді перли з самоцвіттям пополам.
Я казала: "Ти в палаці п'яну челядь стрінеш там.
Якщо скажеш їм про діву,— смерть мені і горе нам!"
Клявся він: "Хай меч виймають,— слову вирватись не дам".
Йде Усен в палац. Він бачить: цар на учті бучно п'є.
Виявляв завжди Усену цар зласкавлений своє,-
От і зараз, дар прийнявши, місце поруч він дає.
Глянь, яким купець підпилий нерозсудливим стає!
Пив Усен з царем багато, мов палаючи від спеки,
Пили й знову доливали срібні пугарі та глеки.
Не згадав купець, напившись, ні корану, ані Мекки!
Віслюкові нащо роги? Від троянди крук далекий!
Цар промовив до Усена, як були удвох вже п'яні:
"Звідки нам ти добуваєш ці каміння сяйвогранні?
Де береш ці пишні перли та рубіни полум'яні?
І десятої їх частки відплатити я не в стані".
Встав Усен, вклонився й мовив: "О великий царю й пане!
Живиш ти земні створіння, наче сонечко кохане!
Звідки статки, що їх маю? Хто знічев'я їх дістане?
Все моє майно і злото — все мені від тебе дане.

Ні, за дар оцей не дякуй,— маю іншу звістку дивну:
В мене є тобі невістка, годна бути за царівну,-
Сам зрадієш ти всім серцем, як побачиш сонцерівну;
Отоді вже заслужу я на подяку безсумнівну".
Що казати? Він порушив клятву, вірувань підпору,
Оповівши все про діву, сонце світу, радість зору.
Це подобалось цареві, душу втішило сувору,
Він звелів Усену зразу привести її до двору.
Я сиділа радо вдома, острах серця не смутив.
Раптом в дверях появився проводир царських рабів,
Шістдесят з ним слуг, як личить, за звичаєм, для царів.
Я здивовано сказала: "Ні, немарно він забрів!"
Привітавши, він промовив: "Фатьмо! Ось царя наказ:
Діву, що У сен сьогодні дав царю, веди до нас,-
Ми візьмем її з собою. Поспішай,— вертати час!"
Небо зверглося на мене, землетрус мене потряс.
Ще раз я перепитала: "Та про кого кажеш ти?"
Мовив: "Дав Усен цареві діву, образ красоти".
Вже нічого не поробиш — на загибель треба йти.
Затремтіла я. Немає сил ні встати, ні лягти.
Я ввійшла. Вона ридає, точить сліз невпинну зливу.
Я кажу: "О сонце! Маю долю чорну і зрадливу!
Небо вразило нас нині силою свойого гніву,-
Донесли на мене, вбили! Цар чекає вже на діву!"
Мовить: "Сестро, не дивуйся! Я інакшого й не жду.
Бо мені судилось знати тільки горе на роду;
Ти добра й не жди для мене — сподівайся на біду.
Не нове, а давнє лихо мучить душу молоду".
Із очей струміли сльози, мов перлини, гарні грою;
Сміло так звелась, як личить тільки тигру чи герою,-
Вже не радістю їй радість, а жура їй — не журою.
Прийняла чадру від мене, вкрила стан і лик чадрою.
Я метнулась до скарбниці, де скарбів є повна зала,-
Там взяла я самоцвітів, скільки знести їх здолала;
Ціле місто — ось є вартість перла кожного і лала.

їх, вернувшись, вклала в черес, ним її оперезала.
Я сказала: "Може, перли придадуться десь в полоні".
І, віддавши сонце слугам, лютий пал відчула в лоні.
Вийшов цар назустріч діві; місто — в кличах, в передзвоні.
Йшла вона, бліда, спокійна, не схиляючись в поклоні.
Глядачі за нею бігли, кричачи на всі лади,
Вартові не мали сили їхні стримати ряди.
Цар побачив кипарисну, що крізь площі йшла й сади,
І, здивований, промовив: "Сонце, ти прийшло сюди?!"
Кожен очі мружив,— сонцем всіх сліпила діва ця.
Цар пророк: "Я через неї обертаюсь на сліпця.
Де така краса зродилась з волі вищого творця?
Хто її, безумний, любить — в мандрах жде свого кінця!"
Посадивши поруч, мовив він солодкі їй слова:
"Розкажи нам: хто ти, звідки, що душа твоя хова?"
Та йому не відповіла діва, наче нежива,
І сиділа супокійно, і хилилась голова.
Що казав владар до неї — і не чула в ті хвилини,
Бо полинуло в ній серце десь до іншої країни;
Щільно стислися троянди, не розкрилися перлини,
І не знав ніхто з присутніх про таких скорбот причини.
Цар сказав: "Хіба сторонній біль її збагнуть зуміє?
Може бути дві причини, з котрих дівчина ця скніє:
Чи, закохана у когось, діва про обранця мріє
І, крім нього, ні до кого говорити не воліє;
Чи горить в цій мудрій діві пал святого обов'язку,
Обернувши біль не в болі, а поразку — не в поразку,-
І вона нещастя й щастя вже сприймає, наче казку:
Мисль, мов голуб, в неї прагне в інший край, по іншу ласку.
Дасть господь,— мій син вернеться переможцем із походу,-
Треба, щоб застав він сонця незмарнілу, повну вроду;
Хоч на повість найкоротшу, може, виманить він згоду.
Хай цей місяць тут темніє аж до сонячного сходу!"
Син царя — сказать я хочу — був звитяжцем добрим, смілим,
Незрівнянним щодо вдачі, гарний і лицем, і тілом.

Він тоді десь забарився, зайнятий вояцьким ділом,-
Це для нього батько вибрав діву, рівну лиш світилам.
Принесли їй одяг —і вкрилась у дівочі сповивала,
Наче самоцвіт сліпучий, красота її засяла,
Лалом всаджену корону на своє чоло поклала,-
Прикрасилася троянда сяйвом ясного кристала.
Цар звелів: "Одпочивальню приберіть для неї гоже!"
Там, із західного злота викуте, стояло ложе.
Цар великий, пан країни, і виборніші вельможі
Повели в хороми сонце, що розважити всіх може.
Дев'ять євнухів поставив він на варті вдень, вночі-
Сам же став бенкетувати, і гуляючи, й п'ючи,
І подякував за діву, дар Усену даючи.
Загриміли тулумбаси, засурмили сурмачі.
Довго пили та гуляли, довго учта ще точилась.
Діва ж сонячна казала: "Доля вбивча розгнівилась!
О, кому я тут дістанусь, як отут я опинилась?
Вб'є мене життя важчезне! Що зробить, щоб я звільнилась?
0 красо моя трояндна! Хочу я, щоб ще цвіла ти!
Я зумію, з ласки бога, ворогів своїх здолати.
Хто з людей розумних схоче приректи себе до страти?
Розум мудрому потрібен, щоб розбити мури й грати".
Кличе євнухів до себе, каже так про свій їм стан:
"Стоячи отут на варті, піддались ви на обман,-
Взять мене за наречену марно думає ваш пан,
Марно грають звучні сурми і гуркоче барабан.
Вам царицею не буду — сяє інша путь мені.
Хоч би був жених як сонце,— вашій не піддамсь бридні,
Не благайте ви даремно! Мрію я про інші дні.
Жити тут із вами вкупі — не примусите, о ні!
Вб'ю себе я неминуче, ніж встромлю у серце враз,-
Вам ваш цар тоді залишить на життя недовгий час.
Ліпше дам я вам досхочу перлів, лалів та прикрас,-
Звідси випустіть мене ви, бо інакше — смерть для вас".
Взявши перли й самоцвіти із захову потайного

1 рубінову корону, цей вінець чола свойого,
Віддала: "Беріть, та майте жаль до серця запального,-
Випустіть мене, здобувши в нагороду ласку бога!"
Так за лали підкупила тих жадібних слуг дівиця,-
Ні царя, ні кари злої раб продажний не страшиться.
Дали згоду, щоб таємно вийшла звідси сяйнолиця.
Глянь, що золото вчиняє, сатанинська патериця!
Спрага золота призводить до біди і зла на світі,
Хтиво скреготять зубами люди, од жади неситі;
Хай пливуть скарби щомиті — мало їх жадібній хіті!
Душам, що лиш злота прагнуть, вищі небеса закриті.
Євнухи звершили нишком тайні наміри її;
Раб один, із себе знявши, дав їй одяги свої;
Вийшли так, що не узріли їх сп'янілі гультяї.
Не потрапив місяць в пащу ненажерної змії.
Євнухи втекли за нею. Путь натрапивши знайому,
Діва наш знайшла будинок і гукнула: "Фатьмо!"
З дому Вийшла я, впізнала зразу, рада лику дорогому!
В дім ввійти вона не хтіла, щоб розвіяти утому.
Каже так: "Твій скарб не згинув — знадобивсь на викуп він,
Хай господь всевишню ласку дасть за це тобі взамін!
Не тримай мене, негайно дай коня, інакше — скін!
Цар, дізнавшись, скаже слугам мчать за мною навздогін".
Ліпшого коня свойого їй я вивела із стайні;
В діви, тільки сіла верхи, вщухли стогони відчайні,-
Так, в сузір'ї Лева сівши, сонце сипле блиски сяйні.
Що плекала я — пропало, зникли сходи урожайні!
Аж на другий вечір тільки містом поголос пішов.
Переслідувачі всюди гнались, мчали стрімголов.
Я на допиті сказала: "Мій будинок — їй не схов;
Якби тут знайшли втікачку,— хай беруть із мене кров".
Не знайшли її, з погоні засоромлені вертались.
Цар і всі його надвірні сумували, побивались.
Глянь на них: в лілові строї, у жалобу повдягались!
Сонце зникло,— ми відтоді повним сяйвом не втішались.

Про наш місяць повість — згодом. Оповім тобі відтак,
Чим загрожував той красень, що мерцем тепер закляк.
Горе! Я була козою, цапом був моїм юнак.
Жінку зганьблює розпуста, чоловіка — переляк.
Не люблю свого я мужа — він худий, немов з хвороби.
Чашнагір же був вельможа, витязь гарної подоби.
Ми кохалися, хоч зараз не вдягну по нім жалоби.
О, хоч келих крові з нього дав мені сміливий хто би!
Я йому про цю пригоду оповіла, божевільна,
Як втікала сяйнолиця, мов лисиця заневільна.
Він грозив все викрить,— недруг, а не друг, душа свавільна.
Та тепер — він труп німотний. Я врятована і вільна!
При побаченнях від нього скільки я загроз начулась!
Того дня, коли до тебе я з запрошенням звернулась,
Сповістив і він про намір завітати. Я жахнулась
І тебе не йти просила, щоб ця зустріч проминулась.
Не послухав ти, з'явившись з осяйним, грізним чолом.
Ви зустрілись — ти змагатись був готовий з юнаком.
Де тут вихід, де рятунок? Жах пойняв мене цілком.
Серцем всім він прагнув помсти, а не тільки язиком.
Якби ти його не знищив, вкривши смертним безгомінням,
Він би нашу тайну викрив, бо палав оскаженінням.
Гнівний цар мій дім одразу б сплюндрував своїм велінням,
І дітей пожерти б змусив, і звелів побить камінням.
Я віддячити не в силі,— хай віддячить божа влада!
Більш мене вже не злякає зір того лихого гада.
Я віднині славлю долю: згинув підступ, зникла зрада!
Я вже смерті не боюся! Ха-ха-ха, яка я рада!"
Автанділ їй рік: "Це правда! Так вже діється навкруг
З ворогів найгірший ворог той, хто вівся, наче друг
Мудрий серця не розкриє, уникаючи наруг Та тепер він труп.
Не бійся ні його, ні мстивих слуг.
Розкажи ж мені докладно, до якої сторони
Подалась красуня,— може, є звістки та новини?"
Знов Фатьма роняє сльози на серпанок пелени

"Згинув промінь, що, мов сонце, був освітлював лани'"

ФАТЬМА ОПОВІДАЄ АВТАНДІЛУ ПРО ТЕ, ЯК КАДЖІ ВЗЯЛИ НЕСТАН-ДАРЕДЖАН В ПОЛОН

Доле! Сатанинський підступ — ось таке єство твоє,-
Там зрадливості твоєї джерело невпинне б'є!
Де ти діла сонцерівну, що відраду нам дає?
Бачу я: у цьому світі все марнотою стає!
Мовила Фатьма: "Сховалось сонце, всесвіту світило,-
Увірвалось існування, і життя свій плин кінчило.
З тих часів безповоротно я поверглася в горнило,
І страждання сліз потоки із очей моїх точило.
Я, зненавидівши сина, дім увесь,— самотня плачу;
Як не сплю — про неї мрію, а вві сні її лиш бачу.
Той Усен, проклятий зрадник, за свою прокляту вдачу
Став гидкий — його прогнала, і його я винувачу!
Раз надвечір, як згасали сонця промені непевні,
Мимо чат міських пройшла я, мимо бідної харчевні.
Я її згадала,— серце вбили спогади плачевні,
І промовила: "Клену я чоловічі клятви ревні!"
Раб якийсь ввійшов до корчми, з ним три друзі —
зайшла браття. Раб по-рабськи був убраний,-
ті в дорожнє бідне лаття. Тут, на драхму взявши їжі,
сіли жваво круг багаття, їли, дружньо говорили, повні втіхи та завзяття.
Я прислухалась,— казали: "Добрі трунки і наїдки,
Та зібрались ми докупи,— невідомо хто і звідки;
Отже, кожен з нас повинен, щоб були всі інші — свідки,
Про свої діла й пригоди розпочати оповідки".
Втрьох ті виклали, що знали,— так ведеться вже давно
В мандрівців. Тут раб промовив: "Долю з неба нам дано.
Я зібрав для вас перлини, ви ж тут сіяли пшоно.
Бо моє оповідання — ліпше ваших всіх воно.
Я є раб царя Каджеті, владаря володарів.
Сталось так, що цар захворів,— недуг той його здолів!
Вмер сиріт розрадник дужий, охоронець всіх удів,
І взяла сестра царева доглядать його синів.

Дулардухт, хоча і жінка, управляє краєм гоже.
Хто раба її зачепить? Що їй підступи ворожі?
Вчить вона Росана й Родью — це її малі небожі,
А сама в Каджеті править,— їй скорились всі вельможі.
Десь сестра її померла — вість почувши цю сумну,
Стурбувалися вазіри: "Хто доклав би новину
їй про смерть лиця, що сяйвом осявало твердь земну?
Раб Рошак, що над рабами має владу головну".
Відповів Рошак: "Хай згину,— не знесу її плачу!
Я розбійником у поле ліпше зараз же втечу;
Там зберу багату здобич, погуляти дам мечу,
А, як втихне в неї горе, я назад сюди примчу".
Він скричав до нас, поплічних: "Я іду! Ходім за мною!"
Сто рабів найдужчих вибрав. Всі ми рушили юрбою,
Вдень грабуєм,— ніч на чатах не дає нам супокою.
З багатьох ми караванів скарб ділили між собою.
Ночі темної, глухої якось ми блукали в полі,
Раптом бачим,— блиск сліпучий осіяв усе в околі.
"Що, невже крокує сонце по землі на видноколі?" —
Так тоді ми міркували, з ляку й подиву схололі.
Цей казав: "Зоря світанку", "Ні, це місяць",— той казав.
Щоб розглянуть сяйний привид, ми, припавши аж до трав,
Обійшли його, обстали мовчазним півколом лав,-
І до нас раптово голос з того світу пролунав.
Голос мовив: "Хто ви, люди? Як вас звать?
Без остороги їду я гінцем в Каджеті з Гуланшаро!
Геть з дороги!" Підійшли ми, це почувши, і зімкнули круг облоги,-
Перед нами виник в сяйві вершник, хмурий від тривоги.
Ми побачили обличчя, наче блискавку прозору,-
Грало сонячне проміння серед темного простору;
Розпочав тоді із нами привид бесіду сувору,
І агати вій стрілчастих осявало сяйво зору.
Ми слова йому казали ніжномовні, не грізні,
Він не був рабом. Не зразу розібрались ми в брехні,-
Перший з нас Рошак побачив, що це жінка на коні;

Він не дав їй, в бран забравши, знову зникнуть вдалині.
Ми казали їй: "По правді розкажи діла свої:
Хто ти є, чия ти, звідки і в які ідеш краї?"
Та мовчить вона, лиш ринуть сліз пекучих ручаї.
Жаль дивитися на місяць в пащі лютої змії!
Нам це сяйво полонене не промовило нічого —
Не сказала, звідки родом і страждає через кого;
їде мовчазна й печальна, дивиться сердито й строго,
І такий у неї погляд, як у василіска злого.
Нам Рошак сказав: "Не ждіте ви на відповідь негайну,-
Видно, людська річ не може викласти цю дивну тайну.
Бог ласкаво ощасливив нашу пані добродайну —
Він для неї шле дарунком полонянку незвичайну.
Бог воліє, щоб ту діву повели ми до цариці,-
Дасть вона за цей дарунок щедру сплату із скарбниці;
Все одно нам од владарки не сховати таємниці,
Лиш завиним перед нею, і зганьблять нас вчинки ниці".
Ми погодилися зразу, марних чвар не почали,
Шляхом знов назад в Каджеті нашу бранку повели,
Всяких бесід надокучних з нею більше не вели;
А вона ридала,— сльози по щоці її текли.
До Рошака я звернувся: "Відпусти хоч на часину
Ти мене у Гуланшаро,— я вернусь, тебе не кину".
Він пустив, і я поїхав; я тут маю шовк — частину
Заберу його й вернуся знов назад, в свою країну".
Всім подобалася повість про діла такі чудні,-
Кожне слово я почула, хоч стояла вдалині,
І зі слів його впізнала риси діви осяйні.
На всі драхми, повним коштом радість сплачено мені.
Я того раба до себе повела тієї ж миті. Попросила:
"Що казав ти,— повтори слова мені ті".
Повторив він все, нічого не міняючи у звіті,-
Повість ця мені, півмертвій, сил дає прожить на світі.
Чорних двох рабів я мала, знаних скрізь, як чаклуни,
Що могли ввійти і вийти невидимими вони,

їх послала я в Каджеті: "Не баріться,— з далини
Не вертайте, не пізнавши десь про неї новини".
За три дні вони вернулись, чаклуни та мудраї:
"В путь там рушила цариця за моря в якісь краї;
В неї діва, що на людство сипле промені свої,-
За недолітка Росана вже засватали її.
Дулардухт звеліла: "Діву видам заміж за Росана
Лиш тоді, коли у серці згасне пал і зникне рана;
Доки я вернусь додому — хай тут жде на милодана".
В неї раб єдиний — євнух; житлом в неї — башта тьмяна.
В путь з царицею зібрались чаклуни, причар митці,
Щоб на ворога не трапить, не зблукать на манівці.
Залишилась в місті варта — найхоробріші бійці.
Час іде,— вже мають скоро повернутись мандрівці.
Місто Каджів — нездоланне. Мур обвівсь навкруг твердині,
Ще й стримить над містом скеля,— тайний хід є в скелі нині,
Можна ходом тим пробратись аж до башти на вершині,
Де красуня сонцелика пробував в самотині.
Варта з витязів суворих коло входу стала там,
Десять тисяч мечоносців, осторога ворогам,
Ще й три тисячі сторожі коло трьох фортечних брам...
Ти на полонене серце не вдягай кайдани сам!"
Осяйного Автанділа хоч гризе печаль стара,
Та від слів оцих приємних трохи зменшилась жура,
Радо він уславив бога, образ вічного добра:
"Звістку радісну і щасну кажеш ти, чиясь сестра!"
Він Фатьмі сказав: "Достойна на любов тепер мою ти,
Бо твоя жадана повість увільнила нас від скрути,
Але дай мені ще більше про Каджетію почути:
Як безплотний каджі може на людину схожим бути?
Жаль за дівою збудила оповідь твоя сьогодні,
Але що ж безплотні каджі учинити жінці годні?"
Змовила Фатьма: "Так знай же,— то не духти химородні,
А лиш люди, що обрали житлом скелі та безодні.
Каджами цей люд назвали, бо в їх місті верховодять

Люди, вправні у чаклунстві, що могутньо химородять;
їх ніхто і не зачепить, самі ж всюди людству шкодять.
Всі, що йдуть боротись з ними,— в сліпоті й ганьбі відходять.
Знають чар таємних силу; супротивних засліпляють,
Кораблі у хвилях топлять, в морі вихорі здіймають,
Воду сушать і по водах, мов по землях, походжають.
Схочуть — день без сонця гасне, схочуть — пітьму осявають.
Звуть їх каджами за люті їхні чари й ворохоби,
Хоч вони, як всі ми, люди, людські маючи подоби".
Автанділ сказав: "Зцілився дух мій, наче од хвороби,
Бо звістки, отут почуті, всі припали до вподоби".
Автанділ в сльозах невпинних серцем всім уславив бога:
"Боже, дякую тобі я, бо від тебе — допомога!
Слави й величі твоєї проказать устам не змога,-
Ти даруєш з неба ласку, й доля зміниться убога".
Славив бога: добрі вісті принесла йому ця повість,
Та Фатьма вже запалила в серці хтиву буйнокровість,-
Мусить пал її терпіти Автанділ, приспавши совість,
Мусить зносити лик сонця поцілунків гарячковість.
П'є Фатьма відраду, лігши з Автанділом тої ночі,-
Витязь стан її до себе пригортає неохоче.
Тінатін свою згадавши, тайним трепетом тріпоче,-
Звідси вирватись у безвість знавісніле серце хоче.
Ллються в море тайні сльози, сліплять очі силаю,-
Чорний вир агатний човен закрутив в крутінь свою.
Він казав: "Коханці, гляньте: був я рівен солов'ю,
Та, з трояндою розставшись, став я круком на гною".
Розтопить могла б каміння сліз рясних ріка кривава,-
Між троянд її спинила вій агатових застава.
Солов'єм Фатьма раділа, запобіглива й ласкава,
Бо, троянду стрівши, мріє солов'єм зробитись ґава.
Розсвітало. Сонце світу стан смуглявий свій омило
У купелі. Жінка внесла одягти на гарне тіло
Пишний стрій, чалму, білизну, що ясніла свіжо й біло:
"Все візьми ти, не соромся,— забери, що серцю мило".

Автанділ рішив: "Сьогодні я свою відкрию тайну".
Досі він вдягав одежу, для значних купців звичайну,
А тепер вдягнув обнову витязівську, злотосяйну.
Лев став сонцем. Всі узріли переміну в нім негайну.
Принесла Фатьма для учти різні страви та напої.
Автанділ, убраний пишно, появився у покої.
Мовила Фатьма, узрівши, що він зняв купецькі строї:
"Людям, що про тебе марять, втіхи ти додав нової!"
Захватом Фатьму впоїла красота його чудова,-
Він в душі своїй всміхався, не промовивши ні слова:
"Ні, про мене їй нічого не сказала ця обнова".
Що робить йому? За нього жінка ця на все готова.
Розійшлися по обіді. Витязь вирушив додому,
Він вина напився й зразу ліг заснути, збути втому.
Аж увечері проснувшись, встав у блиску осяйному,
Запросив Фатьму до себе: "Радий гостю я нічному".
Автанділ, Фатьму зустрівши, чує зойк її палкий:
"Той, чий стан, немов алое, смерть несе душі моїй".
Садовить її він поруч, стеле килима він їй;
На садок троянд лягає тінь од хатки довгих вій.
Автанділ їй каже: "Фатьмо, все про тебе знаю я,-
Від новин цих затремтиш ти, мов жалить тебе змія,
Та повинна знать ти правду, хто я є, моє ім'я.
Чорні пущі вій агатних — там таїться смерть моя.
Ти гадаєш, що купець я і веду цей караван,-
Ні, я є воєначальник, володар мій — Ростеван.
Я — водій всіх військ, що гідні прославлять царевий сан,
Всіх скарбниць і всіх зброярень розпорядник я і пан.
Знаю, ти — мій друг надійний. Де ще є такі серця?
Цар мій доньку має,— рівен сонцю блиск її лиця.
То вона мене мордує, і мене красуня ця
Надіслала в мандри,— кинув я царя, її вітця.
Я, шукаючи ту діву, про яку казала ти,
В пильних розшуках невпинних обійшов усі світи,-
Зміг закоханого в неї лева зблідлого знайти.

Він терзає власне серце від журби і тяготи".
Автанділ Фатьмі повідав, що причиною було,
Щоб укрив у шкуру тигра Таріел своє чоло.
Каже він: "Бальзам ти маєш, що душі загоїть зло,
Що зрятує вії чорні, наче ворона крило.
Якби вдвох з тобою, Фатьмо, ми йому допомогли,-
Може, ті зірки б звільнились від розпачливої мли.
Нас удвох би прославляли люди піснею хвали,
Бо тоді б коханці, певне, одне одного знайшли.
Щоб в Каджеті надіслати, дай свойого чаклуна,-
Понесе він вість, з якої діва втішиться сумна.
Будем ми отак чинити, як порадить нас вона;
З ласки бога, нам скориться та каджетська сторона".
Мовила Фатьма: "О боже! В дивних свідчусь я ділах!
Подвиг, що про нього чую, грані вічності досяг!"
Раб-чаклун з'явився чорний, наче ворон, віщий птах.
Витязь рік: "Іди в Каджеті, не страшись, що довгий шлях.
З мудрощів твоїх чаклунських мусить бути нам користь:
Загаси вогонь палючий, що серця нам люто їсть,
Новину цілющу сонцю ти повинен розповість".
Відказав той: "Вам я взавтра принесу жадану вість".
ЛИСТ, ПИСАНИЙ ВІД ФАТЬМИ ДО НЕСТАН-ДАРЕДЖАН
Пише так Фатьма: "О сонце! О світило всеземне,
Що всіх палить, хто до нього тільки поглядом сягне,-
Красномовне, величаве, милозоре, осяйне!
О кришталь і лал, в намисто щільно сплетені одне!
Хоч мені не розказала, звідки ти і хто ти є,
Та тепер, пізнавши правду, серце щастя зазнає.
Втишить безум Таріела повідомлення твоє,-
Хай фіалкою цвітеш ти, він трояндою стає!
Ось прибув сюди до тебе Таріела побратим,-
Автанділ, арабський витязь, що завзяттям запальним
Славен всюди. Він чекає на листа твого затим,
Щоб потішила нас, мудра, ти посланням докладним.
Наш слуга іде до тебе, щоб нам відповідь дала ти:

Що в Каджеті чути? Скоро мають каджі повертати?
Скільки війська у залозі — ми повинні точно знати.
Хто правує над вояцтвом? Чи потужні в місті чати?
Що про це ти тільки знаєш,— все вклади в своє послання,
А коханому твоєму передай хоч знак вітання.
Відтепер уже на радість оберни свої страждання,-
З ласки бога, вас з'єднаю, гідних щирого кохання.
В тебе, лист мій, бистрі ноги,— поспішай же в дальню даль!
Заздрю я тобі — побачиш ти рубіни і кришталь;
Ти щасливіший за мене: очі ті,— моя печаль,-
Стануть там тебе читати. Чи тобі мене не жаль?"
Лист Фатьми взяв раб, почувши слово, вимовлене нею:
"Ти красуню сонцерівну вісткою потіш моєю".
Одягнув чаклун на тіло смарагдових барв керею,
Тої ж миті зник, шугнувши над дахами, над землею.
Він летів, як линуть стріли, з лука пущені уміло,
І, коли досяг Каджеті, тільки-тільки звечоріло.
Повз озброєну сторожу він пройшов незримо й сміло
І віддав послання сонцю, що в ув'язненні смутніло.
Вільно він пройшов крізь брами, перед ним розкрився вхід,-
Вліз до башти він, патлатий, чорношкірий страховид,
Аж злякалась полонянка, як узріла негра вид.
Став троянди цвіт шафраном, а фіалки цвіт поблід.
Негр промовив: "Не лякайся, не мана я з того світу,-
Раб Фатьми я, що до тебе прилетів з листом привіту;
Прочитай цей лист — потішить він тебе, журбою вбиту,-
Поспішає промінь сонця до трояндового цвіту".
Сонцелика здивувалась, що Фатьма їй шле звістки,-
Мигдалі очей розкрились, затремтів агат хисткий.
Власноручно раб оддав їй гарно писані листки,-
Лист читала і зітхала, сліз роняючи разки.
Так раба спитала: "Хто там йде на розшуки за мною?
Хто пізнав, що я існую, персть топчу іще ногою?"
Відповів він: "Всім, що знаю, поділюся я з тобою:
Ти пішла — померкло сонце, огорнулись землі тьмою.

З того дня Фатьма страждає — в неї в серці лютий спис,
Сльози в неї по обличчю аж до моря ринуть вниз.
Якось раз уже Фатьмі я вість про тебе був приніс,-
Свідком бог,— вона відтоді не спиняє зливи сліз.
Та прийшов до неї витязь уродливий, вбраний гарно
, І вона йому повіла, як тебе шукає марно.
Він і є шукач твій смілий, що поводиться владарно;
Він мені звелів од тебе вість принести незабарно".
Діва каже: "Чоловіче, ти не зрік брехливих слів,-
Але як Фатьма дізналась, хто мене сюди привів?
Так, десь є той, що роздмухав в мене омахи вогнів!
Як кипить це бідне серце,— хай би лист мій розповів!"
ЛИСТ, ПИСАНИЙ ВІД НЕСТАН-ДАРЕДЖАН ДО ФАТЬМИ
"Пані й мати! Ось пишу я, сонцелика, цей одвіт.
Ти, дорожча, аніж мати, подивись, що робить світ
Із своєї бранки, з мене,— збільшив жаль, обтяжив гніт!
Тільки нині маю радість: лист од тебе, твій привіт.
Ти від двох нечистих духів вже колись мене звільнила,
А тепер мене обсіла лютих каджів тьмуща сила,-
В бран вони мене забрали, і звільнитися — несила.
Гинуть всі мої надії, що в душі своїй носила.
Новини які б ви інші від нещасної почули?
Ще нема цариці каджів, ще і каджі не вернули,
Та вояцтво тьмочисленне скрізь тримає караули.
Знай, що розшуки найдужчі тут нічого б не сягнули.
Той, хто там мене шукає,— марно втоми зазнає,
Марно мучить ради мене серце спалене своє;
Заздрю я — він бачив сонце, що промінням виграє.
Ах, без милодана стало тягарем життя моєї
Я раніш свої пригоди у собі ховала тайно,
Бо язик не міг промовить, як страждала я безкрайно.
Зглянутись на мене прошу я коханого відчайно,-
Хай від розшуків зречеться! Так йому і передай-но.
Хай він має жаль у серці до коханого створіння,
Бо коли він вмре, я стріну смерть подвійну від тужіння.

Ні, мені нема рятунку,— долі отаке веління.
Якщо він зневажить долю, вб'є мене її каміння!
Просиш ти йому прислати знак якийсь від мене нині.
Шлю йому шматок вуалі, найдорожчої святині,
Бо на дар його дивитись — в мене радощі єдині,
Хоч, немов моя недоля, чорні барви в цій тканині".
ЛИСТ НЕСТАН-ДАРЕДЖАН ДО ЇЇ КОХАНОГО
До укоханого пише і зітхає з непокою,-
Полум'я палюче в серці гасне, зрошене сльозою;
Лист складає, що всі душі вмить пронизує стрілою;
Розкривається троянда, і кристали сяють грою.
"Любий мій! Я власноручно слово списую по слові,-
Стан гнучкий — пером для мене, а чорнило — з жовчі й крові.
А папір — серця то наші, разом з'єднані в любові.
О ти, серце, чорне серце! Ти, закуте, будь в закові!
Бачиш, любий мій, що діє світ оцей, його діла!
Скільки б сяєво не сяло, та для мене скрізь імла.
Мудреці ганьблять немарно світ, юдоль плачу і зла!
Горе, горе! Як без тебе існувати я змогла?
Роз'єднав нас, мій коханий, світ і час, проклятий тричі,-
Не судилось радо глянуть одне одному у вічі!
Що зробити може серце, мов списом пробите в січі?
Розум мій розкрив для тебе мрії й мислі таємничі.
Присягаюсь світлим сонцем, в мене зникла і надія,
Що живий ти, бо й у власнім вже зневірилась житті я,
Та, дізнавшись, прославляла милість бога-чудодія,-
Радість зваживши із горем, спалахнула марна мрія.
Ти живий — цього вже досить, щоб у серці зник одчай,
В серці, зараненому тяжко, в серці, спаленому вкрай.
Ти про мене, що вмирає за тобою, хоч згадай,-
Тут в журбі моє кохання виростає, наче гай.
Повість днів моїх для тебе тут описувать — несила,
Бо ця повість неймовірна і язик би мій зморила.
Раз мене Фатьма від горя — з ласки божої — звільнила,
Нині ж світ, як личить світу, знову кинув до горнила.

Він тепер ще збільшив горе, долучив до болів болі;
Мук моїх різноманітних, видно, світу не доволі,-
Знов у каджів непоборних опинилась я в неволі.
Все, що сталось з нами, любий,— все це справи злої долі.
Я сиджу в гірській фортеці — не сягти до мене й оку,
Через хід у скелі можна в тверджу вибратись високу;
День і ніч отут сторожа ходить з того, з цього боку,-
Вб'ють вони всіх супротивців, підступить не давши й кроку.
Ти гадаєш, що до інших рівне військо це вороже?
Не наклич такого горя, що мене забити зможе,-
Я тебе побачу мертвим, і в огні душа знеможе!
О, зречись мене! — хай серце на каміння стане схоже.
Не сумуй ти, мій коханий, побиватись перестань,
Що якийсь інакший ловчий заполює бідну лань.
Я не житиму без тебе, не знесу тяжких страждань:
Чи встромлю кинджала в груди, чи зі скелі кинусь в хлань.
Присягаюсь я, що зірка є тобі навіки вірна,
Хоч би від трьох сонць укупі їй стелилась блесть незмірна!
Кинусь вниз — стоїть над хланню ця моя тюрма нагірна.
Помолись: хай дух мій прийме неба глибина прозірна!
Помолись за мене богу, щоб звільнив мене з плачу,
Щоб послав мені він крила,— в ясний світ я полечу,
Від страждань в землі, в повітрі, у воді, в огні втечу,
Блиском сонячного сяйва там свій зір озолочу!
Чи без тебе, частко сонця, світить сонце милозоре?
Ні, бо ти з ним злитий, Леве, Зодіаку світла зоре!
Там, на сонці,— наша зустріч, там осяєш серце хворе.
Буде смерть мені солодка, бо життя гірке й суворе.
Я, тобі віддавши душу, розіб'ю життя кайдани,-
Лиш любов в серцях сховаєм ми, навічні милодани.
Горе! Спогади про тебе рани змножують на рани,-
Ради нашої любові, не вбивайся, мій коханий!
Йди до Індії, до батька,— потребує втіхи він,
Сам безсилий, ворогами замкнутий зі всіх сторін.
Звесели його,— він гине від недолі перемін,

І про мене, бідну, згадуй, що за тебе йде на скін.
Годі долі дорікати, годі скаржитись на муки!
Знай,— від серця йде до серця щира правда, без ошуки.
Прагну вмерти через тебе,— хай закрячуть хижі круки!
Доки житиму, невпинно я ридатиму з розпуки.
Глянь, пізнай,— це край вуалі, що мені дарунком дав,-
Хай би він тобі за згадку про кохання наше став.
Світ лиш це мені зоставив, хоч багато обіцяв,-
Круг звернув семинебесний, нам безжальний вирок склав".
Лист до любого кінчивши й застогнавши, діва мила
Відірвала шмат вуалі; їй коса чоло укрила,-
Гарні пахощі алое злива кучерів точила,
Пах духмяний проливали чорні воронові крила.
Рушив раб у Гуланшаро, зник у сяєві простору
І прибув тієї ж миті він до Фатьминого двору.
Автанділ узрів, що доля довершила справу скору,
І прославив щиро бога, розпростерши руки вгору.
Він сказав Фатьмі: "Наш задум вчасно вивершили чари.
Чи складу я на подяку гідні діл твоїх віддари? Я іду.
Часу немає для дозвілля та забари,— Приведу сюди в
Каджеті мужа — вісника покари".
Пані мовила: "О леве! Знов страждання полум'яне,-
Серце з світлом розстається, тож темнішає і в'яне:
Я шалію через тебе, та мене не жалуй, пане,
Поспішай,— прибудуть каджі, тяжче битися вам стане".
Скликав він рабів Фрідона, що жили отут із ним,
Мовив: "Ми були мерцями, зараз дух наш став живим,-
Ми почули те, що чути серцем прагнули своїм;
Ворогів нещасних наших втопчем в прах, розвієм в дим!
До Фрідона йдіть, цю повість в докладну вкладіте річ;
Я його не можу бачить,— кваплюсь я до інших стріч.
Хай напружить він свій голос, переможний кликне клич!
Обіцяю вам віддати здобич всю з майбутніх січ.
Борг великий перед вами маю я,— це знаю й бачу;
Як зустрінуся з Фрідоном, іншим чином вам оддячу,

А тепер лиш скарб піратський, що забрав я, на роздачу
Вам призначив — окрім цього, зараз більше не настачу.
Чим іще я обдарую самовідданих людей?
Корабель віддам їм, повний найкоштовніших речей".
Мовив: "Взявши це, рушайте в світлі днів, у тьмі ночей,-
Побратимові Фрідону передайте лист оцей".
ЛИСТ АВТАНДІЛА, ПИСАНИЙ ДО ФРІДОНА
Написав: "Фрідоне славний! Владарів владар незмірний!
Міццю й серцем леворівний! Виблиск сонця неозірний!
Цар могутній, що плюндрує супротивців стан невірний!
Цей привіт тобі гавкоче побратим твій, брат покірний.
За всі злидні пережиті я одержав нагороду:
Все задумане кінчилось на добро мені й догоду,-
Я пізнав про сонцерівну; розповівши цю пригоду,
Втішу лева, що у пеклі палить власну душу й вроду.
Сонце трапило до каджів, до каджетського полону,-
Дощ кристальний ллють нарциси по трояндовому лону.
Йти туди — це гра, хоч треба подолати перепону:
Каджі десь пішли, та військо стане там на оборону.
Серцем радим я втішаюсь, сльози висохли поволі:
Там, де ти і брат твій вкупі,— всі завади марні й кволі,
Бо, аби ви захотіли, все піддасться вашій волі;
Проти вас не те що люди, навіть скелі никнуть долі.
Ну, пробач,— тебе не можу бачить я, бо йду в дорогу,
Щоб, не гаючись, звільнити зірку, бранку ту небогу.
Вдвох повернемось ми хутко, тож радій, облиш тривогу!
Що іще додати? Брату братню ти подав помогу.
Тут рабів твоїх не зміг я вшанувать за їх діла,-
Потішайся ти, бо служба добра нам од них була.
Тим, хто довго жив з тобою, всяка слава замала:
"Образ зроджує свій образ" — давня мудрість так рекла".
Він, фіалкововолосий, лист згорнувши у сувій,
Передав рабам Фрідона цей привіт і заклик свій,
Наказав їм розказати, ще яких зазнав подій;
За дверима із коралів грав перлин прозорих рій.

Автанділ шукав баркаса до потрібних місць пливти,
Корабля знайшов, і сонце в путь пустилось до мети,-
Жаль було Фатьму лишати на страждання самоти;
З ним прощавшись, ключ кривавий став з очей у всіх текти.
І Фатьма, й Усен, і слуги сльози зливою точили,
Всі казали: "Сонце! Сяйвом ти палило нас щосили,-
Нащо тьмою знов поймаєш, ідучи за небосхили?
Руки ж це твої розрили передчасні нам могили!"

ВІД'ЇЗД АВТАНДІЛА З ГУЛАНШАРО ТА ЙОГО ЗУСТРІЧ З ТАРІЕЛОМ

Автанділ, пропливши морем на якомусь кораблі,
Далі верхи, вже самотній, путь верстає по землі,-
Принесе він Таріелу радість, вигоїть жалі;
Він надіється на бога, що здолає чари злі.
Сходить літо і плекає вруна піль та зела гір,
Час побачення віщує цих троянд рясний убір!
Сонце йде на тропік Рака по дорозі між сузір.
Він зітхнув, узрівши квітку, що не бачив з давніх пір.
Грім гримить, криштальні роси ринуть з хмар на персть тверду.
Він трояндами-губами стис троянду молоду
І казав: "Од тебе, квітко, я очей не одведу
І до тебе, замість діви, тиху мову поведу".
Пригадавши побратима, умивався він в сльозах,-
Так верстав до Таріела свій тяжкий, далекий шлях
По пустелях, по дібровах, по місцях, що родять жах,-
І на тигрів, і на левів полював у комишах.
Вдалині узрів печеру. Проказав: "Он ті місця,
Де мій друг і я невпинні сльози лляли без кінця.
Все скажу йому, як стрінусь з ним лицем я до лиця,
Та, коли його немає,— марні муки мандрівця!
Якщо вдома він, то, певне, десь подався у журі,
Наче дикий звір, бродити від зорі і до зорі.
Треба тут його шукати, обдивитись чагарі".
Наоколо він поглянув, зупинившись на горі.
По полях помчався далі, пісню весело співав,
Викликав він друга вийти з хащів темних і з галяв.

Вдалині з'явилось сонце, лик чудесний засіяв,-
Між густого очерету Таріел з мечем стояв.
Таріел, забивши лева, меч свій вимастив у кров,
Відпустив коня й повільно очеретником ішов.
Автанділа клич зачувши, він, здивований, сходов,
Подивився і, впізнавши, кинувсь бігти стрімголов.
Він помчав до побратима, меч жбурнувши в очерет.
Скочив з огиря прибулець, рівний сяйвом до планет,
І в обіймах стиснув друга, радо кинувшись вперед;
Голоси троянд розквітлих стали барвою — як мед.
Буйнопишними словами Таріел заголосив:
"Червецем агатну зарость струм кривавий
прикрасив, Сліз потік невичерпанний цвіт алое заросив!
Я узрів тебе і марно вісім туг в собі носив!"
Таріел отак ридає, Автанділ же, сміючись,
Розтуляє вуст корали, сяють зуби, перлів низь;
Каже: "Маю втішні вісті я для тебе,— посміхнись,
Щоб троянди в'ялі знову свіжим цвітом узялись".
Таріел сказав: "О брате! Ти мене потішив сам!
Досить з цього,— всю відраду дав уже моїм очам!
Можеш більше не казати: бог найкращий шле бальзам.
Що з небес високих сходить, тільки те й дається нам!"
Недовіри Таріела Автанділ не переніс,-
Зразу ж вирішив сказати вість, яку сюди приніс;
Вийняв він вуаль тієї, що струнка, мов кипарис,-
Таріел, цей дар впізнавши, з рук схопив його й притис.
Він, листа впізнавши почерк і вуаль — цей талісман,
Притулив до них обличчя, і лице сповив туман,
Дух полинув, вій агати нахилив чуття буран;
Мук таких не зніс би Каїс, їх не зніс би й Саламан!
Автанділ узрів: як мертвий, Таріел звалився з ніг.
Красномовному на поміч побратим мерщій побіг,
Та понищеному палом помогти уже не міг,-
Дар коханої узрівши, вражений юнак знеміг.
Милозвучний плач і стогін в Автанділа витис шал:

Рвав він воронові крила, вбитий горем наповал,
Тяжко молотом з алмазу розбивав гранчастий лал,
Звідти ринули потоки, що багріли, мов корал.
Дивлячись на Таріела, дряпав він лице прекрасне:
"Як наважився я, ^безумний, на сповіщення невчасне?
Хто, ллючи так раптом воду, гасить полум'я невгасне?
Наглих радощів не може серце стерпіти нещасне!
Я забив свойого друга! Я достоєн глуму й сміху,
Бо, безтямно учинивши, вбив свою єдину втіху.
Люди, у ділах квапливі, завше служать тільки лиху.
Небучна розважність краща від уславленого спіху".
Таріел лежав, як попіл, втративши життя й сліди.
Автанділ пішов у хащі, скрізь шукаючи води,-
Він побачив кров левину,— взяв її, приніс сюди
І на груди бризнув — лалом став блакит, цей знак біди.
Кров'ю лева груди лева тричі він змочив підряд;
Затремтіли вії друга, мов стрільців індійських ряд,-
Він розплющив очі, сили повертались назад,
І заграв блакиттю промінь, виблиск місячних принад.
Взимку в'яне цвіт троянди від вітрів, дощів і мряк,-
Влітку сонце палить квіти, сушить пагонці гілляк,
Але соловей не тихне, сівши на трояндний крак.
Жар пече, мороз морозить,— рани ниють так і так.
Серцю людському так само не вгодити — все одно,
Чи в розраді, чи в печалі,— завше в безумі воно,
Завше зранене, й ніколи щастя серцю не дано!
Хто себе довірить світу, ворог той собі давно.
Таріел на лист поглянув, що прирік його на скін,-
Він шалів, листа читавши, клекотів кривавий плин,
Мерхнув, гаснув промінь денний, очі сліпли від сльозин.
Автанділ сердитий звівся, став картати друга він.
Він казав: "Людина мудра не ведеться так, як ти! —
В час, коли радіти треба, нащо скніти з тяготи?
Нум, рушаймо! — ми повинні сонце втрачене знайти,-
Приведу тебе я скоро до жаданої мети.

Нині личить нам радіти, серце мужнє потішати,-
Тож на коней ми сідаймо до Каджеті вирушати;
Хай ведуть мечі нас наші,— розженімо їхні чати,
Покладімо каджів трупом,— що нам стріли та булати?!"
Вщухнув безум Таріела, зміг на друга він дивиться,
Із очей його сяйнула чорно-біла блискавиця,
Він світився — крізь рубіни сонця промінь так ясниться.
Обдаровує достойних бога щедрого десниця!
Він казав до Автанділа, вдячна річ його була:
"Годен ти похвал мудріших,— що тобі моя хвала?
Оживив зів'ялу квітку ти водою з джерела,
Зупинив ту слізну зливу, що з нарцисів потекла.
Я віддячити не можу,— хай тобі віддячить бог,
Бо в моєму серці нині вже ручай кривавий всох!"
Сівши верхи, заспівали і назад помчались вдвох,-
Щастям світ Асмат наситить, зголоднілу від тривог.
Он сидить Асмат печальна край печери, як вві сні,
Лиш в сорочку вбрана, знявши з себе одяги тісні.
Раптом бачить Таріела, з ним на білому коні
Бачить витязя,— лунають солов'ями їх пісні.
Завше брат її вертався, сліз рясних ллючи струмок,-
Зараз чує: він співає голосніше від пташок.
Перелякана, мов п'яна, йде вперед вона на крок,-
Серце ще її не знає найвідрадніших звісток.
Сміючись, аж сяють зуби, їй гукають догори:
"Гей, Асмат, ось ми дістали неба радісні дари,-
Місяць втрачений знайшли ми, дочекалися пори,
Що вогонь нам згасить доля, радість дасть замість жури!"
Автанділ з коня зіскочив; на Асматині привіти
Він простер обійми,— хилить стан алое пишні віти.
Стала дівчина прибульця цілувати, сльози лити:
"Що розвідав ти? Благаю, плачу я,— скажи мені ти!"
Автанділ Асмат журливій дав листа від господині,
Вість од зблідлого алое, звістка від зорі в пустині.
"Ось її послання,— мовив,— ти журбу покинь віднині:

Сонце сходить вже і сяйвом розжене похмурі тіні".
Почерк дівчини впізнала у листі Асмат ураз,-
Затрусилась, жах і подих їй завдав нових ураз,
З голови до ніг нещасна тріпотіла раз у раз, Простогнала:
"Що я чую? Правда це? — скажи ще раз!"
Автанділ сказав: "Не бійся,— це лиш істина сама.
Наступає радість, злидні відступають крадькома,
Понад нами сходить сонце, геть розвіюється тьма;
Подолавши зло, завади на шляхах добра нема!"
Дівчині владар індійський розповів усе про лист,-
Діва плакала в обіймах, як листа почула зміст;
На троянду збили роси вії — вороновий хвіст.
Бог не кине тих, що богу віддають свій дух, свій хист.
Прославляли ревно бога: "Добродайні божі справи!
Нині знаємо, що знищить бог одчаю всі появи".
Руки звівши, цар індійський проказав молитву слави,
І тоді ввійшли в печеру, і Асмат принесла страви.
Таріел, присівши поруч, так промовив Автанділу:
"Слухай, що тобі скажу я, свідком будь такому ділу:
Я здобув оцю печеру, розігнавши дивів силу,
А скарби їх незліченні заховав тут, як в могилу.
Не навідувавсь відтоді я до гарних тих речей,
А тепер ходім поглянем,— цінне знайдемо ачей!"
Вкупі з ним Асмат звелася,— сяє блиск її очей.
Сорок зал вони минули, сорок викутих дверей.
Там знайшли скарбон багато, їх розкрили без вагань,-
Заясніли самоцвіти, всі добірні грань у грань,
Як великі кулі, перли грали грою висявань,
Щире золото блищало,— дивів незліченна дань.
Сорок зал пройшли високих, де скарби лежать в схороні,
І ввійшли до зарадхани, до зброярні,— купи броні,
Купи зброї там лежали, наче овочі солоні,
І тяжка стояла скриня. Напис був на тій скарбоні:
"Тут лежить чудесна зброя, виріб славних зброярів:
Меч басрійський, і кольчуги, й шоломи для вояків.

Як підуть на дивів каджі,— знищить їх наш владний гнів.
Хто відкриє цю скарбону, стане вбивцею царів".
Відімкнувши скриню, бачать — три убори молодечі,
Три риштунки витязівські, захист в січі й колотнечі:
Шоломи, мечі, кольчуги, стрій на груди і на плечі;
Як ті мощі у кіотах, так лежать в скриньках ці речі.
Одягнувшись, левні стали випробовувати зброю,-
їх риштунка не пробити ні мечем, ані стрілою;
Меч розсік залізо, наче нитку ніжного завою.
Отаким мечам не був би всесвіт гідною ціною!
"Це є знак,— вони сказали,— що полегшає тягар:
Боже око стежить з неба, захистить в годину чвар!"
Одягнувся кожен витязь, зброю кожен взяв моцар;
Третій стрій, запакувавши, понесли Фрідону в дар.
Трохи золота забрали, лали вибрали гранчаті,
На всі сорок зал наклали до дверей свої печаті.
Автанділ сказав: "Однині я з мечем стою на чаті;
На світанку ж мусять бути наші мандри розпочаті".
Тут. художнику, змалюй ти побратимів цих подобу,
Двох міджнурів, що кохають дві зорі, небес оздобу,
Двох цих велетнів всеможних, що погублять ворохобу.
Ось прибудуть у Каджеті — спис їх витримає пробу.

ВІД'ЇЗД ТАРІЕЛА ТА АВТАНДІЛА ДО ФРІДОНА

Вранці в путь вони пустились, і Асмат укупі з ними;
Дівчині коня купили, заплативши золотими,
І до краю Нурадіна вже домчали побратими:
Автанділ провідав добре шлях між хащами густими.
По дорозі їм зустрілись Нурадіна чабани,-
Гарних огирів Фрідона гнали пастися вони.
Рік індієць Автанділу: "Ми хіба не жартуни?
Нум, з Фрідоном пожартуєм, розженем ці табуни!
Він, почувши, що прибульці кривд завдали чабанам,
Схоче зайдам відомстити, битись люто рушить сам,
Але душу він потішить, як на зустріч вийде нам,-
Добрі жарти горду душу зм'якшують, немов бальзам.

Почали вони ловити ліпших коней на аркан.
Запаливши ватри, криком закричав чабанський стан:
"Що за витязі тут бродять? Геть ідіть! Наш можний пан
Вас мечем своїм понищить чи потягне всіх у бран!"
Взявши луки, левні скачуть, чабанів гуртом женуть,
Чабани кричать одчайно, їхній крик далеко чуть:
"Порятуйте, порятуйте! Нас розбійники заб'ють!"
Учинивши ґвалт, тривожну вість Фрідонові несуть.
Зброю взяв Фрідон і вийшов. Вкупі з вірними людьми
їде він на битву, бачить: раптом виринули з тьми
Два їздці, немов два сонця, що не гаснуть в час зими,-
Хоч і близько, а не видно лиць, бо вкрили шоломи.
Таріел впізнав Фрідона: "Ось і той, що нам потрібний".
Сміючись, шолом він скинув,— сміх його звучав, як срібний.
Він Фрідону рік: "Здається, наш прихід тепер є хибний?
Вбити хоче нас хазяїн, бо скупий він, малохлібний!"
Тут Фрідон з коня зіскочив, до землі їм уклонився.
Обіймались, цілувались,— кожен радий, що зустрівся.
І Фрідон, піднісши руки, вдячно богу помолився.
Привітали їх вельможі, весь народ навкруг тлумився.
їм Фрідон сказав: "Давно я вас чекаю. Де ви длялись?
Я готовий вам служити, як би справи не складались".
Наче місяць і два сонця, тут зустрівшись, красувались —
Так вони утрьох додому, висяваючи, вертались.
З коней скочивши, вступили у Фрідонів пишний дім;
Таріел сів на престолі, вкритім шовком золотим,
Автанділ присів же поруч, двох сміливців побратим;
Втішили вони Фрідона подарунком дорогим.
Так промовили: "Ми зараз ліпших не знайшли дарів,
Але маєм в іншім місці скарб, достойний владарів".
Він, чолом схилившись земно, їм негайно відповів:
"О, коли б я теж достойно вам віддячити зумів!"
Ніч вони тут спочивали, і Фрідон їх частував;
Втрьох, умившись у купелі, приступили до забав,
Він чудові дав їм строї, найпишніший златоглав,

Найдорожчих самоцвітів повну чашу їм віддав.
Він промовив: "Так не кажуть гостю добрі хазяї,
Це — неначебто обридли ви мені, мов гультяї,
Та не личить нам забарно справи звершувать свої,
Бо коли вернуться каджі, стануть тяжчими бої.
Нам потрібні не загони, а добірні вояки:
Досить взяти триста левнів, щоб їм датися взнаки;
В битві з каджами лихими меч не впустимо з руки,-
Ми знайдем ту, що красою стьмарює в людей думки.
Був я раз уже в Каджеті: мур страшної висоти
Став над скелями,— не може ворог тверджі облягти.
Що там бій одвертий? Треба тайкома туди ввійти.
Ми ж, узявши військо, тайни не зумієм зберегти".
З цим погодилися друзі; всі тоді з Асмат смутною,
Нагородженою щедро, попрощалися. З собою
Триста вершників забрали,— рівен кожен з них герою.
Бог порадує терплячих перемогою бучною.
Три брати, пропливши море, поспішали, скільки сили;
Добре знав Фрідон дорогу через хащі й гірні схили.
Якось він промовив друзям: "В край каджетський ми вступили,-
Звідси йти вночі лиш треба, щоб вони нас не відкрили".
Як сказав він, так чинили дружно всі богатирі:
В мандри поночі рушали, зупинялись на зорі.
Ось уже з'явилось місто, понад кручами, вгорі,-
Вартові стоять усюди і кричать воротарі.
Десять тисяч варти ходить коло брам усіх підряд.
В світлі місяця блідого бачать леви цей осад,
Кажуть так: "Нам треба вибрать щонайліпшу із порад,-
Сотня тисячу здолає, як їй дать належний лад".

НАРАДА ФРІДОНА, АВТАНДІЛА І ТАРІЕЛА ПРО ТЕ, ЯК ЗДОБУТИ КАДЖЕТСЬКУ ФОРТЕЦЮ

їм Фрідон сказав: "Гадаю, що пораду вірну дам:
Щоб здобути місто, треба безліч війська мати нам,
В нас же сил бракує вийти в бій одвертий, сам на сам;
Сотні літ стояти можем, не розкривши їхніх брам.

Ще дитям мене навчали акробатства вчителі —
Знав тоді всі їхні штуки, що існують взагалі:
Так, що й око не побачить, ліз по линві із землі;
Скільки б хлопців не змагалось,— завше був я на чолі.
Хто із вас уміє краще влучний кидати аркан?
Нум, закиньмо на ту вежу довгу линву! В їхній стан
Я пройду по линві, наче перейду крізь рівний лан;
Вам, до міста увійшовши, не знайти живих містян!
Вправно я пройду по линві, взявши гострий меч і щит.
Там сплигну донизу спритно; як рвучкого вітру літ,
Нападу, бійців понищу і добудусь до воріт,-
Ви туди підходьте, звідки крик пролине на весь світ".
Автанділ сказав: "Фрідоне, друже друзів запальних!
Маєш ти левині руки, не боїшся ран тяжких,
Ти даєш тверді поради,— ворог згине через них,
Та послухай, як лунає там переклик вартових!
Як по линві ти ітимеш, може зброя брязкотнуть,-
Вороги тебе побачать, линву зразу перетнуть,
І тоді тобі із лиха вже не вибратись, мабуть.
Ні, ця рада не годиться, треба вибрать іншу путь.
Ліпше в скелях ви сховайтесь, ляжте за бескеддям ззаду,
Я ж вдягну купецький одяг, учиню їм хитру зраду —
Тут купецтва не займають, що іде до їх осаду,-
Покладу на мула зброю, бойову свою обладу.
Як ми втрьох підем,— сторожа запідозрить щось у тому;
Мов купець, ввійду, на очі не потрапивши нікому,-
Там з'явлюсь, риштунок вдягши, мов удар раптовий грому,
І пущу, дай боже, крові по майданові міському!
Знищу внутрішню сторожу, ошалілу від нестями,
Ви ж підходьте і геройськи розтрощіть окільні брами;
Розчиню я, засув збивши, всі ворота перед вами.
Хто пораду має кращу, хай озветься тут словами".
Таріел сказав: "Цей подвиг личить щирому герою,-
Дух твердий свій проявляєш ти порадою твердою.
Чи мечем вам не змахнути? Всі ви прагнете до бою,

Щоб зустрітися віч-на-віч з найгрізнішою бідою.
Та й мені ви дайте справу, бо себе тут не втаю:
Гук наш викличе нагору діву сонячну мою,-
В час звитяги як я можу їй з'явитись не в бою?
Ні, мене ви не влещайте! Що я — зганьбленим стаю?
Ось найкраща рада, станьмо на такому рішенці:
Взявши кожен сто комонних, в три роз'їдемось кінці.
Вранці ж рушимо, і з нами наші вирушать бійці.
Мало нас,— нагряне ворог, стиснем меч тоді в руці!
Враз наскочимо,— не встигнуть брам своїх замкнуть вони;
Хто з нас битиметься в місті, хто — на підступах стіни,-
Проливай потоки крові, всюди ворога жени!
Тож берімо знову зброю, слави дорогі сини!"
Відповів Фрідон: "Вдамося до раптового удару!
Був твій кінь моїм — цей огир скрізь промчиться, повен жару;
Якби знав я, що в Каджеті він придасться,— з цього дару
Не втішався б ти ніколи. Бачив хтось такого скнару?"
Так Фрідон жартує з ними,— жарти й дотепи несуться;
Красномовні, мудрі друзі розважаються, сміються,
Та до подвигів майбутніх готуватися беруться:
Бойовий убір вдягають,— мчати коні їхні рвуться.
Так жартуючи приємно, всі хвалили без вагання
Таріелову пораду, путь для дальшого сягання;
Кожен взяв по сто героїв, щоб рушати до світання,
І вдягли, на коней сівши, шоломи, вояцьке вбрання.

ЗДОБУТТЯ КАДЖЕТСЬКОЇ ФОРТЕЦІ ТА ВИЗВОЛЕННЯ НЕСТАН-ДАРЕДЖАН

Бачив я оцих звитяжців, наче сонце, осяйних,-
Сім планет стовпами сяйва вкрили кожного із них;
Таріел стрункий очолив їхній непоборний здвиг,-
Ось вони війною знищать ворогів своїх грізних.
Щоб порівнювати, в мене образ є для них один:
Так гірські річки, від зливи переповнивши свій плин,
З шумом, з ревом, з гуркотінням вириваються з тіснин,
Та вони вщухають, вливши води в нурт морських глибин.
До Фрідона й Автанділа рівних стрінути навряд,

Та ніхто й ніде не може з Таріелом стати вряд,
Адже сонце гасить зорі, тьмарить сяєво плеяд!
А тепер про бій прелютий поведу пісенний лад.
Втрьох три брами поділили, щоб туди в боях пройти,-
З ними рушило їх військо, триста левнів, три чоти.
Ніч примусила звитяжців в тайну засідку лягти,
На світанку ж всі з'явились, несучи свої щити.
Йшли спокійно, наче кожен був лише мандрівником;
Не відчула лиха варта, заспокоєна цілком,
І недбало придивлялась, мур обходячи кругом,
Та, наблизившись, прибулець взяв меча, вдягнув шолом.
Раптом ляснули нагайки, і пустились коні вскач.
Ось до брам вже рвуться, з міста лине лемент, зойк і плач.
Втрьох трьома шляхами ринуть, кожен — подвигів шукач.
Б'ють тривогу барабани, різко десь сурмить сурмач.
Нині звідає Каджеті гнівність божого веління:
Відхиляє грізно Кронос втішне сонячне проміння,-
Зверглось вічне коло світу, неба стьмарилось склепіння.
Не вмістять поля їх трупу, сповнить світ їх голосіння!
Рик разючий Таріела всім смертельно ранить слух,
Розриває враз риштунок, крицю скровлених кольчуг.
Ринуть з трьох сторін — грозою вкрився багровий виднокруг;
Розламавши всі три брами, ворогів разять навкруг.
Лев Фрідон із Автанділом, вдвох зустрівшись, обіймались,-
Ворог знищений дощенту, аж річки криваві ллялись.
Обдивившись бойовище, один в одного питались:
"Таріел куди подівся?" — скрізь на друга видивлялись.
Не знайшли ніде героя, хоч оббігли весь окіл;
До фортечних брам вернулись,— там гірський укрили схил
Вламки лат, мечі розбиті, леза, зламані навпіл,-
Десять тисяч варти трупом впали ниць, неначе пил.
Вся сторожа у фортеці, мов недужа, полягла,-
Від кольчуг шматки лишились, рани вкрили їх тіла.
І розкрито хід у скелі, де найбільша з веж була;
З цих прикмет вони впізнали Таріелові діла.

Вийшли ходом в скелі вгору, де стримить грізна озія;
Там побачили,— звільнило сонце місяць вже від змія;
Він шолома зняв, а в неї коси зм'яла веремія,
Груди до грудей припали, шию обвивала шия.
Плач, цілунки та обійми їх з'єднали в ніжній парі;
Видавалось, мов зійшлися вкупі тут Зуал з Муштарі,-
Прикрашає промінь сонця пелюстки троянди ярі
. Зникло горе, й нині радість їм далась в солодкім дарі.
Цілувалися, тілами пригорталися струнками
І зливалися устами, мов трояндами палкими.
Таріел побачив друзів — втрьох зустрілись побратими
І вітали сонце-діву, що засяла перед ними.
Блиск на сонячнім обличчі загорівсь при їх появі,-
І вона поцілувала цих поплічників у славі,
І смиренно на подяку їм зрекла слова ласкаві;
Почали розмову красну друзі, милі й величаві.
Прославляли Таріела за звитяги, богом дані,
Один одного вітали, і були вони ще в стані
Битись далі, не зазнавши ран тяжких на полі брані,-
Вороги втекли від левів, наче кози, наче лані.
Із трьохсот бійців сто сорок вмерло дня того страшного,-
Це Фрідона засмутило, та втішала перемога:
Після бою не лишилось в місті ворога живого.
Не злічити, скільки в здобич мали скарбу дорогого!
На верблюдах і на мулах повезли із цих країн
Купи сяйних самоцвітів і три тисячі перлин,
Все _ гранчастий, добрий камінь: пишний яхонт і рубін;
Варту виставивши, сонце посадили в паланкін.
У Каджеті залишили шістдесят богатирів,
Повезли з собою сонце — сяйвом лик її горів;
Дружно рушили у дальню путь до города Морів,
Щоб Фатьму зустріти й скласти дяку, гідну владарів.
ПРИЇЗД ТАРІЕЛА ДО ЦАРЯ МОРІВ
Він послав з таким посланням до царя Морів гінця:
"Від звитяжця Таріела йде до тебе звістка ця,-

Я везу з Каджеті сонце, що скоряє всі серця.
І тебе я прагну бачить, наче рідного вітця.
Я здобув країну каджів, взяв скарби, понищив чати,-
Завдяки тобі, о царю, зміг я радості зазнати,
Завдяки Фатьмі, що стала сонцеві за рідну мати.
Як віддячу я? Огидні обіцянки марні сплати.
Крізь твоє йдемо ми царство — нас побачить маєш змогу;
Я тобі країну каджів віддаю, на осторогу
Так скажу: в фортеці їхній ти міцну лиши залогу.
Я не можу йти до тебе, вирушай же ти в дорогу!
Мужеві Фатьми, Усену, просимо сказати ми:
Хай пришле жону до діви, нині звільненої з тьми,-
Прагне гаряче красуня бачити лице Фатьми.
Мов кришталь, ясніш за сонце, діва сяє між людьми".
Посланця від Таріела володар Морів прийняв,-
Схвилювалось в нього серце, як чудну він вість пізнав,
І тоді він вславив бога, водія небесних лав;
Не ждучи прохань повторних, на коні до них помчав.
Він рішив весілля їхнє влаштувати тут, як слід,-
Взяв дари, агату трохи у сакви поклав під спід,
Вдвох з Фатьмою в мандри рушив,— десять день тривав похід;
Він побачив лева й сонце, що втішає людський рід.
Втрьох царя Морів зустріли. Військо стало віддалі,-
Він поцілував прибульців, уклонився до землі,
І прославив Таріела, щедрим бувши в цій хвалі;
Милувався, як побачив діви сяйні кришталі.
З дівою Фатьма зустрілась, серце їй жага пекла,
Поцілунками припала і до рук, і до чола,
Говорила: "З ласки бога геть розвіялась імла!
Знаю я добра одвічність, знаю я минучість зла!"
Діва, до Фатьми припавши, каже речі ніжномовні:
"Бог щедротами своїми душі радує любовні,-
Я була раніш у скрузі, а тепер — як місяць вповні;
Гріє сонце, і троянди розкриваються чудовні".
Цар Морів бучне весілля впорядив їм у палаті,-

Таріелу за Каджеті він приніс дари багаті,
Всім роздав скарби й клейноди, що були із дому взяті.
Мов по мості, по перперах люд ходив на тому святі.
Всюди купами валявся оксамит, брокат, атлас,-
Таріел дістав корону, найціннішу з всіх окрас,
В ній горів суцільний яхонт, що не змерхнув, не пригас,-
Золотий престол сміливцю цар оддав на вічний час.
Зготував розкішний одяг цар для Нестан-Дареджан,
Вкритий яхонтом і лалом, що ним славен Бадахшан.
Сіли вдвох юнак і діва — зір їх сяє, гнеться стан,
І вогонь проймає душу всіх тамтешніх поселян.
Цар приніс дари препишні Автанділу та Фрідону,-
Кожен з них коня одержав, дороге сідло й попону,
Одяг, шитий самоцвіттям, що красило б і корону;
Відказали: "Хай же квітне блиск і міць твойого трону!"
Таріел царю подяку склав словами отакими:
"Радий я, тебе узрівши вкупі з друзями твоїми.
Нас незмірно обсипаєш ти дарами дорогими,-
Видно, добре учинили, що повз тебе не пройшли ми".
Цар Морів сказав: "О царю, леве дужий серед бою!
Ти розлукою вбиваєш, ти несеш життя з собою!
О прекрасний, чи я годен хоч звернутись із хвалою?
Радість ока, ти відходиш,— чим же душу я загою?"
Таріел Фатьмі промовив: "Ти мені — замість сестри!
Борг великий мій до тебе, та дождався я пори,
Щоб його віддати,— нині всі клейноди, всі дари,
Що я вивіз із Каджеті, ти до себе забери!"
Хилиться Фатьма в поклоні і на дяку так говоре:
"Царю мій, мене без тебе спалить полум'я суворе!
Ти ідеш, мене лишаєш,— безум знову душу зборе,
О, блаженні,— хто з тобою; хто ж без тебе — тим лиш горе!"
Молоді, від щастя сяйні, так царю Морів сказали,-
Губи їх — перлисті мушлі, зуби їх — немов кристали:
"Що без тебе нам свирілі, звуки арф, бенкетні зали?
Та пусти нас, не затримуй, щоб ми радості зазнали!

Виконай, як рідний батько, мрію молодих єдину,-
Дай нам корабель годящий, щоб пливти на батьківщину".
Цар промовив: "Вам до смерті слугувати я не кину!
Поспішаєш ти — додому одвези ж свою дружину".
Цар на березі морському зготував їм корабель.
Таріел поплив,— і люди, повиходивши з осель,
Лляли сльози, рвали коси, притулялися до скель;
Плач Фатьми так лився в море, як потік з гірських земель.

РОЗЛУКА ТАРІЕЛА З ЦАРЕМ МОРІВ ТА ПРИБУТТЯ ЙОГО ДО ФРІДОНОВОГО ЦАРСТВА

Щасно вирушили морем наречені три брати,
Знов поклявшись і надалі давню клятву берегти.
Стали, пісні заспівавши, під вітрилами пливти;
На кристали з губ їх линув промінь, виблиск ясноти.
До Асмат вони рішили посланця вперед послати,-
Він і людові Фрідона мусив звістку передати:
"Сонце йде до нас у гості, щоб поміж зірок блищати.
Ми, що досі замерзали, більш не будем замерзати".
Як до берега пристали,— сонце сіло в паланкін;
Веселились, наче діти,— зникло горе злих годин.
Ось прийшли у край, де правив дужий левень
Нурадін,— їм назустріч позбігався весь нарід зі всіх сторін.
Всі Фрідонові вельможі вийшли стріти їх на лан,
І Асмат, яка позбулась в серці кровоточних ран,
Дочекалась і щасливо пригорнула Дареджан,-
Не розтяли б і сокири рук, що стисли юний стан!
Помічницю вірну ніжно Дареджан обійняла,
Проказавши: "Скільки горя вірниці я завдала!
Але бог явив нам нині повні милості діла.
Як твоє велике серце я прославити б змогла?"
їй Асмат отак сказала: "Богу завше я в послузі,
Бо троянди не померзли, світлий місяць не на скрузі.
Смерть мені б життям здалася, якби ти була у тузі,-
Вірні панові васали ліпші, ніж усякі друзі".
Уклонилися вельможі, ревно дякуючи богу:

"Слався, боже! — шлеш ти радість і розвіюєш тривогу!
Згасло полум'я, бо нині вас побачить бог дав змогу,-
Він, завдавши рани серцю, сам зціляє душу вбогу".
Підійшли вони до левнів, цілували їх по праву;
Цар сказав їм: "Ваші браття йшли за нас на смерть криваву,
Та знайшли вони не мрію — радість вічну й величаву,
Бо, з єдиним сполучившись, збільшили стократно славу.
їхні смерті наше серце турбувать не перестануть,
Хоч вони отам від бога несмертельний дар дістануть".
Це сказавши, цар заплакав: сніг, і дощ, і сльози кануть,
Студенить троянди січень, і нарциси ніжні в'януть.
Всі, царя в сльозах узрівши, почали ридання шумні,
Вбитих родичів згадавши, голосили, мов безумні;
Згодом стихли і сказали: "Сонцем звуть тебе розумні,-
Хто тебе побачить,— в того никнуть наміри злодумні!
Царю, зніс ти біль нестерпний — хто зазнав такої туги?
Згинути за тебе раді ми, твої навічні слуги".
Зрік Фрідон: "Ти не печалься, ми вшануєм їх заслуги.
Бог тобі ще дасть стократно і відради, і потуги!"
Автанділ також в печалі появив їм співчування,
І вони сказали: "Зникла у душі журба остання;
Лев знайшов пропале сонце, закінчилось їх розстання,-
Сліз не литимемо більше і зупинимо ридання!"
І вони пішли до міста, до воріт Мулгазанзарі.
Барабанний гук пролинув у розміреним ударі,
І сплітав прегарно звуки барабан з кімвалом в парі;
Позбирались горожани, аж спустіло на базарі.
Всі купці на площу вийшли, привели дітей з собою,
Лад наводила сторожа, у руках затисши зброю;
Вартовим бентежні люди завдавали непокою,-
Всі просили їх пустити на видовище юрбою.
З коней скочивши, вступили у Фрідонові палати.
Вийшли слуги,— і на кожнім злотний пояс,
пишні шати; їм під ноги простелили оксамити і брокати,
Розсипали скрізь червінці,— люди бігли їх збирати.

ВЕСІЛЛЯ ТАРІЕЛА ТА НЕСТАН-ДАРЕДЖАН, ЩО ЙОГО ВЛАШТУВАВ ФРІДОН

Зготував Фрідон для діви трон, весь біло-пурпуровий,
Де габу червону й жовту самоцвіт сплітав чудовий;
Автанділу ж поруч друзів чорно-жовтий трон готовий,
Сіли тут вони. Я бачив, як радів народ святковий.
Підійшли співці,— точили їх пісні солодкий чар.
Впорядивши це весілля, дав Фрідон, як щедрий цар,
Купи шовку і брокату всім своїм гостям у дар.
Ясним посміхом хороми осявала Нестан-Джар.
Дорогі дари Фрідона вніс в палати посланець:
Дев'ять перлів, схожих зовні до цесарчиних яєць,
І один коштовний камінь — сонцесяйний камінець.
З них і поночі картину змалювати б міг митець!
Гостя кожного він втішив з перлів сплетеним намистом,
Всі прикрасились відразу цим клейнодом променистим.
Вніс він золоту тарелю, зроблену з чудовим хистом,
Що Фрідон дав Автанділу подарунком урочистим.
Цю тарелю, повну перлів, Автанділу він подав
І доречними словами побратима привітав.
Оксамит, брокат прослався по сидінню пишних лав.
Таріел йому подяку на словах солодких склав.
Вісім день Фрідон весілля тут справляв,— як дар любові,
Він щодня усім приносив перли, одяги шовкові;
День і ніч звучала арфа у супровід їх розмові.
Так дістався юнак цей діві, а ця діва — юнакові.
Таріел тоді Фрідону так промовив, склавши шану:
"Ти мені явив, як брату, душу, другові віддану!
Де знайду я нагороду, що твого достойна стану?
Я вмирав, а ти для мене лік знайшов, загоїв рану.
Ти ж бо знаєш, як завзято допоміг нам Автанділ,
І йому взаміну прагну помогти я, скільки сил,-
Йди спитай у нього,— може, просить помочі для діл.
Він, мій пал згасивши, гине сам у полум'ї горнил.
Так скажи йому: "О брате, чим тобі за все сплатить?
Ласки божої зазнати і для тебе пощастить,-

Та коли тобі помоги я не зможу появить,
Хай ніколи супокою не зазнаю і на мить.
Лиш скажи, й тобі відразу поможу я — це затям!
Ми в Аравію поїдем,— вдвох з тобою будем там,
І мечем та ніжним словом лад дамо твоїм ділам.
Як тебе не оженю я, то зречусь дружини сам".
Автанділ, почувши радо Таріелові слова,
Посміхнувся, освітилась сміхом мужня голова;
Він сказав: "Навіщо поміч? Ні, любов моя жива,
І не в каджів, а на волі втіх солодких зажива.
З ласки бога, любе сонце сходить, радісне, на трон,
Не зазнавши ні від кого ні образ, ні перепон.
Що йому чи зграї каджів, чи чаклунський злий прокльон?
Ні, помоги не потрібно,— марно каже це Фрідон.
Час призначений настане,— бог печалі всі сліди
У моєму серці знищить, згасить полум'я біди.
І тоді мене зогріє сяйво сонця назавжди;
Доти ж марно — побиватись, бігти враз туди й сюди.
Поспішай, щоб Таріелу ти отак докласти встиг:
За твою до мене ласку я б оддячити не зміг!
Я твоїм рабом родився, рабську відданість беріг,-
Хай же, царю, наче порох, я впаду тобі до ніг!
Ти сказав: "Тобі бажаю, щоб кохану ти зустрів".
Пізнаю у цім твойого серця чулого порив,-
Та немає там роботи для меча, для красних слів:
На небесне провидіння сподіватись я б хотів.
Я одне бажання маю,— і тобі б я побажав,
Щоб ти в Індії на троні над народом владував,
Щоб сиділо поруч тебе сонце в сяйві цнот і слав,
Щоб злочинців супротивних ти дощенту подолав!
Лиш тоді, коли звершиться прагнення моє святе,
Я в Аравію поїду, стріну сонце золоте,
І воно з мойого серця сяйвом всякий біль змете.
Не лещу, не вихваляюсь,— щиро я кажу оте!"
Таріел сказав, почувши з уст Фрідонових одвіт:

"Щоб його прознати душу — не потрібен ворожбит.
Він мені вернув дихання, мрію довгих, журних літ,-
Хай же знає, що для нього я ладен віддати світ.
Йди і так скажи від мене побратиму дорогому:
"Хочу я пошану скласти вихователю твойому,
Бо його підданців вірних вбив у запалі лихому,-
Я пробачення попрошу, а тоді вернусь додому".
Так скажи: "Не треба більше говорить про це докладно,
Присягаюсь: вирушаю в мандри завтра невідкладно;
Аравійський цар не схоче річ мою відкинуть владно,-
Я його дочку для тебе там благатиму принадно".
І Фрідон до Автанділа знову вість приносить скору:
"Не проси його лишитись, не заводь з ним навіть спору".
Автанділ же засмутився, аж затьмився виблиск зору,
Та повинен мати витязь до царів святу покору.
Кинувся до Таріела Автанділ з проханням знов,-
Він, покірливо схилившись, до його палат ввійшов
І сказав: "Я був зневажив Ростеванову любов,
Тож не хочу вдруге вести прикрих для царя розмов.
Я тебе благаю богом,— як надумав, так не дій,
Бо не хочу, щоб журився знову цар ласкавий мій.
Ті, що плакали за мною,— хай їх тішить супокій.
Не зведе меча на пана вірний лицар-добродій.
Як дочку його одверто ти попросиш в Ростевана,-
Горе нам,— бо засмутиться і розсердиться кохана.
І тоді мене ніколи не потішить вість жадана,
І мені вже не пробачать, і не вигоїться рана!"
Таріел, це сяйне сонце, побратима звів на ноги,
Засміявся і промовив: "Кинь даремні ти тривоги!
Я зазнав добра багато від твоєї допомоги,-
Треба, щоб із нами вкупі ти радів без остороги.
Я ненавиджу у друзів острах, гордість, ляк надміру,
Я ненавиджу бундючність і похмуру недовіру;
Хто мені є справжнім другом,— хай розкриє душу щиру.
Краще зовсім розлучитись, ніж тягнути дружбу сіру.

Знаю я,— тобі належить серце любої повік.
Ось приїду,— той, кого ви не один шукали рік,-
І невже царю образу я б незважено пророк?
Ні, того я тільки й прагну, щоб царський узріти лик.
Хочу я йому сказати, щоб відкинув він спонуку,
Щоб по власній вольній волі дав тобі царівни руку.
Шлюб увінчує кохання, нащо ж зносити розлуку?
Одне одного прикрасьте і забудьте геть про муку!"
Автанділ, коли побачив, що перечити не в змозі,
Теж погодився, хоч серце затремтіло у тривозі.
Дав Фрідон людей добірних, щоб служили їм в дорозі,
Рушив сам із ними вкупі, як укупі був і досі.
ТАРІЕЛ ЗНОВУ ІДЕ ДО ПЕЧЕРИ ТА БАЧИТЬ СКАРБИ
Дівноса премудрим словом нам розкрита таємниця:
Бог не творить зла, лиш добре людям шле його десниця;
Доброта є вічна, миттю є злодумність темна й ниця.
Вдосконалюючись, в бозі досконала суть ясниться.
Втрьох три леви, втрьох три сонця край Фрідона залишили —
Щоб побачить сонцелику, вслід за ними всі спішили.
Кришталевий лик дівочий коси воронові вкрили,
І рубіни бадахшанські ніжні риси розцвітили.
Так ішли сміливці, сонце в паланкіні несучи,
По дорозі полювали,— крові ринули ключі.
По яких не йшли країнах,— скрізь раділи глядачі
І дари препишні несли, їм назустріч ідучи.
Наче з місяцями сонце пропливало в небесах,-
Так звитяжці мандрували, й радість грала в їх очах.
Йшли багато день у хащах, і безлюдний слався шлях,
І прийшли до скель, де в тузі Таріел не жив, а чах.
Таріел промовив: "Стану за господаря для вас,-
Всі ходім туди, де жив я, навісніючи весь час,-
Там Асмат печеним м'ясом почастує радо нас,
Я ж дари усім зготую, щоб втішались ви з окрас".
Злізши з коней, всі вступили до печерної хатини,
І Асмат гостям принесла шмат смачної оленини,

їли всі і потішались з добросердої гостини,
Прославляли божу ласку, бо минули злі години.
А тоді пішли в печери, що продовбані у скелі,-
Всі покої зі скарбами обійшли при Таріелі,
Безконечно розчиняли скрині ковані, дебелі,
І без заздрощів дивились, тільки бавились, веселі.
Таріел у цю печеру витязів привів недаром:
Він Фрідоновому війську, воякам і спасаларам,
Скарб роздав, усіх прещедро збагативши пишним даром,-
Та неначе й не займали тих скарбів, що грали жаром.
Він Фрідонові промовив: "Важко борг тобі сплатити,
Але сказано: щасливий той, що вмів добро творити;
Весь цей скарб, що тут таїться, наче власний, забери ти,
Бо віднині, як господар, ним ти маєш володіти!"
Вдячний був Фрідон,— схилився у поклоні він низькому:
"Царю мій! Твою я щедрість відчуваю, всім відому!
Ворогів, мов дуб, могутніх ти ламаєш, як солому.
Доки я з тобою, дотя радість в серці є мойому!"
Надіслав Фрідон наказа, щоб верблюди скороході
Йшли сюди скарби забрати, бо інак їх взяти годі.
Путь в Аравію далеку всі верстали в дружбі й згоді,-
Автанділ до сонця линув світлим місяцем на сході.
Ось в Аравію вступають без турбот і без подій,-
Зустрічають замки й села на путі вони своїй.
Люди з тих осель, убрані у зелено-синій стрій,
Розпізнавши Автанділа, плачуть в радості палкій.
Таріел до Ростевана надіслав гінця, як слід,
Щоб сказав: "Нехай, о царю, квітнеш ти і весь твій рід!
Я, індійський цар, вістую про сумирний свій прихід
І несу тобі троянду, цвіт якої не поблід.
Вперше стрівшись, я, нікчемний, скрухи був завдав тобі,-
Ти неправий був, звелівши полонить мене в злобі,
І тоді я гнів свій мусив довести твоїй юрбі,
Повбивавши слуг та військо, хоч і був би ти в журбі.
Нині я прийшов до тебе, з шляху мусивши звернуть,

Щоб пробачення просити за свій гріх, за наглу лють.
Хай Фрідон засвідчить,— жодних я не взяв дарів у путь,
Автанділ — це дар єдиний, та найкращий він, мабуть".
Цар прийняв гінця негайно, не марнуючи й хвилин.
Не сказати, як втішався, добру вість почувши, він!
Впав потрійний блиск проміння на ланити Тінатін,
В тіні брів і вій царівни красно зазорів рубін.
Загриміли барабани, розляглись веселі кличі,
Вояки заметушились, щоб побачить їх у вічі,-
Скакунів вели і несли сідла, строї войовничі;
Безліч витязів хоробрих кінно рушили для стрічі.
Цар поїхав. З ним помчали воєводи й прості люди;
Звістку радісну почувши, люд надходив звідусюди,
Ревно дякуючи богу, кричачи на повні груди:
"Бог дає добро для тебе, час минув для зла й облуди!"
В мить, коли загін зустрічний з лісу виїхав на діл,
Таріелу ніжне слово так промовив Автанділ:
"Подивись уважно — бачиш, як встелив долину пил?
їде там вогонь, з якого я втрачаю рештки сил.
Там отець мій наречений — ось він їде на коні.
Я не можу йти до нього, я — у соромі й вогні,-
Перевищує цей сором почуття усі земні.
Хай Фрідон тебе порадить,— як поможете мені?"
Таріел сказав: "Це добре, що царя шануєш ти.
Тут спинись один, без мене, і назустріч не лети,-
Я ж піду туди, і, може, схоче бог допомогти —
Сонцелику, струнокостанну дасть тобі він осягти".
Автанділ, цей лев, спинився, розіп'явши тут намет;
Нестан-Джар сіяла поруч, сонце, звільнене з лабет,-
Тріпотіли вії, наче теплодайний вітру лет.
Вдаль помчався цар індійський, їхав збуджено вперед.
З ним Фрідон так само рушив — мчали вдвох широким ланом.
Цар його впізнав: "Он їде Таріел, колише станом".
Перед левом він вклонився, хоч царським пишався саном,
Наче батько, став ласкаво перед цим індійським паном.

Таріел також вклонився, повен шани і загоди.
Цілувався цар, щоб губи скуштували насолоди,
І вродливцю мовив щиро він, дивуючись із вроди:
"Ти — мов сонце, тьму нагониш, покидаючи народи".
Царські очі дивувала врода левня, постать мила,
Спритність рук його могутніх, поведінка горда й сміла.
Привітав Фрідон владику, річ промовивши до діла,
Та владар жагуче прагнув знов побачить Автанділа.
Таріел казав цареві, що смутнів, як од хвороби:
"Ось моє вам серце, царю, та посмів гадати хто би,
Що потішитесь ласкаво із моєї ви подоби?
Автанділ — ваш син, хто може бути ще вам до вподоби?
Не дивуйтесь, що немає тут його, що він сховався!
Сядьмо, царю мій! Погляньте — луг зелений скрізь прослався.
Я насмілюсь вам сказати, в чім його скорбота зла вся,
Та мені пробачте, царю, щоб казать я не вагався".
Вдвох вони отам присіли, де галява лісова.
Мов лампада, виблиск сонця лик сміливця осява,-
Від його краси в присутніх закрутилась голова,
І царю він став казати мудро вибрані слова:
"О владарю, я не годен отаке казати вам,
Та молю вас, щоб пощаду ви дали його ділам.
Випромінний, наче сонце, він про це благає сам,
Він, що є моїм світанком, що знайшов мені бальзам.
Вдвох ми смієм вас благати дати ласку нам в наділ,-
Біль пізнавши мій, зневажив болем власним Автанділ.
Вас не стану турбувати я переказом всіх діл,
Та й пригоди наші довгі розказать — забракне сил.
Ваші діти закохались, діва в нього, він — у діву.
Я пригадую, як в тузі сльози він точив, мов зливу,
І благаю вас уклінно не піддатись більше гніву:
Міцнорукому сміливцю дать дочку свою щасливу.
Вам щось інше, окрім цього, я сказати не здолію!"
І тоді він витяг хустку, пов'язав її на шию,
На коліна впав, благавши, наче в батька, про надію.

Дивувались всі присутні, як узріли цю подію.
Розгубився цар, узрівши на колінах силая,
Відступив назад, і слізна полилася течія.
Цар сказав: "У цю хвилину радість серця втратив я,
Бо в приниженні твоєму є провина і моя.
Хто б, коли чогось ти просиш, не волів тобі годити?
Не пожалую я доньки, хоч її хотів би вбити
Чи рабинею зробити. Небеса пройди усі ти,-
Навіть там не зможеш рівних Автанділові зустріти!
Бог послав нам Автанділа,— звідки прийде кращий зять?
Вже віддав дочці я царство, їй належить владу взять,-
Хай цвіте тепер троянда, мій вогонь почав згасать.
Чи перечити я можу, їх бажання зневажать?
Хоч рабу якомусь доньку ти віддав би,— не перечу;
Лиш безумний занедбав би волю вашу молодечу!
Я кохаю Автанділа, тяжко зніс його я втечу,-
Бог для мене свідком,— бачив він журбу мою старечу!"
Таріел, цю річ почувши, до царевих ніг схилився,
В шанобливому поклоні ниць на землю повалився.
Цар тоді ласкаво знову Таріелу поклонився,
І були взаємно вдячні, і ніхто з них не лютився.
На коні Фрідон, як вісник, враз помчав до Автанділа,-
Радістю за побратима в нього теж душа раділа.
Взяв тужливця він з собою, але їхав той несміло,
Бо від сорому змаліла витязівська в нього сила.
Цар йому назустріч звівся — витязь зліз з коня повільно,
Хустку витягнув і нею затулив обличчя щільно;
Сонце крилось в хмарах, вітер на троянду дмухав сильно,
Та краси не заховати, і вона сіяла вільно!
Цар хотів своїм цілунком втерти сльози каяття —
Автанділ припав уклінно до царевого взуття.
Цар сказав: "Зведись! Ти гідно мужнє виявив чуття!
Нащо сором цей? Відданий ти мені на все життя".
Цар, його поцілувавши, висушив ридань сліди:
"Ти згасив мій пал пекучий свіжим струменем води.

З тою, що зімкнула щільно, мов агати, вій ряди,
Я тебе з'єднаю. Леве, поспішай, до сонця йди".
Цар і витязь цілувались, обіймались, наче рідні,-
Сівши поруч, цар до лева мовив речі відповідні:
Тінатін і всю державу він віддасть у руки гідні.
Той сповна відчує радість, хто пройшов крізь горе й злидні.
"Я сказать щось інше хочу! — витязь вимовив поштивний.-
Чом не хочеш ти побачить лик індійської царівни?
Вирушай на зустріч з нею, заведи в палац свій дивний,
Хай осяє всіх присутніх блиск царівни сонцерівний!"
Він гукнув на Таріела. До Нестан тоді помчали,
І обличчя голіафів, наче сонце, засіяли:
Мали те, чого хотіли, осягли, чого бажали;
Мирно їх мечі мигтіли, скоро й квапно втрьох скакали.
Цар, з коня зійшовши, діві привітання гідно склав;
Блиск царівни світлосяйний царські очі засліпляв.
Діва вийшла з паланкіну,— цар побіля неї став
І красу її сліпучу, як шалений, вихваляв.
Він промовив: "Як прославить сонця сяєво безхмарне?
Хто безумний через тебе,— о, безумство в тих не марне!
Світло місяцеподібне, сонцерівне, добродарне!
Бачу я оці фіалки, цих троянд цвітіння гарне".
Всіх людей вражав навколо блискавичний зір її;
Дивлячись на неї, люди очі мружили свої,-
Наче сонце, блиск сліпучий звеселяв усі краї.
Де вона ішла, за нею глядачів ішли рої.
Кінно рушили до міста, де лунала вже яса.
Сім планет лиш діві рівні; прикрашала небеса
Незбагненна, невимовна діви юної краса.
Ось під'їхали до дому,— це не дім, а чудеса.
Тінатін зійшла з престолу і до них звернула зір —
Діві личила корона, пишність скіпетра й порфір;
Осяйне її обличчя слало промені на шир.
В тронний зал свою дружину ввів індійський богатир.
Таріел удвох з жоною поклонилися царівні.

Почали, поцілувавшись, вести речі краснослівні,-
Всі палати ясним світлом осявали сонцерівні,
Що агати в них — це вії, а ланити — лали дивні.
їх на трон зійти просила Тінатін в царській короні.
Таріел сказав: "Я знаюсь на державному законі:
Більш, ніж будь-коли, сьогодні личить стать тобі на троні,-
Лев із левів хай затисне руку сонця сонць в долоні".
Таріел з Ростаном діву повели на трон країн,
Посадили й Автанділа, хоч не згоджувався він.
Рівних їм іще не бачив люд, що біг з усіх сторін.
З їх коханням не зрівнялись навіть Віса та Рамін!
Засоромилась красуня, як побачила, що сів
Автанділ на троні з нею,— зблідла, стан затріпотів.
Цар сказав: "Навіщо сором? Не забудь про мудрість слів,
Що палке кохання врешті зазнає щасливих днів.
Ну, тепер хай бог вам, діти, щасних дасть тисячоліть,
Слави й успіху, щоб горя ви не знали і на мить,
Витривалістю хай небо ваші душі уміцнить
І хай ваші руки мають у землі мій прах зарить".
Впасти перед Автанділом наказав вояцтву цар:
"З волі бога, він віднині — ваш державець і владар;
Він посів мій трон, бо старість я несу, немов тягар.
Як мені, йому служіте без відмовлювань і чвар".
Уклонилося вояцтво, щиру виявило шану.
Всі сказали: "На землі ми за підпору станем пану,
Що звеличував покірних, нищив зраду та оману,
Серцю міцність дав, розвіяв ворогів юрбу погану".
Таріел також прославив друга красною хвалою,
Мовив діві: "Пал наш гасне, бо віднині він — з тобою,
Чоловік твій — брат для мене, будь же ти мені сестрою.
Тих я знищу, що зашкодять вам підступністю лихою".
ТУТ — ВЕСІЛЛЯ АВТАНДІЛА І ТІНАТІН, ЩО ЙОГО ВЛАШТУВАВ ЦАР АРАБІВ
Того дня сидів на троні Автанділ — владика й цар,
Таріел же поруч нього розливав свій ніжний чар,
Тінатін — ця радість зору — сіла поруч Нестан-Джар,-

Видавалось, мов два сонця поєднали тут свій жар!
Щоб вояцтво годувати, хліб принесли до світлиць,
Вбили більш, ніж моху в полі, баранів, корів, телиць,
І дари для всіх присутніх слуги внесли із скарбниць.
Наче сонце, висявало гарне світло їхніх лиць.
Кожен келих — з гіацинту, замість чаші — ізумруди,
Пишний чужоземний посуд різнобарвної полуди.
Як прославити цю учту, де зазнали щастя люди!
Ти, глядачу, зрік би серцю: "Звідси вже не йди нікуди".
У палац ввійшли музики, і розлігся звук цимбал;
Всюди золото лежало, бадахшанський пишний лал;
З ста джерел вино струміло, наче сповнений канал,-
І від смерку до світанку не вгавав бенкетний шал.
Діставали подарунки і кульгаві, і каліки;
Скрізь котилися перлини, і вина лилися ріки,
І три дні всім роздавали купи золота великі.
Був дружком у Автанділа цар індійський, брат навіки.
Так щодня владар арабський впоряджав бенкети знову,-
Якось раз із Таріелом любо він почав розмову:
"Ти — царів державець, маєш сам царицю пречудову,-
Всім вдягти б, немов сережку, з узуття твого підкову.
Нам не личить бути поруч, бо ви є — високі гості".
Пишний трон для них поставив Ростеван у високості,
Автанділ з жоною вкупі сів на нижчому помості.
Цар приніс для Таріела перли, шати, квітів брості.
Частував їх цар арабів, керував юрбою слуг,
Сам до всіх гостей підходив, обійшов столи навкруг,
Всі з його щедрот втішались, всі його вславляли дух.
Поруч трону Автанділа цар Фрідон сидів, як друг.
Цар дочці царя індійців та її дружині дав,
Наче зятю та невістці, шовк, атлас і златоглав.
Щоб дари ці уявити — мало людських всіх уяв.
Тут був скіпетр, і порфіра, і вінець, що перлом грав.
Потім тисячу прекрасних самоцвітів осяйних,
Що несуть романські кури, цар приніс для молодих;

До яєць голубки схожих, перлів цар добув для них,
Дав ще й тисячу їм коней, наче схили гір, гладких.
Дев'ять таць цар дав Фрідону, перло виклавши на таці,
Дев'ять огирів у збруї, в гарно прибраній кульбаці.
Цар індійський, щоб оддячить, звівся — стихло все в палаці;
Трохи випив він, та хмелю не було і на признаці.
Що сказать іще я можу? Цілий місяць дні минали,
А бенкети не спинялись, і гриміли співом зали.
Таріел од них невпинно в дар приймав чудові лали,
Що, мов сонце, всіх присутніх ясним сяйвом заливали.
Таріел проміння сипав, схожий на ясну зорю,
Та послав він Автанділа проказати так царю:
"Біля тебе бути — щастя, але я в думках горю,
Що свій край лишити в скруті не годиться владарю.
Хист і вивченість віщує смерть невивченій юрбі!
Якщо ворог там нашкодить — буде болісно й тобі.
Мушу їхати, щоб недруг не вчинив біди в злобі,
Та до тебе, повен щастя, я вернуся, далебі!"
Ростеван сказав: "О царю, не вагайся в цих ділах!
Те чини, що є найкращим,— що ж, виводь війська на шлях,
Автанділ з тобою рушить, меч затиснувши в руках,-
І рубай на клапті зраду, ворогів топчи у прах".
З відповіддю отакою Автанділ вернувсь назад,-
Таріел промовив: "Змовкни, стисни знов кристалів ряд!
Як ти, сонце, кинеш місяць, не зазнавши ще й розрад?"
Автанділ відмовив: "Марно каже це до брата брат.
Ти підеш звідсіль і станеш журно думати в путі:
"Любить жінку він, покинув друга тут на самоті".
Ні, з тобою не розстанусь, так велять чуття святі.
Ах, товариша покинуть — це найтяжче у житті!"
Мов кришталь, в трояндах скритий, зазвучав солодкий сміх,-
Таріел сказав: "Без тебе я навік зречуся втіх.
Хочеш ти — іди за мною, та не мій це буде гріх!"
Автанділ почав одразу вояків збирать своїх.
Рать згромадилась арабська, що здолати всіх змогла б,-

Тисяч вісімдесят люду; зброю кожен взяв араб,-
Сяяв панцир хваразмійський, кінь блищав, немов єдваб.
Ростеван їв жовч розлуки і від розпачу заслаб.
При розлуці дві красуні, дві зорі в гіркім плачі,
Дві сестри названі й вірні, сяйні, наче дві свічі,
До грудей грудьми припали, сльози струменем ллючи.
Стисли серце затремтіле всі присутні глядачі.
Місяць, стрівши зоряницю — сяйво ранішнє бліде,
Світить вкупі з нею; згодом місяць никне й зірка йде,
Бо нема при деннім світлі місця в небі їм ніде.
На високі гори сходить люд, що їх появи жде.
Дві зорі — двох дів створивши, бог обом накреслив путь
До розлуки,— тою путтю не по власній волі йдуть;
Губ троянди поєднавши, плачуть, сльози гірко ллють.
Всі, що з ними розстаються, і життя не бережуть!
Нестан-Джар сказала: "Ліпше не було б оцих стрівань,
Бо тоді я при розлуці не розтала б від страждань.
Люба! Хоч листи до мене посилать не перестань!
Через тебе я згоряю, через мене ти розтань!"
Тінатін їй відказала: "Сонце! Я тебе люблю;
Я про тебе не забуду! Мучить біль мене — терплю,
Та у бога вже я смерті, а не довгих літ молю.
Стільки днів живи на світі, скільки сліз я тут проллю!"
Так розсталися. Красуня, що лишилась без дружини,
Поглядала вслід тієї, що відходила з країни
І назад дивилась,— мучив душу пломінь самотини.
Я про бажане не змовив і десятої частини!
Шаленів та божеволів при від'їзді їх Ростан,
Він казав стократно: "Горе!", і зітхав, і млів од ран,-
Сліз гарячий струмінь лився, мов ключем кипів казан.
Таріел стояв похмурий, у печалі никнув стан.
М'яв цілунком цар троянди Таріела красовиті,
Мовив: "Мрією здаються дні, що спільно тут прожиті!
Більше в двадцять раз віднині я тужитиму на світі,-
Ти життя нам дав, а зараз будемо тобою вбиті".

Таріел, з царем простившись, скакуна погнав учвал.
Заросили слізьми поле вояки та весь загал, Всі казали:
"Ти відходиш, занедбавши сонця шал!" Відповів він:
"Як я плачу, так не плакав навіть Сал!"
Від'їздили, за собою везучи тяжку вантагу, Автанділ,
Фрідон і з ними Таріел, що вів ватагу,-
Війська вісімдесят тисяч, радих виявить відвагу.
Мчали витязі. Якому з них віддати перевагу?
Втрьох летять вперед — не створить рівних їм господь ніколи!
Хто посміє їх спинити? Зразу б опір побороли!
На обід стають у полі, всі оглянувши околи,-
Не маслянку п'ють, а вина, що в дзвінкім струмку хололи.
ТАРІЕЛ ДІЗНАЄТЬСЯ ПРО СМЕРТЬ ІНДІЙСЬКОГО ЦАРЯ
Караван великий вийшов з-за гірського перевалу.
Коні й люди, вбрані в чорне, йшли над прірвою помалу,
Кожен пасмами волосся вкутав голову оспалу.
Цар звелів: "Ведіть сюди їх! Тут ми станем для привалу".
Тих купців з їх старшиною враз приводять на узлісся.
Цар питає: "Хто такі ви? Чом у чорне зодяглися?"
Кажуть: "Там, звідкіль вертаєм, ці звичаї повелися,-
Ми із Індії додому, до Єгипту подалися".
Раді витязі, що стрілась валка з Індії торгова,
Та ховаються, щоб радість їх не зрадила раптова.
Таріел купцям говорить по-індійськи, та ні слова
Не збагнуть вони, бо знана їм лише арабська мова.
Каже він: "Скажіть нам, люди, що там в Індії чувати?"
Ті говорять: "Засудило небо Індію до страти,-
Там старі й малі віднині знають тільки сльози лляти,
Мудреці ж усі від горя розум мусили стеряти".
Старшина купців речисто так до витязів пророк
"Фарсадан, владар індійський, був щасливий чоловік,-
У дочки його світліше, аніж сонце, сяяв лик, Стан її —
алое, й зуби — мов перлини, й лали щік.
Покохалися взаємно ця красуня й амірбар.
Він же судженого діви за один забив удар;

З юних літ дочку на догляд дав сестрі своїй владар —
Через неї знищив нині землі Індії пожар.
Ця сестра царя, мов каджі, чаклувать могла уміло,
Та вона померла нагло, учинивши люте діло —
Землю з сонцем розлучивши; небо ж в тузі посмутніло,-
Діва зникла. В іншім місці десь алое заясніло.
Амірбар дізнався; рушив лев шукати сонце враз,
Та пропав і він; відтоді місяць Індії загас,
Вдвох вони пропали, марно їх шукають повсякчас.
Цар сказав: "О боже, палиш ти вогнем повільним нас!"
Цар, безсилий щось вчинити, впав у розпач, в лють і шал;
Залунали звуки горя, стихла арфа та кімвал.
Цар терпів якусь часину в серці найпалкіший пал,
Та помер і він, бо душу горе вбило наповал…"
Тільки це купець промовив, як скричала жінка двічі,
В наглім розпачі роздерла сповивало на обличчі;
Таріел так само скрикнув, мислі викрив таємничі,
І потік з нарцисів ринув, і повіяв сніг у вічі.
Якщо їй не заздрить сонце — вбий мене на цьому ж слові!
Голова її невкрита — маку листячка чудові;
Хоч мудрець вславляв би діву,— крикну: "Стій!", як віслюкові.
Рот її — криштальна мушля, де двійнята сплять перлові.
За отцем голосить жінка, наче ніжний соловей,-
Рве своє волосся, ринуть сльози в неї із очей,
Як шафран, троянди зжовкли; став, як мох, рубін оцей.
Заховалось сонце в хмарах, промінь згас у тьмі ночей.
Коси рве, дере обличчя, лине стогін каяття —
Все навколо заросило сліз та крові пролиття:
"Хай за тебе вмру я, батьку, найнікчемніше дитя!
О, ніколи не вкрашала я нічим твого життя!
Згас отець — загасло сяйво, і навіки щастя вбите.
Хто тобі про мене скаже, втішить серце сумовите?
Згасни, сонце! О сузір'я, над землею не світіте!
Чом не валишся ти, горо? Чом не гинеш ти, о світе?"
Таріел в риданнях каже: "О навчителю, прощай!

Нащо сонце сяє? Чом же не згасив його відчай?
Ти помер, світило людства, вже не твій — цей світ, цей край,
Я молю тебе — за кривди ти мені прощення дай".
Тут всі стали проливати сльози журні, невеселі,-
Довго плакали, аж сльози продовбали гірні скелі.
Річ Фрідона й Автанділа біль згасила в Таріелі,
Мов слова католікоса, мов казання мацкверелі.
Так вони нещасним друзям проказали: "О світила!
Ви свої серця вгамуйте, щоб терплячість їх зміцніла;
Батька бог підніс до неба, дав йому орлині крила,-
Нам же ніколи тужити — треба братися до діла".
Заспокоєні та вдячні, всі присутні посідали,
Ті ж купці, в чім річ — не знавши, перелякані стояли.
Таріел до них промовив, щоб вони не дивували:
"Знайте, браття: ми — ті люди, що колись були пропали".
Просить він купців: "Що сталось там іще — кажіть мерщій".
Відказали: "О владарю! Горе Індії твоїй!
Бо прийшли хатави, місто облягли, й почався бій.
Цар Рамаз якийся — нині їх розлючений водій.
Там живе цариця, ставши ще мертвішою, ніж мрець.
Військо б'ється, хоч надію втратив стомлений боєць,-
Все сплюндровано, кордони залишились без фортець.
Кинь туди свій промінь, сонце, поклади цій млі кінець!
Нині кожен із тубільців чорний зшив собі жупан.
Ми вдяглись так само, й вийшли, і прийшли в Рамазів стан.
Знав Рамаз, що цар наш дужий, тож не скривдив єгиптян,
І пустив нас — ми без шкоди повели свій караван".
Таріел, таке почувши, діл вояцьких не затяг:
За одну добу походу він пройшов триденний шлях,
Виступаючи одверто і визивно звівши стяг.
Глянь, як серце Голіафа укріпилось для звитяг!
ТАРІЕЛ ПРИБУВАЄ ДО ІНДІЇ ТА ПЕРЕМАГАЄ ХАТАВІВ
Він, до Індії вступивши, до гірських прийшов доріг,-
Там ворожа рать з'явилась,— не почислить їхній збіг!
Він сказав: "До вас, о друзі, я довіру всю зберіг,-

Скоро з ворогом розправлюсь,— присягаюсь, далебіг!
Вже колись вони зазнали, як мій вірний меч січе —
Перерубує кольчуги, розтинає вмить плече".
Автанділ сказав: "Навіщо тут балакать гаряче?
Ми їх всіх у пил потопчем, і ніхто з них не втече".
Враз до бою зготувались, щоб і не отямивсь ворог,-
Гордо рушили завзятці, скакунів погнавши скорих,
І розлігся кінський тупіт, клич бійців та зброї торох.
Вниз помчали по узгір'ях, аж ставав стовпами порох.
Налетів загін передній на хатавські чільні чати,
Поскидав їх з коней, марно намагалися тікати,
Повели до Таріела полонених допитати,
Той гукнув притьма: "Чиї ви?" — щоб із допитом не дляти.
Ті сказали: "О коханий! Нас обдурено, мабуть!
Цар Рамаз послав сюди нас, щоб на варті тут побуть".
Таріел звелів: "Збирайтесь ви, дурні, назад у путь
І скажіть своєму пану: "Он серця хоробрі йдуть!"
Передайте: "Каже владно Таріел, владар царів,
Цар могутній і гордливий, що жахає ворогів:
Ти мою почуєш волю од своїх же вояків —
Не зрятуєшся від смерті, хоч би з остраху тремтів.
Левнів зважитись лякати можуть тільки ошалілі!
Як до Індії, шаленцю, ти вступив при збройній силі?
Ось прибув огонь, що спалить, вас розвіє на гарілі.
Я ступлю меча свойого на твоїм же власнім тілі.
Приготуйся! Я не криюсь і не дам, щоб ворог зник,-
Стань у бій, шикуй вояцтво,— так велю я, войовник.
Ротоблуде, клятволамцю! Хай замовкне твій язик!
Твій шолом кольчужний миттю я зімну, немов башлик".
Поспішаючи щосили, вартові пішли відразу;
Не стаївши анічого, розказали все Рамазу:
"їде цар індійський — військо йде сюди з його наказу.
Він, найкращий витязь, смертю відповість нам на образу".
Піднесли свій стяг індійці,— він під хмарами повис;
Поруч нього цар арабський свій державний стяг підніс.

Знають всі, що для арабів найзручніша зброя — спис.
Тут же став Фрідон хоробрий і меча свого затис.
Раптом бачать: мчиться навстріч п'ятисотенний загін.
Хтіли кинутись араби з ними в бій зо всіх сторін —
Таріел спинив їх: "Стійте!" — їм гукнувши навздогін.
Цар Рамаз явився з військом — був блідий, беззбройний він.
Обійняв покірно й ревно він коліна верхівця,
Мовив: "Згляньсь наді мною, ради вишнього творця,-
Забери життя, хай звідси понесуть мене, мерця!
Доля вбила в мене серце, ти ж вигоюєш серця.
З тих часів, як ти десь дівся, проминуло десять літ.
Без царя лишились птиці, бо орел спинив свій літ,
А тому й вчинив я справи, за які складу одвіт.
Мов лелітки на жупані, щастя здер із мене світ.
Вбий мене, в усім я винен, більш провина нічия!
Ось прийшло п'ятсот вазірів,— хай зітне рука твоя їхні голови,
хай ллється кров, як річки течія,
Безневинного ж вояцтва не вбивай, благаю я!"
Всі його молили тужно, постававши на коліна:
"Божим іменем благаєм, хай проститься нам провина!"
Ниць упав Рамаз. Горіла в Таріела мисль єдина:
Бог розкаяних прощає, не простить хіба людина?
Хто посмів би, грішним бувши, не вестися милостиво?
Пил на голови та попіл люди сипали журливо —
Так благали й ніневійці небо, гнівне справедливо.
Те, що раптом розв'язалось, знову зв'яже світ на диво.
Прочитав у книгах мудрих слово я, не всім ще знане:
Справжнім подвигом для мужа ось що мусить бути зване —
Витязь, ворога здолавши, забивать його не стане.
Хай це кожен знає, в кого серце мужності віддане!
Таріел пом'якшав, ставши богом в праведних ділах:
"їх не вб'ють. Коли охопить переможеного жах,-
Знов він скрутить те, що хибно розплелось в його руках.
Заподіяне нещастя я в один поправлю мах".
Всі його благословляли, дивувались з мудрих справ,

І молили ласки в бога, щоб йому він щастя дав,
Бо життя, а не загибель Таріел їм дарував,-
Тільки меч його неситий плоті воїнів жадав.
Підійшла зоря Муштарі, знявши з лику покривало,
Щоб згасить солодким словом почуття, що в нім палало.
Зібрались війська Рамаза — всіх долин для них замало,
І над Індією сяйво, наче стовп небесний, встало.
Поспішав гонець до війська, що тлумилось між долин:
"Не заб'є він з вас нікого, дав помилування він".
Всі його благоловляли, загримів на сполох дзвін:
"їде витязь, що у битві багатьох забив один!"
Всі йдуть навстріч Таріелу, величальний клич гуде.
Прапор свій індійці бачать серед війська, що іде,
І очам не вірять, кажуть: "Нас підступна зрада жде" —
І ридають, бо не видно Таріела аніде.
Таріел до них під'їхав і гукнув: "Ось я, ваш цар!
Я веду моє світило, блискавичний лику чар.
Дав мені орлині крила милостивий бог у дар.
Йдіть сюди! Розлука з вами нас гнітила, як тягар".
Всі, царя впізнавши, бігать почали туди й сюди;
Світлом сповнились тераси, огорожі та сади.
Всі кричали гучно: "Недуг нас покинув назавжди!
Нині бог явив нам ласку, не прирікши до біди!"
Люди брами розчинили, принесли від них ключі,
Та були в жалобу вбрані всі присутні глядачі;
У саду трояндним — вогкість: жінка й витязь у плачі,
Впали воронові крила, кришталі ясні б'ючи.
Вихователя згадавши, збожеволів учень вкрай;
Мов огонь, пекучі сльози із очей ронив силай,
Бив себе в чоло і плакав, виявляв страшний відчай,
Кришталевими граблями розгрібав агатний гай.
В мить, коли зустрів вазірів, що жалобу зодягли,
Таріел одчайно скрикнув, аж простори загули,-
Наче злива, кров і сльози по обличчю потекли.
Підійшли вони до нього; наче сина обняли.

До журливого подружжя люди йдуть, значні і прості.
Сил нема ридати в діви, знепритомнілої з млості,-
Відломились на троянді, впавши вниз, квітучі брості.
І ніхто не посміхнеться, бо журбу вчувають гості.
Йде до них сама цариця, бачить їх лице прозоре, Каже їм:
"Ридати годі!", їх вгамовує, говоре:
"Вже змінюється на ласку боже гнівання суворе,-
Ми його хвалити мусим, не казати тужно: "Горе!"
Обіймає Таріела, стан його стискає сильний,
Мовить: "Полум'я загасло, та пече вогонь повільний.
Помовчи, мене послухай і стамуй свій зойк свавільний:
Вас вернув мені живими бог, сиріт розрадник пильний".
Каже матері красуня: "Що робити нам, о мати?
Ти була в червоних строях, а вдягла жалобні шати.
Трон отець мій кинув. Горе! Більш не буде він сіяти".
Мати сльози їй втирає: "Нащо кажеш ці слова ти?"
Лик дочки вона цілує, уст її троянди ніжні,
Пестить зморене алое, мне пелюстки білосніжні,
І до Нестан-Джар говорить: "Геть покинь слова невтішні.
Ще радітимем — чекають нас утіхи дивовижні".
Реченець якийсь проходить, час минає невгамовно,-
І прийшли до них вельможі, уклонилися шановно;
Ті сонця їм навстріч вийшли, обіймали всіх любовно,
Всіх вітали, цілували поодинці, послідовно.
Від Фрідона з Автанділом співчуття було явлене.
Таріел сказав: "Цих левнів ви не знаєте, о нене!
Нас вони порятували — більше слів немає в мене —
Нам обом життя вернуло витязівство їх шалене".
Всі пішли в палац,— врочисто зустрічала їх столиця.
Мов казання привселюдне, так промовила цариця:
"Ворогів, що нас гнітили, божа знищила десниця,
А тому я можу нині і радіти, й веселиться.
Поскидайте всі жалобу! Грати треба сурмачеві,
В барабани треба бити і хвалу співати дневі.
Злотним поясом прикрасьте пишні одяги парчеві.

Хай вже більше не дзюркочуть ваші сльози по цареві!"
ВЕСІЛЛЯ ТАРІЕЛА ТА НЕСТАН-ДАРЕДЖАН
Руки царствені подружжя поєднавши, їх поволі
На престол веде цариця, садовить їх на престолі;
Укріпивши ніжне серце, у душі тамує болі,
Горе радістю зміняє,— людям плакати доволі.
На царському троні сівши, Таріел, а з ним дружина
Сяють спільною красою — їх краса тепер єдина.
Чи спроможна, чи достойна їм хвалу складать людина?
Де їм рівного шукати ще Адамового сина?
Одягається цариця, сповиття знімає чорне,
Для вельмож несе убрання пишнобарвне та виборне.
Наділяє всіх і радо до свойого серця горне,
Каже їм: "Забудьмо лихо, сходить щастя необорне".
Царське молоде подружжя має гідну нагороду —
Владу у семи державах, юрби вірного народу.
Нова радість розвіває давнє горе та незгоду,-
Той і радощів не знає, хто не знав нещастя зроду.
Вдвох сидять. Вони рівнятись до світил небесних гідні.
Він стає царем — і сурми, й барабани грають мідні.
Від скарбниці ключ приносять та клейноди відповідні.
"Він — наш цар!" — усі гукають, линуть вигуки побідні.
Вносять слуги два престоли для Фрідона й Автанділа —
Там вони сідають владно, величаві, як світила.
Рівних їм іще ніколи божа воля не творила!
Щиро всім оповідають, що душа перетерпіла.
Починають веселитись,— гості сповнили всі зали;
Як належить їм, весілля владарі відсвяткували,
Найдорожчими речами щедро всіх обдарували;
Дар, призначений для бідних, до окремих скринь поклали.
Так цариця наказала: "Входьте, сироти і вдови!
Збагатіть їх всіх, о слуги! Розчиніть скарбони й схови!"
Роздала дари; злічити ці скарби — бракує мови.
Молодих прославте, люди, і моліте про добро ви!
Таріел сказав: "Цариці, о, прости слова уперті.

Я молю: царя Рамаза ти не прирікай до смерті.
Бачив я його: він кинув лиходійництва тепер ті.
Бог всіх грішників прощає, що у каятті одверті".
Змилосердилась цариця,— "Я помилую" сказавши.
Привели царя Рамаза, він вклонився, ницьма впавши
. Та цариця одвернулась, всім співати знак подавши,-
І забулось горе,— радість тут віднині і назавше.
Купи золота, і перлів, і каміння дорогого Скрізь —
мов роси, що на полі грають сяйно і волого.
Кожен брав, чого лиш прагнув, що душа бажала в нього;
Вартові не заважали, не спиняли анікого.
До вояцтва побратимів мовив цар в короткім слові:
"Ви — в нас гості, не соромтесь — ось дари для вас готові".
Навантаженого перлом мула дав він воякові.
Це мав кожен. Не сказати про дарунки всі чудові.
Хто почислить, що дістали і Фрідон, і Автанділ?
Розказать про ці багатства язику не стане сил!
Що було найкраще, несла їм цариця у наділ,
Кожен нею прославлявся, як вершитель славних діл.
Всі індійці їх вважали за розрадників своїх,
"Здобули для нас ви щастя",— всі казали так про них,
Пильно левням догоджали, як царям, в бажаннях всіх,
Як вельможних, шанували та відвідували їх.
Таріел царю Рамазу дав дари, і на відхід
Так звелів: "Плати податки, як завжди платив твій рід".
Той вклонився, ниць упавши, затопивши в пил свій вид,
І пішов, і славословив визволителя від бід.
Цар індійський до служниці, до Асмат, промовив сам:
"Ревно ти служила — учні так не служать вчителям.
Сьомий трон земель індійських я навік тобі віддам,
Хай він буде твій. Солодка, послужи солодким нам.
Там царюй, там одружися, давши щастя чоловіку;
Нам корися повсякчасно, службу вияви велику".
Враз до ніг його припала й цілувала: "О, без ліку
Щедрий ти, для мене ж краще буть рабою вам довіку!"

Так Асмат сказала: "Пане, не гнівися на сваволю,-
Я не кину вас, хоч всесвіт ти віддай мені на долю.
Я жила промінням вашим, сонця бачила недолю,
Не розстанусь з вами, звідси йти себе не приневолю".
Таріел промовив знову: "Годі розпачу тобі!
Не забули ми, як сльози проливала ти в журбі!
Та найкращим є для тебе нас послухать, далебі,-
Взять державу, військом править, слави заживать собі".
І тоді вона скорилась: "Світ не раз мене вбивав".
Цар їй витязя стрункого, левня доброго обрав,
І віддав Асмат обранцю; він дружиною їй став,
Витязь цей, хвали достойний і царських достойний прав.
Кілька день втішались вкупі щиросерді три брати.
Люд коштовні подарунки їм продовжував нести.
О, які чудові коні, перли, повні красоти!
Та печаль розлуки стала Автанділів дух пекти.
Таріел збагнув одразу, що він тужить по дружині,
Мовив: "Я не розважаю вже душі твоєї нині,-
Обернув сім туг на вісім ти — о горе! — в цій годині.
Що ж, розстаньмось, хоч спечалю свій бенкет я в самотині".
Рік Фрідон: "Мій край чекає довго на мої труди,
Але буду я топтати часто ці шляхи сюди.
Накажи мені, що хочеш,— вірний я тобі завжди,
Прагну я тебе, як прагне лань живлющої води".
Цар дав згоду: "Йди додому, заживай там супокою,
Та сюди вертайся знову, дружбою потіш палкою".
Автанділу він промовив: "Як розстанусь я з тобою?
Що робити? Жде на лева місяць, тьмарений журбою".
Таріел чудові шуби передав у дар Ростану,
Не одну ще виніс чашу, самоцвітну, сяйвогранну:
"Йди тепер, і ці дарунки віднеси від мене пану".
Автанділ сказав: "Не знаю, як без тебе жити стану!"
Нестан-Джар його дружині шовк послала та вуалі,-
Хто, крім неї, був достоїн в цім ходити сповивалі? —
Додала ще й лал чудовий — гарне сяйво грало в лалі,

Він осяював, як сонце, поночілі, темні далі.
Попрощавшись з Таріелом, Автанділ лив струмінь слізний,-
Розпікав огонь розлуки їхніх серць кривалі близни.
Окропив народ індійський слізьми всі поля вітчизни.
Автанділ казав: "Я випив світу лживого трутизни!"
Автанділ з Фрідоном вкупі кілька день верстали путь.
Та шляхи їх розійшлися, мусив кожен вбік звернуть:
Без пригоди і завади — бог стеріг його, мабуть,-
Автанділу пощастило до Аравії прибуть.
Навстріч левню йшли араби — сяйво він приніс державі,
Він своє побачив сонце — біль затих при цій появі;
Вдвох вони на троні сіли, можновладці величаві.
Бог ствердив його корону в самостійності та славі.
Трьох державців всемогутніх, трьох владик, в коханні вірних,
Часті зустрічі втішали в почуваннях їх сумирних;
Хто порушував закони,— меч карав тих непокірних;
Втрьох свою зміцняли владу на просторах неозірних.
Наче сніг, звівали милість на підданців, ласки гідних,
І сиріт, і вдів гляділи, і збагачували бідних,
І карали лиходіїв та підступників огидних,-
Вовк з ягням паслися вкупі у владарствах їх лагідних.
ПРИКІНЦЕВІ СТРОФИ
Наче сон нічний, кінчилась їхня повість в згоді й славі,
Вже пішли вони із світу. О часи хисткі й лукаві!
Час — це мить одна, хоч довгим він здається нам в уяві.
Так пишу я, месх незнаний, родом з селища Руставі.
Богу Грузії Давиду, сонцерівному на вроду.
Склав я віршами цю повість на забаву і догоду,-
Він поширює могутньо жах від Заходу до Сходу,
Палить підступ і дарує міць підданому народу.
Славить подвиги Давида — марні всі старання ревні!
Повість цю про край далекий, про діла й звичаї древні,
Про державців чужоземних, про пригоди їх плачевні
Я знайшов, і віршем виклав, і розради мав душевні.
Отакий цей світ несталий,— все він крутить в веремії,

А життя — лиш мить, коротша за миттєвий помах вії.
Що нам те, до чого прагнем? Доля — згубниця надії,
Світом тим і цим владує, нещедротна в благодії.
Аміран Дареджанідзе мав співця — Мосе Хонелі,
Про Абдул-Месію вірші склав прославлений Шавтелі,
Безутомно Діларгета оспівав Саргіс Тмогвелі,
У сльозах про Таріела я співаю, Руставелі.

ПОЯСНЕННЯ ДЕЯКИХ СЛІВ, ТЕРМІНІВ, ВЛАСНИХ ІМЕН ТА ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВ

Амірбар — командувач військово-морськими силами держави, начальник флоту.

Амір-спасалар — найвищий військовий титул при царському дворі в Аравії. Аспіроз — назва планети Венери.

Багдад — найбільший адміністративний і торговельний центр Месопотамії; з VIII до XHI віку н. є.— столиця арабського халіфату.

Бадахшан — місцевість на Памірі, коло Радянського Таджикистану; тепер — прикордонна з СРСР провінція Афганістану. За давніх часів славилася своїми рубіновими розсипами.

Безоар — коштовний камінь, що, власне, являє собою затверділі відклади в шлунку безоарових кіз.

Брокат — важка шовкова тканина з золотими чи срібними нитками.

Вазір — царський радник, міністр.

Ваша — привітальний клич, як-от: "ура" чи "слава".

Віса — героїня староіранської любовної повісті XI віку. В XII віці цю повість було перекладено грузинською мовою під назвою "Вісраміані". Образи закоханих Раміна та Віси близькі до образів західноєвропейської повісті про Трістана та Ізольду.

Віссон — коштовна тканина давніх часів, ознака священства та шляхетності.

Гаваон — місцевість у Палестині за 15 верстов від Єрусалима. Геон — стародавня назва ріки Нілу. Гішер — коштовний камінь, агат.

Гуланшаро — вигадана Руставелі назва могутньої морської держави. По-пер-ському ця назва означає "Місто троянд".

Давид — згадуваний у поемі Давид — це Давид Сослані, осетинський князь, що був другим чоловіком грузинської цариці Тамар, сучасниці

Руставелі (див. Тамар). У вступі до поеми поет називає його левом.
Див — міфічна істота, злий дух, ворог людей.
Діжлійське джерело — Діжель, Діджель — староарабська назва річки Тігр.
Дівнос, Діон — сіракузький філософ (IV вік до н. є.), учень, Платона.
"Діонос" — назва збірки віршів Езроса (див. Езрос).
Драхма — срібна монета, а також — міра ваги.
Дураджі — рідкісний дикий птах турач, що й тепер водиться на Закавказзі.
Еджіб — двірський титул, щось подібне до особистого царевого секретаря. Езрос — поет початку XII віку — його вірші арабською мовою були зібрані в збірці "Діонос" ("Диванос").
Єдваб — гатунок шовкової тканини.
Злотоглав — коштовна тканина, вигаптувана сріблом чи золотом. Зуал — Кронос, Сатурн.
Кадж — напівміфічна істота, чаклун, втілення злої сили. Каджеті — вигадана назва гірської фортеці, твердині каджів. Каїс— герой поеми видатного азербайджанського поета Нізамі (1141 — 1203) — "Лейла і Меджнун".
Калям — прилад для писання, перо з тростини. Караван-сарай — будівля з торговельними приміщеннями. Католікос — патріарх, найвищий духовний сан грузинської церкви. Кімвал — музичний інструмент, схожий на цимбали. Коран — священна книга мусульман. Кронос — Сатурн.
Лал — коштовний камінь червоного кольору, те саме, що й рубін.
Маджарі — молоде вино; мусульманам їхня релігія забороняла пити вино.
Маріх — назва планети Марс.
Мацкверелі — єпископ ацкурський, місцевості в Грузії; останні дослідження руставелологів ставлять під сумнів, чи справді строфа поеми, де згадується католікос та мацкверелі, належить Руставелі; певніше — це пізніша вставка переписувачів тексту поеми.
Мекка — священне місто мусульман, батьківщина Магомета, основоположника мусульманської релігії.
Мерані — казковий кінь грузинської міфології, подібний до

старогрецького Пегаса.
Месхи — одне з грузинських племен, що живе на південному сході Грузії в теперішньому Ахалціхському районі, де знаходиться селище Руставі, гадана батьківщина поета.
Міджнур — грузинська переробка арабського слова "меджнун" — шалений од кохання. Так названий і герой поеми Нізамі "Лейла і Меджнун".
Місреті — старогрузинська назва Єгипту.
Мукри — служники мусульманського культу, що виконували й обов'язки лікарів.
Муліми — юнаки, що готуються стати мукрами (муллами). Мулгазанзарі — вигадана поетом назва невеличкої квітучої держави. Муштарі — назва планети Юпітер. Мцваді — печене м'ясо, шашлик.
Навроз, свято Навроза — мусульманський Новий рік.
Ніневійці — жителі головного міста Ассирії — Ніневії, зруйнованого 608 року до н. є. мідянами та вавілонянами. Біблія розглядала це зруйнування як кару божу, наслану на ніневійців.
Отарід — назва планети Меркурій.
Перпер — золота монета, червінець.
Платон ~ славетний старогрецький філософ (народився 427 року до н. є., помер 347 р.), основоположник ідеалістичної філософії. Основні твори — "Федр", "Учта", "Держава" та інші.
Рамін — герой староіранської любовної повісті, закоханий у Вісу (див. Віса).
Ростом — герой славетної поеми "Шахнаме" староіранського поета Фірдоусі (вмер 1020 року).
Сал, Саламан — герой твору староіранської літератури, що до нас не дійшов; ім'я його вживається, як образ невтішного тужливця. Можливо, що це переробка імені Зала, батька Ростома (див. Ростом).
Спасалар — воєначальник.
Спаспет — верховний воєначальник.
Тамар — славетна грузинська цариця (царювала з 1184 до 1213 року); за її часів старогрузинська культура й держава досягли свого найбільшого розквіту, її сучасником та, як переказує легенда, навіть близьким придворним (скарбником чи бібліотекарем) був Руставелі. Він

сам пише в поемі про своє палке кохання до цариці. Легенда твердить, що це кохання спричинилося до того, що Тамар прирекла поета на вигнання.
Тимпан — стародавній музичний інструмент.
Тмогвелі Саргіс — грузинський поет XII віку, сучасник Руставелі, автор поеми "Діларгетіані", що до наших часів не збереглася.
Трибут — феодальна данина, контрибуція.
Хадуми — прислужниці царівни чи цариці.
Хатави — монгольське плем'я, що жило в Північному Китаї.
Хатаеті — Північний Китай.
Хатун — додаток до власного імені, що означає — пані, господиня.
Хатаурі — хатавські гроші.
Хваразма, Хорезм — могутня держава XII-XIII віку, центром якої був сучасний Туркменистан, її кордони поширювались од Волги до Персидської затоки.
Хварезмша — цар (шах) Хорезму.
Хонелі Мосе — грузинський поет, попередник Руставелі, творець поеми "Амі-ран, син Дареджана".
Чашнагір — титул при царському дворі: випробувач напоїв, дегустатор.
Чоган — клюшка, яка вживається при грі в м'яча, щоб одбивати його.
Шавтелі — грузинський поет XII віку; його твори — цикл віршів на честь грузинського царя Давида Будівника (1089-1125) "Абдул-Месія" — дійшли до нас в уривках.